

ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๕

ตำนานภาชีอากรบงอย่าง

กับคำอธิบายของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

พระเจ้าฟ้าเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

กับหม่อมเจ้าหญิงอับสรสมาน

ทรงพิมพ์ในวาระพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมเจ้าหญิงสรีทจันทร

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

หม่อมเจ้าหญิงสรัทจันทร์

พ.ศ. ๒๔๕๑-๒๔๖๖

คำนำ

พระเจ้าฟ้าง้าว กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กับหม่อมเจ้าหญิงอภัยสร
สमान จะทรงบำเพ็ญพระกุศลบุญราศีทักษิณานุปทานในการพระราชทาน
เพลิงศพหม่อมเจ้าหญิงสรทจันทร พระธิดา มีพระประสงค์จะทรงพิมพ์
หนังสือเป็นของแจกสักเรื่องหนึ่ง ไปรศให้กรรมการหอพระสมุด
วชิรญาณสำหรับพระนครเลือกหาเรื่องหนังสือ แลจัดการพิมพ์ถวาย

ที่ในหอพระสมุด ฯ มีจดหมายเหตุเรื่องตำนานภาษีอากรต่าง ๆ
อยู่หลายเรื่อง เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ ฯ พระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวก็มี กรรมการได้รวบรวมไว้ให้มาว่าจะพิมพ์ในเวลามีโอกาส
เห็นว่าถ้าพิมพ์ถวายกรมพระจันทบุรี ฯ กับหม่อมเจ้าหญิงอภัยสรสमान
ทรงแจกในการศพพระธิดาก็จะพอเหมาะดี ข้าพเจ้าจึงแต่งคำอธิบาย
เรื่องภาษีอากรซึ่งเก็บในกรุงสยามเติมเข้าไปในเบื้องต้น เป็นส่วนตัวข้าพเจ้า
ช่วยยกรออีกแผนกหนึ่ง พิมพ์รวมกันในสมุดเล่มนี้ เรียกว่าตำนาน
ภาษีอากร จัดไว้ในหนังสือพวกสถิติธรรมเนียมต่าง ๆ นับเป็น
ภาคที่ ๑๕

เรื่องตำนานที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ แม้ไม่มีบริบูรณ์ทีเดียว ข้าพเจ้า
ก็เชื่อว่าจะให้ความรู้อันเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านได้เป็นอันมาก.

กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครขออนุโมทนากุศลบุญราศี
ทักษิณานุปทาน ซึ่งพระเจ้าฟ้าง้าว กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กับ

หม่อมเจ้าหญิงอัมพรธรรมาภรณ์ ทรงบำเพ็ญอุทิศกัลปนาถประทานพระธิดา
แลเชื่อว่าท่านทั้งหลายผู้ที่ได้รับสมุทหนึ่งสอเล่มนี้ไปคงจะถวายอนุโมทนา
ด้วยทั่วกัน.

ทำ ๑๖ พฤษภาคม ๒๔๖๒ สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๒๐ มีนาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๒

สำนักหอสมุด

สารบัญ

อธิบายตำนานภาษีอากร	หน้า (๑)
ว่าด้วยลักษณะเก็บภาษีอากรแต่โบราณ	(๓)
ว่าด้วยการเก็บภาษีอากรครั้งกรุงธนบุรีแลกรุงรัตนโกสินทร ในรัชกาลที่ ๑	(๗)
ว่าด้วยการเก็บภาษีอากรครั้งรัชกาลที่ ๒	(๙)
ว่าด้วยการเก็บภาษีอากรครั้งรัชกาลที่ ๓	(๑๑)
ว่าด้วยภาษีซึ่งตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๓	(๑๒)
บาญชีเงินภาษีอากรในรัชกาลที่ ๓ จำนวนบมระแสง	
พ.ศ. ๒๓๙๘	(๑๕)
ว่าด้วยการเก็บภาษีอากรในรัชกาลที่ ๔	(๒๑)
ว่าด้วยภาษีอากรซึ่งตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๔	(๒๑)
จำนวนเงินค่าภาษีอากรซึ่งเก็บได้ในตอนต้นรัชกาลที่ ๔	(๒๓)
ว่าด้วยการเก็บภาษีอากรแบ่งเป็นหน้าที่กระทรวงต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๔	(๒๖)
ว่าด้วยการเก็บภาษีอากรในรัชกาลที่ ๕	(๓๐)
ตำนานภาษีอากรบางอย่าง	หน้า ๑
ตำนานการเก็บค่านา	๑
ตำนานอากรค่าน้ำ	๘
ตำนานอากรสวนใหญ่	๒๒
ตำนานอากรรักษากา	๓๔
ตำนานภาษีซึ่ง	๔๐
ตำนานภาษีฝิ่น	๔๒
ตำนานอากรยาสูบ	๕๑
ตำนานภาษีฉันทาปลา	๕๗

สำนักหอสมุด

อธิบายตำนานภาษีอากร

ลักษณะเก็บภาษีอากรในสยามประเทศแต่โบราณ ตามที่ปรากฏในหนังสือเก่า เช่นกฎหมายลักษณะพระธรรมนูญ แลลักษณะอาญาหลวง เป็นต้น แลตามความในหนังสือของมองซิเออร์เคอลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเมื่อรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแต่งพรรณาไว้ ๔ อย่าง เรียกว่าจังกอบอย่าง ๑ อากรอย่าง ๑ ส่วนอย่าง ๑ ฤชาอย่าง ๑ เรียกรวมนั้นว่า ส่วนสาอากร หรือส่วนสัดพัฒนอากรหาได้เรียกว่าภาษีอากรอย่างทุกวันนี้ไม่.

จังกอบนั้นเก็บชักส่วนสินค้า หรือเก็บเงินเป็นอัตราตามขนาดยานพาหนะที่ขนส่งสินค้า เช่นเรือ เป็นต้น เมื่อผ่านด่านขนอนทางบกทางน้ำ ในกฎหมายลักษณะอาญาหลวง (มาตรา ๑๐) ว่า พิกัดเก็บ ๑๐ หีบ ๑ ประเพณีเก็บจังกอบนี้มีมาแต่ครั้งค้ายวฬ ปรากฏในจารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีของประเทศสยามนี้กล่าวว่า เมื่อพระเจ้ารามคำแหงครองกรุงสุโขทัยนั้น ทรงทำนุบำรุงราษฎรให้ไปมาโดยผาสุก “เจ้าเมืองบ่เอาจะกอบในไพร่ลู่ทาง” ดังนั้น

อากรนั้น เก็บชักส่วนผลประโยชน์ที่ราษฎรทำมาหาได้ โดยประกอบการค้าขาย เช่น ทำนา, ทำไร่, ทำสวน, เป็นต้น หรือโดย

๑ คำว่า ส่วน เห็นจะมาจากภาษาจีนแต้จิ๋ว “ส่วนโบ้ว” หมายความว่าเก็บส่วนลดจากผลประโยชน์ของราษฎร.

ให้สิทธิของรัฐบาล เช่นอนุญาตให้เก็บของในป่า จับปลาในน้ำ แลต้ม
กลั่นสุรา เป็นต้น พิกัดที่เก็บเข้าไว้ว่าคงประมาณอยู่ราว ๓๐ หยิบ ๓ ใน
ผลประโยชน์ที่ได้นั้นเป็นอัตรา

ส่วนนั้นคือยอมให้บุคคลบางจำพวกส่งสิ่งของซึ่งรัฐบาลต้องการใช้
แทนที่คนเหล่านั้นต้องมาประจำทำราชการด้วยแรงของตน ยกตัวอย่าง
ดังเช่นยอมอนุญาตให้ราษฎรที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ชายฝั่งพระยาไฟหาคินมุล
ค้างคาว อันมีตามถ้ำที่เขาในดงนั้น มาหุงกินประสิ่วส่งหลวงสำหรับ
ทำกินบน หรือเช่นยอมให้ราษฎรชาวเมืองกลางหาคับุกอันมีมากใน
เกาะนั้น ส่งหลวงสำหรับทำลกบนแทนแรงรับราชการ เป็นต้น อัตรา
ส่วนที่ต้องส่งคงกำหนดเท่าราคาที่ต้องจ้างคนรับราชการแทนตัว

ดูเช่นนั้น คือค่าธรรมเนียม กำหนดเรียกจากการต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาล
ทำให้เพื่อประโยชน์แก่ราษฎรบางคนเฉพาะตัว ยกตัวอย่างดังผู้ใดระขอ
โฉนดตราสารเป็นสำคัญแก่กรรมสิทธิของตน มิให้ผู้อื่นแย่งชิง
ที่เรือกสวนไร่นา รัฐบาลก็เก็บค่าฤชาจากเจ้าของกรรมสิทธินั้น หรือ
เช่นราษฎรเป็นความกันรัฐบาลต้องชำระให้ในโรงศาล ฝ่ายใดแพ้คดี
ถูกปรับใหม่ให้ใช้เงินแก่ฝ่ายชนะเท่าใด รัฐบาลยอมเก็บเป็นฤชากั
งหนึ่งนั้น เรียกว่าเงินพิณัย ดังนี้เป็นต้น

ในหนังสือที่มองสิเออร์เทอดาลูแบร์ราชทูตแต่ง อธิบายว่าเมื่อ
ครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น เก็บส่วยสาอากรต่าง ๆ
(คิดตามอัตราเงินที่ใช้ ในปัจจุบัน) ดังนี้ คือ

(๓)

๑. จิ้งกอยเรือ (บรรทุกสินค้า) เก็บเก็บตามขนาดเรือยาววาละ
บาท ๑ มีอธิบายว่าเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฯ เพิ่มพิภักชนาค
ปากเรือขึ้น เรือลำใดปากกว้างกว่า ๒ ศอก (ถึงเรือนั้นจะยาวไม่ถึง
๒ วา) ก็เก็บลำละ ๒ บาท แลจิ้งกอยเรือนว่าตรวจเก็บที่คานขนอน
ตั้งแต่เมืองไชยนาทลงมา

๒. จิ้งกอยสินค้า เก็บทั้งสิ่งสินค้าเข้าแลสินค้าออก

๓. อากรรคานา ว่าเก็บไร่ละ ๒๕ สตางค์ มีอธิบายว่าแต่ก่อนถ้า
นาแห่งใดไม่ทำก็ไม่ต้องเสียค่านา สมเด็จพระนารายณ์ ฯ มีพระราช
ประสงค์จะมีให้คนหว่านไถไร่เปล่าๆ ให้เก็บค่านาทั้งนาที่ทำแล
ไม่ได้ทำ

๔. อากรรสวน ทุเรียนเก็บตันละ ๕๐ สตางค์ พลับเก็บค้ำละบาท
หนึ่ง (ทุเรียนเกินไป ที่จริงพิกัดเห็นจะเป็นไร่ละบาท) หมากรูเก็บ
เก็บพิกัดตันละ ๓ ผล ถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฯ เก็บเป็นเงิน
(แต่พิกัดเท่าใดหากกล่าวถึงไม่) มะพร้าวเก็บตันละ ๕๐ สตางค์ ต้นส้ม
ต้นมะม่วง ต้นมะขวิด ต้นพริก (Pimentier) เก็บตันละบาทหนึ่ง
(ทุเรียนเกินนี้ เห็นจะมี) มีอธิบายว่าพริกไทยนั้นเดิมก็เสียอากร
แต่สมเด็จพระนารายณ์ ฯ โปรดฯ ให้งดการเก็บอากรเสีย มีพระราช
ประสงค์จะให้คนปลูกพริกไทยเป็นสินค้าให้มากขึ้น

๕. อากรรสุรา เก็บตามจำนวนเตาที่ตั้งต้มกลั่นสุราขาย ถ้าแล
ที่เมืองใดไม่มีเตาสุรา (ปล่อยให้ราษฎรต้มกลั่นตามอำเภอใจ) เก็บ

อากรสุราเรียงตัวคน (ชายฉกรรจ์) คนละบาท ๑ มีอธิบายว่าในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฯ เพิ่มพิกัดอากรสุราขึ้นกว่าแต่ก่อนอีกเท่าหนึ่งแลเก็บอากรจากคนขายสุราก็ด้วย คือขายย่อยเก็บวันละบาท ๑ ถ้าขายเป็นจำนวนมาก เก็บตามจำนวนสุราโองใหญ่ (เท ?) ละบาท ๑

๖ อากรค่าน้ำ เก็บจากอนุญาตให้คนหาปลา มีอธิบายว่าเป็นหน้าที่ออกญาทายนํ้าเป็นพนักงานเก็บ

๗ อธิบายว่ามีอากรที่เกิดขึ้นใหม่ หรือตั้งขึ้นในรัชกาลนี้เองอีก ๒ อย่าง คืออากรข่อนเบี้ยอย่าง ๑ แลค่าอนุญาตให้ออกญาแมนตั้งโรงหญิงนครโสเภณีอย่าง ๑

(มีอากรอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเข้าใจว่าเก็บมาแต่โบราณ แต่มองสิเออร์เดอลาลูแบร์มิได้กล่าวถึง คืออากรตลาด เก็บจากผู้ซื้อหรือขายของในท้องตลาด แต่พิกัดเก็บอย่างไรหาทราบชัดไม่)

๘ ส่วยต่าง ๆ นั้น คือเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งประเทศราชส่งตามพระราชกำหนดอย่าง ๑ ทรัพย์สินมรดกของผู้มรณภาพซึ่งต้องพัฒนา (คือเงินกำลังของทายาทจะเอาไว้ใช้สอย) อย่าง ๑ เกณฑ์เฉลี่ย (คือเกณฑ์ให้ช่วยกันเลี้ยงแขกเมือง หรือเกณฑ์ให้ช่วยกันสร้างซ่อมปรการ เป็นต้น) อย่าง ๑ ส่วยแทนแรง คือโดยปกติบรรดาชายฉกรรจ์มีหน้าที่เข้ามรับราชการปีละ ๖ เดือน ยอมให้คนที่เหลือใช้ไปทำมาหากิน แต่ให้ส่งเงินมาจ้างคนแทนตัว หรือหาสิ่งของที่ต้องการใช้ ในราชการส่งแทนแรงที่เข้ามรับราชการอย่าง ๑ มี

(๕)

อธิบายว่าค่าจ้างคนรับราชการแทนตัวนั้น ตั้งอัตราเงินเดือนละ ๒ บาท คิดเป็นค่าแรงบาทหนึ่ง เบี้ยเลี้ยงบาทหนึ่ง รวมเป็นยอด ๑๒ บาท

๙ ค่าฤชา (ที่ได้เป็นของหลวง) นั้น คือเงินพดด้วงเบี้ยปรับค่าความ แลทรัพย์สินสมบัติซึ่งรับจากผู้มีความผิด (ค่าธรรมเนียมต่างๆ ไม่ได้นับในหมวดนี้ เพราะเดิมพระราชทานเป็นผลประโยชน์ของเจ้าหน้าที่ เช่นกับเงินเดือน แม้เงินพดด้วงตามศาลหัวเมือง ก็ยกพระราชทานให้เป็นผลประโยชน์ของผู้ว่าราชการเมือง)

มองสิเออร์เดอลาลแบร์ อธิบายเรื่องผลประโยชน์แผ่นดินครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๑ ว่านอกจากเกี่ยวยศสาอากรตั้งกล่าวมายังมีทางได้อีกอย่างหนึ่ง คือได้ค่าที่นาหลวงแลสวนหลวง ผู้ทำต้องแบ่งผลที่ทำให้ส่งเป็นภาคหลวงอย่าง ๑ ได้กำไรการค้าขายในพระคลังสินค้าอย่าง ๑

เรื่องพระคลังสินค้า ในหนังสือซึ่งชาวต่างประเทศคนอื่นๆ แต่งก็มีกล่าวถึง แลเป็นเรื่องที่รัฐบาลต้องได้เปรียบกับชาวต่างประเทศ มาจนถึงสมัยในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ควรจะอธิบายให้ทราบลักษณะการเสียก่อน อันมูลเหตุที่จะมีพระคลังสินค้านั้น เข้าใจว่าเพราะเหตุ ๒ อย่าง คืออย่าง ๑ เรือต่างประเทศเอาเครื่องคัลตราวุธแลสินค้ามาจะขึ้นเป็นสินค้าเข้ามาขาย ของเหล่านี้รัฐบาลไม่ปรารถนาจะให้ตกไปถึงมือข้าพเจ้านั้น แต่จะห้ามมิให้ชาวต่างประเทศเอาเข้ามา รัฐบาลก็ต้องการมีไว้สำหรับใช้ราชการบ้านเมือง จึงยอมให้ชาวต่างประเทศ

เอาเครื่องอาวธยภณฑเข้ามาได้ แต่บังคับว่าต้องขายแก่รัฐบาลแห่งเดียว เมื่อรัฐบาลซื้อของเหล่านั้นไว้จนมีเกินจำนวนต้องการ รัฐบาลก็ขายเป็นรายย่อยไปแก่ไพร่บ้านพลเมือง เกิดกำไรแก่รัฐบาลด้วยประการฉะนี้อย่าง ๑ อย่างที่ ๒ นั้นเป็นส่วนสินค้าขาออก มีสินค้าบางอย่างซึ่งหาได้ ในพื้นเมือง แต่เป็นของมีน้อยแลหายาก ยกเป็นตัวอย่างดังเช่นคูปักเป็นต้น ของเหล่านั้นพวกพ่อค้าต่างประเทศพากันต้องการจะเอาไปขายประเทศอื่น เพราะขายได้ราคาแพง รัฐบาลจะยอมให้ขายชอกกันได้ตามใจเกรงของเหล่านั้นจะหมดสิ้นไม่มีเหลืออยู่สำหรับใช้ราชการในบ้านเมือง จึงกำหนดว่าเป็นสินค้าต้องห้าม มิให้ซื้อขายกันในท้องตลาด ใครมีสินค้าต้องห้ามเหล่านั้น ถ้าจะขายให้เอามาขายต่อพระคลัง ใครจะชอกให้มาชอกที่พระคลัง รัฐบาลเบียดขายไปแต่พอเห็นสมควร วิธีการซื้อขายที่รัฐบาลบังคับเช่นว่ามานี้ บางทีจะมีมาแต่ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม หรือก่อนนั้นแล้ว แต่เมื่อถึงในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง (ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๓ จน พ.ศ. ๒๑๘๘) คิติดการการค้าขายในพระคลังให้เป็นทางที่จะได้ผลประโยชน์แผ่นดินเพิ่มเติมอีกทางหนึ่ง จึงตั้งפקสินค้าต้องห้ามให้มากยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนคือส่วนสินค้าที่เข้ามาแต่ต่างประเทศ นอกจากเครื่องคัสตราวุธเพิ่มเติมกำหนดว่าผ้าเป็นสินค้าต้องห้ามอีกอย่าง ๑ ใครบรรทุกผ้าเข้ามาต้องให้รัฐบาลรับซื้อเข้าพระคลัง แล้วจำหน่ายไปตามตลาดทั้งในกรุงแลหัวเมือง ส่วนสินค้าขาออกนั้น กำหนดดินประสิว ตะกั่ว ผาง

หมากสง หนึ่งสั้ว หนึ่งไม้ ช้าง แลเงาช้าง ๆ เหล่านี้ ว่าเป็นสินค้า
ต้องห้ามเพิ่มเติมขึ้น รัฐบาลจึงได้ทำไว้ในพระคลังเป็นผลประโยชน์
แผ่นดินยังขึ้นอีกทางหนึ่ง เมื่อพระคลังมีการซื้อแลจำหน่ายสินค้ามาก
ขึ้นเช่นกล่าวมา การแพนกันจึงได้นำว่าพระคลังสินค้า

นอกจากภาษีอากรต่าง ๆ ที่กล่าวมา มอญลีเออร์เทอลาลูแบร์
ว่าผลประโยชน์แผ่นดินที่ได้ไปตัวเงินเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๑
ประมาณปีละ ๓,๕๐๐,๐๐๐ บาท

ผลประโยชน์แผ่นดินเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี นอกจาก
จากเก็บส่วยสัดพัฒนการแลการซื้อขายในพระคลังสินค้าดังกล่าวมา ยังมี
ทางที่ได้ผลประโยชน์ของหลวงด้วยแต่เร็วไปค้าขายยังนานาประเทศ
ด้วยอีกอย่างหนึ่ง คือมีเรือกำปั่นของหลวงบรรทุกสินค้าของหลวง
เช่น ช้าง คีบูก แลฝาง เป็นต้น ไปขายถึงอินเดียยัง เมืองจีนยัง
เมืองชวา ยัง แลประเทศอื่นยัง แล้วยังซื้อสินค้าต่างประเทศที่ต้อง
การใช้ในประเทศนี้ เช่นผ้าลายแลถ้วยชาม เป็นต้น เข้ามาให้พระ
คลังสินค้าจำหน่ายได้ทำไว้ในทางนี้เป็นผลประโยชน์ของหลวงอีกทางหนึ่ง

วิธีเก็บผลประโยชน์แผ่นดินเช่นกล่าวมานี้ ใช้เป็นประเพณีมา
จนตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อมาถึงสมัยกรุงธนบุรีเป็น
ราชธานีก็ดียว ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีเมื่อขึ้นรัชกาลที่ ๑
แลรัชกาลที่ ๒ ก็ดียว ก็เก็บส่วยสัดพัฒนการแลประกอบการซื้อขายใน
พระคลังสินค้า แลค้าเรือต่อมาตามแบบอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา ไม่

ปรากฏว่าได้แก้ไขอย่างไร นอกจากเปลี่ยนพิภคอัตราข้าง มีตัว
 อย่างตั้งเช่นเก็บเงินแทนแรงรับราชการ เมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระ
 นารายณ์ ๑ กำหนดว่าไพร่คนหนึ่งต้องมาเข้าเวรปีละ ๖ เดือน ถ้าไม่
 มาเข้าเวรให้เสียเงินแทนเดือนละ ๒ บาท ในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์
 ลตเวลารับราชการลงคงให้เข้าเวรเพียงปีละ ๓ เดือน แต่เพิ่มพิภค
 เงินที่ต้องเสียแทนแรงมากขึ้นเดือนละ ๖ บาท เพราะฉะนั้นชั้นก่อน
 ถ้าไพร่ไม่เข้ามารับราชการต้องเสียเงินปีละ ๑๒ บาท แต่ชั้นหลังต้องเสีย
 ปีละ ๑๘ บาท แต่การอื่นนั้นเลือกได้ตามใจไพร่สมัคร ถ้าไม่ยอมเสีย
 เงิน ชั้นก่อนต้องมาอยู่ประจำเวรถึงปีละ ๖ เดือน แต่ชั้นหลังต้อง
 มาอยู่เพียงปีละ ๓ เดือน ผิดกันดังนี้

เรื่องเก็บส่วยสาอากรปรากฏในจดหมายเหตุว่า มาจากการพัน
 ระเบียบแบบแผนขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๓ เพราะเมื่อในรัชกาลที่ ๒ ได้ผล
 ประโยชน์แผ่นดินไม่พอจ่ายใช้ราชการบ้านเมือง บางบ่งต้องขอลด
 อัตราเบียดหัวข้าราชการ จ่ายแต่ครึ่งหนึ่งข้างหรือสองในสามส่วนข้าง
 หรือมิฉะนั้นเอาสิ่งสินค้าของหลวงที่มีอยู่ในพระคลัง เช่นผ้าลายแปดต้น
 ออกแจกเป็นเบียดหัวก็มิ

ที่เรียกว่าเบียดหัวนั้น มักเข้าใจกันผิดไปว่าเป็นผลประโยชน์ประจำ
 ตำแหน่ง เช่นอย่างเงินเดือนทุกวันนี้ ที่จริงเบียดหัวแต่ก่อนหาใช่ผล
 ประโยชน์ประจำตำแหน่งไม่ ด้วยถือกันว่าข้าราชการเป็นตำแหน่งใด

ยอมไ้รับค่าฤชาธรรมเนียมหรือส่วย แลส่วนลกในหน้าที่ตำแหน่งนั้นเป็น
ผลประโยชน์ จะยกตัวอย่างดังเช่นตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
แลกลาไหมกรมท่า ยอมไ้ค่าธรรมเนียมประทัยตราบ้างตั้งตำแหน่งเป็น
ผลประโยชน์ประจำตำแหน่งอย่างหนึ่ง แลยังมีอย่างอื่นอีกหลายอย่าง
เบียดเบียนที่จริงเป็นของพระราชทานตอบแทนข้าราชการที่รับราชการใน
ส่วนพระองค์เป็นทำนองบำเหน็จ เพราะฉะนั้นจึงถือว่าชนลกไ้ตาม
พระราชอัธยาศัย

ผลประโยชน์แผ่นดินครั้งรัชกาลที่ ๒ นั้น ถ้าว่าโดยประเภท
แล้วก็เก็บไ้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี คือ
มีจังกอบอย่าง ๑ อากกรอย่าง ๑ ส่วยอย่าง ๑ ค่าฤชาธรรมเนียม
อย่าง ๑ กำไรพระคลังสินค้าอย่าง ๑ กำไรในการค้าเรืออย่าง ๑
มีจำแนกรายการปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารของเจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์ กับจดหมายเหตุของครอเฟิตต์ตอังกฤษ ซึ่งเข้ามาใน
รัชกาลที่ ๒ เมื่อขอมเมย พ.ศ. ๒๓๖๕ ไ้ในข้อความดังนี้ คือ

จังกอบนั้น เก็บสินค้าเมื่อผ่านด่านขนอน (ร้อยชักสิบ) อย่าง ๑
เก็บค่าเบีกร่องเรือกำปั่นตามขนาดปากเรือวาละ ๑๒ บาท อย่าง ๑

อากกรนั้น เก็บค่าน้ำ อากกรสวน สมปักสร ค่าน้ำ ตลาด เตา
สุรา ย่อนเบียด

ส่วยนั้น เงินที่ยอมให้ไพร่เสียแทนเข้าเวรรับราชการ จึงเรียกว่า
ค่าราชการอย่าง ๑ เงินยังคั้เรียกจากเงินแทนเวรรับราชการ พิกัด

เท่ากับทาสกรรมกรยี่สิบ ๕๐ สตางค์ ๓๒ ปี เกษตรกรหนึ่งบาท ๓๒ ปี ๕๐ สตางค์ ใครเลี้ยงแล้วผูกมัดครั้งใดขโมยให้เป็นสำคัญ จึงเรียกว่าเงินผูกมัดอย่าง ๓ ยังส่วยสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งยอมให้ชาวหัวเมืองหาส่งแทนเข้าเวรรับราชการอีกหลายอย่าง (สิ่งของเหล่านั้นนี้แจ้งรายชื่ออยู่ในพระคลังสินค้าซึ่งจะกล่าวต่อไป)

ค่าฤชาธรรมเนียมนั้น เรียกค่าตรา ค่าโฉนด แลค่าธรรมเนียมความเปนต้น เหมือนอย่างเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

พระคลังสินค้าเมื่อในรัชกาลที่ ๒ นั้น ครอบพิศกล่าวว่กำหนดสิ่งเหล่านี้เป็นสินค้าต้องห้าม คือ ๑ รังนก ๒ ฝาง ๓ ตับุก ๔ พริกไทย ๕ เนื้อไม้ ๖ ผลแว่ว ๗ ตะกั่ว ๘ งาช้าง ๙ รง (ผิดกับครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๆ คือเพิ่มพริกไทย ผลแว่ว รง เข้าในสินค้าต้องห้าม ๓ อย่าง ยกเลิกดินประสิวกับช้าง ๒ อย่าง แต่ช้างนั้นปรากฏในท่อนว่ายังมีช้างของหลวงส่งไปขายถึงเมืองเทศ เห็นครอบพิศจะไม่รู้ เพราะส่งไปทางเมืองตรัง จึงไม่กล่าวถึง) สินค้าต้องห้ามที่พระคลังสินค้าขายนั้น ช้างเห็นจะเป็นของหลวงจับเองหรือเป็นภาคหลวงที่เรียกจากผู้จับ งาช้างเป็นของบรรณาการแลรับซื้อด้วย นอกจากสองสิ่งนี้เป็นของส่วยแลรับซื้อทั้งนั้น ทักกล่าวมานี้เป็นส่วนสินค้าขาออก สินค้าขาเข้าซึ่งพวกพ่อค้าพามาแต่ต่างประเทศนั้น ในรัชกาลที่ ๒ ปรากฏว่ากำหนดสินค้าต้องห้ามมิให้ขายแก่ผู้อื่นแต่เครื่องคัสตราวุธยุทธภัณฑ์ คือปืนแลคณปืนเป็นต้น สินค้าอื่น ๆ นอกจากนั้นเป็นแต่รัฐบาลต้องการ

ใช้สิ่งใดข้อใดก่อนอื่น หาปรากฏว่ายังคับให้เอามาขายเหมือน
เมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๆ ไม่

เรือของหลวงสำหรับแต่งไปค้าขายต่างประเทศเมื่อในรัชกาลที่ ๒
มี ๒ ลำ ซอเรือมาลาพระนครลำ ๑ เรือเหราข้ามสมุทรลำ ๑ (เข้า
ใจว่ายังมีเรือหลวงที่เมืองนครคีรีหรือราชอิศรสถลลำหนึ่งหรือสองลำ) แต่ง
ไปค้าขายถึงเมืองเกาะหมาก เมืองสิงคโปร์ เมืองหมาเก๊า แลบางที่
ก็ไปถึงอินเดีย

ผลประโยชน์แผ่นดินในรัชกาลที่ ๒ ครอบคลุมประมาณว่าเก็บได้
ราวปีละ ๒,๒๖๐,๐๐๐ บาท

ถึงรัชกาลที่ ๓ จัดการแก้ไขวิธีการเก็บผลประโยชน์แผ่นดินหลาย
อย่าง เหตุด้วยเมื่อในรัชกาลที่ ๒ ผลประโยชน์แผ่นดินได้ไม่พอจ่าย
ราชการตั้งกล่าวมาแล้ว ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๓ มีศึกสงครามจำเป็น
ต้องการเงินใช้ราชการมากกว่าแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริห์ให้จัดการเพิ่มวิธีเก็บเงินผลประโยชน์แผ่นดิน
การที่ทรงจัดนั้น คือแก้ไขวิธีเก็บภาษีอากรเดิม เช่นเรียกเก็บ
ค่านาเป็นตัวเงินแทนเก็บเข้าเปลือกขึ้นฉางหลวง คิดเป็นไร่ละสลึง แล
เก็บเงินแทนค่าขนเข้าส่งฉางหลวงอีกไร่ละสองเพอง เป็นต้น นอกจาก

๑ ในหนังสือมองสิเออร์เดอลาลแบร์วี่ เมื่อรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
เก็บค่านาเป็นตัวเงิน ที่มาเปลี่ยนเป็นเก็บเข้าเปลือกนั้น เข้าใจว่าเห็นจะเป็นครั้งกรุง
ธนบุรี เพราะเป็นเวลาราชบุตรจัดสนเงินทอง แลรัฐบาลต้องการเข้าเป็นเสบียงสำหรับ
ทำสงคราม

แก้ไขวิธีเก็บ ทรงตั้งภาษิตขึ้นใหม่อีกหลายอย่าง คำว่า “ภาษิต” แต่เดิมในภาษาไทยใช้แต่หมายความว่าได้เปรียบ ดังเช่นกล่าวว่าสั่งมีภาษิตกว่าสั่งโน้น ที่มาใช้หมายความว่าเก็บผลประโยชน์แผ่นดิน ก็เหมือนจะพึงปรากฏขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๓ เห็นจะมาแต่คำภาษาจีนแต่ใจ “ยู่ชี่” หมายความว่าสำนักเจ้าพนักงานการเก็บผลประโยชน์แผ่นดิน เพราะมาจัตวิธิให้มีผู้ว่าประมาณเงินหลวงรับผูกขาดเก็บผลประโยชน์แผ่นดินขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๓ ใครประมาณได้ก็ได้อีกว่า “เจ้าภาษิต” ดังนี้

ภาษิตซึ่งตั้งขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๓ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่ามี ๓๘ อย่าง คือ

๑ ย่อนเบี้ยจีน เดิมมีแต่ย่อนเบี้ยไทย คือตั้งโรงให้คนไปเล่นเบี้ยกันเอง นายอากรเปนแต่เก็บตั้งหีบขายส่งหลวง ที่เรียกว่าย่อนเบี้ยจีนนั้น สำหรับพวกจีนเล่นกัน ขอมให้เล่นตามประเพณีในเมืองจีน

๒ หวดย ก. ข.

๓ ภาษิตเบ็ดเสร็จ (เก็บจากซองลงสำเภา)

๔ ภาษิตของต้องห้ามทุกอย่าง

๕ ภาษิตพริกไทย (เก็บจากผู้ซื้อลงสำเภา)

๖ ภาษิตพริกไทย (เก็บจากชาวไร่ที่ปลูกพริกไทย)

๗ ภาษิตฝาง

๘ ภาษิตไม้แดง (เก็บจากผู้ซื้อลงสำเภา)

๙ ภาษิตไม้แดง (เก็บสียลจากผู้ขาย)

- ๑๐ ภาษีกะลือ
- ๑๑ ภาษีนามนมะพร้าว
- ๑๒ ภาษีนามันต่าง ๆ
- ๑๓ ภาษีกะทะ
- ๑๔ ภาษิตันยาง
- ๑๕ ภาษีกะไค
- ๑๖ ภาษียพน
- ๑๗ ภาษีกาก
- ๑๘ ภาษีกะแวง
- ๑๙ ภาษีกะไผ่
- ๒๐ ภาษีกะไผ่
- ๒๑ ภาษีกะไผ่
- ๒๒ ภาษีกะไผ่
- ๒๓ ภาษีกะไผ่
- ๒๔ ภาษีกะไผ่
- ๒๕ ภาษีกะไผ่
- ๒๖ ภาษีกะไผ่
- ๒๗ ภาษีกะไผ่
- ๒๘ ภาษีกะไผ่
- ๒๙ ภาษีกะไผ่

๓๐ ภาษเยอเคย

๓๑ ภาษน้ำตาลทราย

๓๒ ภาษน้ำตาลหม้อ

๓๓ ภาษน้ำตาลอ้อย

๓๔ ภาษสำรว

๓๕ ภาษเตาตาล

๓๖ ภาษจันอัย, ไข่, เทียนไข, แลขนมต่าง ๆ

๓๗ ภาษปูน

๓๘ ภาษเกวียน, โคต่าง, เรือจ้าง, ทางโยง

ในรัชกาลที่ ๓ โปรดฯ ให้เลิกอากรซึ่งเคยมีมาแต่ครั้งกรุงเก่า
๒ อย่าง คือ.

๑ อากรรักษาเกาะ

๒ อากรค่าน้ำ

ที่ในหอพระสมุดฯ มีบัญชีเงินภาษีอากรในรัชกาลที่ ๓ จำนวน
๔๗ ปะแสง พ.ศ. ๒๓๘๘ พระยาราชมนตรี (กู) ผู้ว่าการพระคลังมหา
สมบัติ ทำทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ฉบับหนึ่ง มีรายชื่อเจ้าภาษี แลจำนวนเงินทวายทำ ทั้งจำนวนเงินส่วน
แบ่งภาษีอากรเหล่านั้น ดังพิมพ์ไว้ต่อไปนี้.

(๑๕)

บัญชีเงินภาษีอากร

จำนวนยี่มะแสงสี่ปีตกก จุลศักราช ๑๒๐๗

ภาษีฝาง	พระสวัสดิการวิชัยทำ	รวมเงิน	๗๔๐	ชั่ง
ขึ้น	พระคลังสินค้า		๖๕๐	ชั่ง
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ		๗๐	ชั่ง
ขึ้น	กรมหมื่นสรีนทร		๑๐	ชั่ง
ขึ้น	กรมหลวงรักษารณเรศ		๑๐	ชั่ง
ภาษีพริกไทย	หลวงอภัยวานิชวิชัยทำ	รวมเงิน	๔๒๐	ชั่ง
ขึ้น	พระคลังสินค้า		๓๘๐	ชั่ง
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ		๓๐	ชั่ง
ขึ้น	กรมหมื่นสรีนทร		๕	ชั่ง
ขึ้น	กรมหลวงรักษารณเรศ		๕	ชั่ง
ภาษีเบ็ดเสร็จจำเภา	จีนชินวิชัยทำ	รวมเงิน	๒๗๕	ชั่ง
ขึ้น	พระคลังสินค้า		๒๗๕	ชั่ง
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ		๑๕	ชั่ง
ขึ้น	กรมหมื่นสรีนทร		๒	ชั่ง
ขึ้น	กรมหลวงรักษารณเรศ		๓	ชั่ง
ขึ้น	เจ้าคุณวัง (เจ้าจอมมารดา กรมหมื่นสรีนทร)		๓	ชั่ง

ภาพของท้องห้าม จันทน์รับทำ	รวมเงิน	๓๗๐	ซั้
^๕ ซน พระคลังสินค้า		๓๕๐	ซั้
^๕ ซน พระราชวังบวร ฯ		๑๕	ซั้
^๕ ซน กรมหมื่นสวัสด์		๒	ซั้
^๕ ซน กรมหลวงรักษารณเวศ		๑	ซั้
^๕ ซน เจ้าคุณวัง		๒	ซั้
ภาพเนอปลา จันเกล้าแซเป็นชนวิเศษภักดิ์รับทำ	รวมเงิน	๓๑๐	ซั้
^๕ ซน พระคลังสินค้า		๘๓	ซั้
^๕ ซน พระราชวังบวร ฯ		๑๒	ซั้
^๕ ซน กรมหมื่นสวัสด์		๓	ซั้
^๕ ซน กรมหลวงรักษารณเวศ		๒	ซั้
ภาพฝ่าย, ครัง จันพลับเป็นชนจำเจริญโภคารับทำ	รวมเงิน	๓๘๕	ซั้
^๕ ซน พระคลังสินค้า		๑๗๗	ซั้
^๕ ซน พระราชวังบวร ฯ		๗	ซั้
^๕ ซน กรมหมื่นสวัสด์		๑	ซั้
ภาพฝ่าย, ยาสย จันจีนเป็นชนศรีสมบัติรับทำ	รวมเงิน	๓๗๔	ซั้
^๕ ซน พระคลังสินค้า		๓๖๑	ซั้
^๕ ซน พระราชวังบวร ฯ		๓๐	ซั้
^๕ ซน พระศรีสุตาโลย		๒	ซั้
^๕ ซน กรมหลวงรักษารณเวศ		๑	ซั้

(๓๗)

ภาษีของเบ็ดเสร็จสิบลด เงินกองหัวเป็นขุนนักคืออากรรับทำ

รวมเงิน ๑๑๒ ชั่ง

ขึ้น พระคลังสินค้า

๓๐๓ ชั่ง

ขึ้น พระราชวังบวร ฯ

๘ ชั่ง

ขึ้น พระศรีสุลาไลย

๒ ชั่ง

ภาษีงาช้างสิบลด เงินทอนเป็นขุนโกชาวานิชรับทำ

รวมเงิน ๕๒ ชั่ง

๑๐ ตำลึง

ขึ้น พระคลังสินค้า

๔๔ ชั่ง ๓๐ ตำลึง

ขึ้น พระราชวังบวร ฯ

๓ ชั่ง ๓๐ ตำลึง

ขึ้น พระศรีสุลาไลย

๒ ชั่ง ๓๐ ตำลึง

ขึ้น กรมหมื่นสุนทร

๒ ชั่ง

ภาษีน้ำตาลทราย หลวงพิทักษ์ทิศกรรับทำ

รวมเงิน ๖๖๐ ชั่ง

ขึ้น พระคลังสินค้า

๖๓๘ ชั่ง

ขึ้น พระราชวังบวร ฯ

๑๕ ชั่ง

ขึ้น พระศรีสุลาไลย

๓ ชั่ง

ขึ้น กรมหมื่นสุนทร

๓ ชั่ง

ขึ้น กรมหลวงวรลักษณวงศ์

๒ ชั่ง

ขึ้น กรมหมื่นอภัยสุทธาเทพ

๑๗ ชั่ง

ขึ้น เจ้าคุณวัง

๒ ชั่ง

(୧୩)

ภาพฝันโรงน้ำตาล หลวงพิทักษ์ศรีกรรพำ รวมเงิน ๗๐ ชั่ง

๒๕ ขน พระคลังสินค้า

๙ พระราชวังบวร ฯ ๕ ฝั่ง

ภาษีอากรกรวด เงินปันผลหุ้นมอชรวานชรบทำ รวมเงิน ๓๐๐ ซึ่ง

๕
๒๑
๒๒
๒๓
๒๔
๒๕
๒๖
๒๗
๒๘
๒๙
๓๐
๓๑
๓๒
๓๓
๓๔
๓๕
๓๖
๓๗
๓๘
๓๙
๔๐
๔๑
๔๒
๔๓
๔๔
๔๕
๔๖
๔๗
๔๘
๔๙
๕๐
๕๑
๕๒
๕๓
๕๔
๕๕
๕๖
๕๗
๕๘
๕๙
๖๐
๖๑
๖๒
๖๓
๖๔
๖๕
๖๖
๖๗
๖๘
๖๙
๗๐
๗๑
๗๒
๗๓
๗๔
๗๕
๗๖
๗๗
๗๘
๗๙
๘๐
๘๑
๘๒
๘๓
๘๔
๘๕
๘๖
๘๗
๘๘
๘๙
๙๐
๙๑
๙๒
๙๓
๙๔
๙๕
๙๖
๙๗
๙๘
๙๙
๑๐๐

๕ ขน กรมหมื่นอภัยสุภดาเทพ ๕ ขั้ว

ภาษาศาลโตนคเมืองเพชรบุรี จินเกียคเป็นชนวิเศษทศกรรย์ทำ

รวมเงิน ๗๕ ings

๕๗ ขน พระคลังสินค้า ๕๗ ข้าง

๕. พระราชวังบวร ฯ ๕. ๕

๒ ขง

ช.น กรมหมื่นสวัสดิวร ๑ ช่าง

๕. กรมหลวงวรภานุเวศ

๕ ขน กรมหมื่นนอบสรีรศาเทพ ๕ ขน

๑	๒		
ค่าตลาด โทนคเมืองนนทบุรี	เงินนับรบทำ	รวมเงิน	๔ ซึ่ง

๕ ขน พระคลังสินค้า ๕

ศาลากลางเมืองสพรรณบุรี นายอภัยรท รมเงิน ๒ ชั่ง ๕ ตำลึง

๒๑ พระคลังสินค้า ๒ ข้าง & ทาลอง

ค่าตอบแทน หลวงพิทักษ์คดีกรรมา
รวมเงิน ๑๒๐ ฟัง

๑๕๐ ที่

๕. กรมหมื่นอภัยสรศักดิ์

1

(๑๘.)

อากรรังนก เมืองชุมพร เมืองไชยา หลวงบรรจงวานิชย์ทำ

รวมเงิน ๘๕ ชั่ง

ขุน พระคลังสินค้า ๗๓ ชั่ง ๓๕ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง ๕๕๐ เป็บ

ขุน พระราชวังบวร ฯ ๓ ชั่ง ๘ ตำลึง ๑ สลึง ๓๐๘ เป็บ

ขุน พระคลังนอก ๔ ชั่ง ๔ ตำลึง ๒ สลึง ๑๔๒ เป็บ

ขุน พระคลังใน ๒ ชั่ง ๘ ตำลึง ๒ บาท

ขุน พระศรีสุลาไลย ๑ ชั่ง ๓๖ ตำลึง ๑ สลึง

ขุน กรมหมื่นสุนทร ๔ ชั่ง ๖ ตำลึง ๑ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง

ขุน กรมหลวงรักษารวมเรศ ๑ ชั่ง ๓ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง

ขุน กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ๓๒ ตำลึง ๓ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง

ขุน เจ้าคุณวัง ๕ ชั่ง ๓ ตำลึง ๒ บาท

อากรรังนก กุ้งแห้ง เมืองสงขลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รวมเงิน ๕๕ ชั่ง

ขุน พระคลังสินค้า ๕๕ ชั่ง

อากรรังนกเมืองไทย พระยานครราชสีมา รวมเงิน ๗๓ ชั่ง ๕ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง

ขุน พระคลังสินค้า ๗๓ ชั่ง ๕ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง

ภาษีเกลือฝ้ายหลวงแพ่ง หมื่นทิพย์ทำ เมืองกรงเก่า เมืองอ่างทอง

เมืองลพบุรี เมืองอินท เมืองพรหม เมืองสิงห์ เมืองสวรรค

เมืองไชยนาท รวมเงิน ๓๐๐ ชั่ง

ขุน พระคลังสินค้า ๗๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

ชน พระราชวังบวร ฯ	๖	ซั้	๓๐	ตำ	ลั
ชน พระศรีสุลาไลย	๗	ซั้			
ชน กรมหลวงรักษารณวเรศ	๔	ซั้			
ชน กรมหมื่นอัยยรรยาคะฤศน	๔	ซั้			
ภาษีโกไม่ไผ่สีสุก นายคงรัชทำ เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครไชยศรี					
เมืองปทุมธานี	รวมเงิน ๘	ซั้	๓๐	ตำ	ลั
ชน พระคลังสินค้า	๖	ซั้	๓๐	ตำ	ลั
ชน พระราชวังบวร ฯ	๑๕	ตำ			
ชน พระศรีสุลาไลย	๑๕	ตำ			
ชน กรมหลวงรักษารณวเรศ	๕	ตำ			
ชน กรมหมื่นอัยยรรยาคะฤศน	๕	ตำ			
ภาษีโกไม่ไผ่สีสุก ข้างหลวงกรมการเก็บเป็นหลวง เมืองราชบุรี					
เมืองเพชรบุรี เมืองสมุทรสงคราม	รวมเงิน ๑๒	ซั้	๑	บาท ๒	สลั
					๓ เฟือง
ภาษีฝ้ายเม็ด ฝ้ายขด กรมการเก็บเป็นหลวง เมืองปรางบุรี					
	รวมเงิน ๒	ซั้	๓๙	ตำ	ลั
				๒ บาท ๑	เฟือง ๓๕๒ เปย
ภาษีไม้ท่อน ไม้กัทาน กงฉาก กงค่าง กรมการเก็บเป็นหลวง					
กรุงเทพ ฯ เมืองสมุทรสงคราม เมืองนคร	รวมเงิน ๓	ซั้	๒	ตำ	ลั
ภาษีปลาทุ เจ้าภาษีเนือ เจ้าภาษีปลาเก็บเป็นหลวง	รวมเงิน ๒๐	ซั้	๒	ตำ	ลั
	รวมทั้งสิ้น ๓,๖๘๐	ซั้	๙	ตำ	ลั
				๒ บาท ๑	สลั ๑ เฟือง —
	๓๕๒	เปย	(๒๙๔,๔๓๘ บาท ๔๖ สติงค์)		

(๒๑)

ตามรายการที่ปรากฏในบัญชีนี้ กล่าวถึงแต่ภาษีอากรบางอย่าง
เงินผลประโยชน์แผ่นดินครั้งรัชกาลที่ ๓ มากกว่าที่ปรากฏในบัญชีอีก
เป็นอันมาก ประมาณเห็นจะไม่ต่ำกว่า ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท

ในรัชกาลที่ ๓ นอกจากที่จัดไว้เก็บภาษีอากรแลตั้งภาษีขึ้นใหม่
การค้าขายของหลวง แลของเจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ ด้วยแต่งเรือไป
ค้าขายต่างประเทศ ก็ยังคงทำมาตลอดรัชกาล

ถึงรัชกาลที่ ๔ กรุงสยามทำหนังสือสัญญาค้าขายกับฝรั่งต่าง
ประเทศ การที่ทำหนังสือสัญญากับต่างประเทศนั้น เป็นข้อจำกัดการเก็บ
ภาษีอากรเป็นข้อสำคัญในเวลาต่อมา เหตุที่ขอยอมให้ชาวต่างประเทศ
ที่เข้ามาค้าขาย เมื่อเสียภาษีตามพิกัดอัตราอันกำหนดไว้ ในหนังสือ
สัญญาแล้ว ซื้อขายได้โดยสะดวก คัตทางค้าขายของหลวงในพระคลัง
สินค้า แลทางค้าขายของผู้มีบรรดาศักดิ์ซึ่งเคยทำมาแต่ก่อน รัฐบาล
จำต้องตั้งภาษีอากรหาผลประโยชน์แผ่นดิน แลแบ่งส่วนพระราชทาน
ทดแทนผู้มีบรรดาศักดิ์ ซึ่งขาดตกไปเพราะการทำหนังสือสัญญากับ
ต่างประเทศ ภาษีอากรซึ่งตั้งขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๔ เจ้าพระยาทิพ
การวงศ์แสดงไว้ว่ามี ๑๔ อย่าง คือ

- ๑ ภาษีฝิ่น
- ๒ ภาษีสุกร
- ๓ ภาษีปลาสด
- ๔ ภาษีปลาทุ

๕ ภาษีใหม่

๖ ภาษีโรง

๗ ภาษีฝัก

๘ ภาษีหม้อหอบ

๙ ภาษีถัก

๑๐ ภาษีเตาหล่อ

๑๑ ภาษีมาดเรือโกศล

๑๒ ภาษีแจว พาย โกศล

๑๓ ภาษีการพนัน

๑๔ ภาษีกรมหรศ

กบฏตั้งภาษีซึ่งเลิกในรัชกาลที่ ๓ สองอย่าง คือ

๑ ภาษีค่าน้ำ

๒ ภาษีรักษาเกาะ

เลิกเลิกแต่แก้ไขวิธีเก็บภาษีอากร ๖ อย่าง คือ

๑ เปลี่ยนอากรตลาด เป็นภาษีเรือโรงงาน

๒ เลิกพิศเก็บสมพักร ซึ่งเดิมเก็บไร่ละบาท ลงเป็น
ไร่ละสลึง

๓ เลิกวิธีเก็บภาษีพริกไทยตามจำนวนค้ำพริกไทย เปลี่ยน
เป็นเก็บอย่างสมพักร

๔ เลิกภาษีเกวียน แลเรือจ้าง ทางโย

๕ ลทอกรคนท^๒เรือน^๑ ซึ่งเคยเก็บคั้นละบาท ลงเป็นคั้น
๓ หู
ละสลึงเฟื้อง

จำนวนเงินภาษีอากร ซึ่งเก็บได้ในตอนต้นรัชกาลที่ ๔ (เข้าใจ
มีส่งทำผิดกับในรัชกาลที่ ๓ นึก) ถึงพระราชปาละแก้ว ให้สืบ
เงินยพหนึ่งเทศง

ค่านา	๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท
ซากรสวน	๕,๕๔๕,๐๐๐ บาท
ซากรสมปักสร	๕๐๐,๐๐๐ บาท
ภำษัซุง	๘๐,๐๐๐ บาท
ภำษัฝำง	๒๐๐,๐๐๐ บาท
ภำษันำม่นมะพรำว	๕๐๐,๐๐๐ บาท
ภำษันำตลทรำย	๒๕๐,๐๐๐ บาท
ภำษันำตลโตนค	๓๐,๐๐๐ บาท
ภำษัเขำขำอขก	๓๐๐,๐๐๐ บาท
ภำษัเกลลข	๕๐,๐๐๐ บาท
ภำษัพริกไทย	๔๐๐,๐๐๐ บาท
ภำษักรควำน	๓๐,๐๐๐ บาท
ภำษัร่ำว	๒๐,๐๐๐ บาท

ภาษัครัง	๑๒,๐๐๐ บาท
ภาษัคยก	๒๐,๐๐๐ บาท
ภาษัเหล็ก	๒๐,๐๐๐ บาท
ภาษัจาง้าง	๔๕,๐๐๐ บาท
ภาษัยางไม้	๒๔,๐๐๐ บาท
ภาษัหน่อแรด	๒,๐๐๐ บาท
ภาษัเขากวาง	๔,๐๐๐ บาท
ภาษัเขาควาย	๕๐๐ บาท
ภาษัหนังสัตว์	๒,๒๐๐ บาท
ภาษักำยาน	๓,๐๐๐ บาท
ภาษัวังนก	๓๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษัปลาแห้ง	๓๐,๐๐๐ บาท
ภาษักุ้งแห้ง	๒,๐๐๐ บาท
ภาษัเยอเคย	๓๐,๐๐๐ บาท
ภาษัน้ำมันยาง	๘,๐๐๐ บาท
ภาษัชัน	๗,๐๐๐ บาท
ภาษัไม้แดง	๔๐,๐๐๐ บาท
ภาษัไต้	๒๐,๐๐๐ บาท
ภาษัหวบ	๓๒,๐๐๐ บาท
ภาษัเปลือกโปลง	๓๐,๐๐๐ บาท

(๒๕)

ภาษั้เส้า	๘,๐๐๐ บาท
ภาษั้ไม้ไผ่	๘๐,๐๐๐ บาท
ภาษั้จาก	๑๕,๐๐๐ บาท
ภาษั้ฟู	๑๕,๐๐๐ บาท
ภาษั้ผน	๔๐๐,๐๐๐ บาท
อากรรั้สุรา	๕๐๐,๐๐๐ บาท
อากรรั้บ่อนเียะ	๕๐๐,๐๐๐ บาท
อากรรั้ค่าน้ำ	๗๐,๐๐๐ บาท
อากรรั้ตลาด	๑๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษั้แพ	๓๕๐,๐๐๐ บาท
ภาษั้ยาสูบ	๒๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษั้ไม้หอม	๕๔,๐๐๐ บาท
อากรรั้รักษาเกาะ	๖,๐๐๐ บาท
ภาษั้ขาออก (คุลการ)	๓๐๐,๐๐๐ บาท
ค่าแรงแทนรั้ราชการ	๑๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท
เงินผลั้บขอมอจัน (๓ ปีเกะครั้ง ๑)	เงิน ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท
จังกอบเกะรั้เรือทะเล	๘๐,๐๐๐ บาท
ภาคหลวงบ่อทองบางตะพาน	๑๐,๐๐๐ บาท
ภาษั้นครโสเกณี	๕๐,๐๐๐ บาท

(๒๖)

เงินค่าธรรมเนียมในยมความ ๓๕,๐๐๐ บาท

ผลประโยชน์ส่งจากหัวเมืองฝ่ายเหนือ ๕๐,๐๐๐ บาท

ผลประโยชน์ส่งจากหัวเมืองใต้ ๔๐,๐๐๐ บาท

อากรหอย ก. ข. ๒๐๐,๐๐๐ บาท

รวมยอดจำนวนเงินผลประโยชน์แผ่นดินครั้งรัชกาลที่ ๔ ข้าง
ประมาณเงิน ๒๖,๘๖๔,๓๐๐ บาท (จำนวนเงินที่ประมาณนี้เป็นต้นรัชกาล
ที่ ๔ เห็นจะไม่ห่างไกลกับจำนวนผลประโยชน์แผ่นดินที่เก็บได้เมื่อใน
รัชกาลที่ ๓ นึก)

การเก็บภาษีอากรแบ่งเป็นหน้าที่กระทรวงต่าง ๆ (จะจัดมาแต่
รัชกาลที่ ๓ หรือรัชกาลที่ ๔ ไม่ทราบแน่) มีบัญญัติทำในรัชกาลที่ ๕
เมื่อขวอก พ.ศ. ๒๔๑๕ ซึ่งก่อนจัดการพระคลังตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์
ปรากฏอยู่ดังนี้

ขнкกรมพระคลังมหาสมบัติ

ภาษ่น้ำมันมะพร้าว

ภาษ่น้ำมันปลา

อากรสุรา ๒๖ เมือง

ข้นเบย ๕๓ ตำบล

ค่าน้ำ ๑๖ ตำบล

สุมพักร ๓๔ เมือง

ภาษีทางโยงบางพลี

(๒๗)

ภาษีไเสีย

อากรสวนใน ๓๔,๒๓๖ ส่วน

อากรสวนนอก ๗,๓๐๕ ส่วน

ข^๕นกรมพระคลังสินค้า

อากรหอย ก. ข.

บ่อนเบี้ยไทย บ่อนเบี้ยจีน รวม ๒๐ ตำบล

อากรการพนันต่าง ๆ ในหัวเมือง

ภาษีน้ำตาลทราย

ภาษีถ่วงปลาทุ^๒

ภาษีสุกร

ภาษีเงินอับ

ภาษีเยื่อเคย

ภาษีฝ้ายปอคราม

ภาษียาสูบ

ภาษีไหมข^๒ผึ้ง

ภาษีหม้อหวด

ภาษีพริกไทย

ภาษีปลาน้ำจืด, น้ำเค็ม

อากรรังนก

ภาษีกุ้งแห้ง

ชั้นกรรมพระกลาโหม

อากรสุวาทูรเทพ ฯ

อากรแย่งเข้าหมาก

ภาษ่น้ำอียเหลว

ภาษีกะทะ

ภาษีเหล็กกอน, เหล็กหล่อ

ภาษีด่าน

อากรวังนก (เมืองสงขลา แลเมืองตรัง)

ชั้นกรรมมหาตไทย

ภาษีเรือโรงร้าน

ภาษีมัคเรือโกดณ

ภาษียีบผาย

ภาษีละคอน

ภาษีมื้อไผ่

ภาษียัง

ชั้นกรรมพระคลังในซ้าย

อากรนาเกล็ด

อากรยาฝง

ภาษีนุ่น

๕ ขนกรมพระคลังในขวา

สมปักสรยาชัย ๒๓ เมือง
ภาษีเงินไม้ไผ่

๕ ขนกรมท่ากลาง

อากรสมปักสรพริกไทย
ภาษีใหม่
ภาษีไม้ไผ่ป่า
ภาษีจุก
อากรรักษาเกาะ
อากรขาผึ้ง (หัวเมืองชายทะเลตะวันออก)
ภาษีไม้กระดาน
ภาษีเบ็ดเสร็จ
ภาษีฝาง
ภาษีเข้า ขาออก

๕ ขนกรมพระคลังราชการ

อากรสวนจาก ๓๐ เมือง
ค่าของสวน
ภาษีไต้จีน น้ำมันยาง
ภาษีพูน

๕ ขนกรมท่าซ้าย

ภาษีเกลือ
ภาษีไม้เครื่องเรือ

ชั้นกรรมนา

ค่านา

รวมจำนวนเงินผลประโยชน์ภาษีอากร (นอกจากค่าราชการ
 ส่วยแลภาษีอื่น อันมิได้กล่าวถึงในบัญชีที่แสดงมา) เป็นเงินยี่ละ
 ๒๙,๕๑๒,๘๐๐ บาท นับว่าที่ได้ในรัชกาลที่ ๔

ถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงบัญชาราชการแผ่นดินเอง ความปรากฏว่าเงินผลประโยชน์แผ่นดิน
 ได้เข้าพระคลังไม่เต็มจำนวน มักติดค้างอยู่ตามเจ้ากระทรวงแล
 เจ้าภาษีนายอากรเสียโดยมาก เงินพระคลังมหาสมบัติไม่พอจ่าย ถึง
 รัฐบาลต้องเป็นหนี้อยู่ จึงทรงพระราชดำริให้จัดการพระคลัง ตั้ง
 แต่พระกา พ.ศ. ๒๔๓๖ ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์เป็นที่สำนักงาน ขึ้น
 แรกเป็นแต่ให้มีกรมขานัญชั่งกลาง สำหรับรวมขานัญชั่งเงินผลประโยชน์
 แผ่นดิน ซึ่งต่างกระทรวงเป็นเจ้าหน้าทีเก็บนั้น ให้รู้ว่าเป็นจำนวน
 เงินเท่าใด แลเร่งเรียกเงินให้ส่งเข้าพระคลังมหาสมบัติตามกำหนด
 แล้วจัดการแก้ไข ค่อยรวมการเก็บภาษีอากรเข้าในกระทรวงพระคลัง
 เป็นลำดับมา แลทรงพระราชดำริให้จัดระเบียบการเก็บภาษีอากร
 เลิกเสียบ้าง แก้ไขวิธีเก็บบ้าง เปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ จนเป็น
 กระทรวงเสนาบดีอยู่ในบัดนี้

ตำนานภาษีอากรบางอย่าง

ตำนานการเก็บค่าंना

(คัดมาจกประกาศในรัชกาลที่ ๔ เมื่อยชวค พ.ศ. ๒๔๐๗)

ค่าंनाนั้นแต่ก่อนเป็นหางเข้าตวงขึ้นฉางหลวงไร่ละ ๒ ถึงแล้วข้า
จัตขอเป็นราคาหลวงอีกไร่ละ ๒ ถึง พระราชทานเงินให้ ไร่ละ ๒
เป็นราคาหลวงถึงละ ๒ ไพ แต่ราษฎรต้องขนมาส่งถึงฉางในกรุง ฯ
และฉางหัวเมือง ตามแต่เจ้าพนักงานจะบังคับ ราษฎรไ้ความ
ยากง่ายยังไม่เสมอกัน ที่ไ้ความยากก็ร้องทักกล่าวโทษข้าหลวง
เสนาและเจ้าพนักงานไปต่าง ๆ ต้องมีผู้ตัดสินเป็นถ้อยความอยู่เนือง ๆ
มาจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นนั้นทรง
พระราชดำริห์พร้อมกับความคิดเจ้านายต่างกรมและเสนาบดี เห็นว่า
เรียกหางเข้าค่าंना และจัตขอเข้าเป็นทัวเข้าแล้วก็บังคับให้มาส่งถึงฉาง
ราษฎรไ้ความลำบากมากข้งน้อยข้งไม่เสมอกัน ที่ถูกเกาะครองเร่ง
รัดก็มักร้องทักกล่าวโทษเจ้าพนักงานและข้าหลวงเสนา เป็นถ้อยความ
ต่าง ๆ เนือง ๆ จึงไ้คิดอ่านตั้งอย่างธรรมเนียมเสียใหม่ เลิกเรียก
หางเข้าค่าंनाและจัตขอเป็นราคาหลวงอย่างแต่ก่อนนั้นเสีย แล้วมี
พระราชบัญญัติให้เรียกเป็นค่าंनाไร่ละ ๒ สลึงเพียงเสมอกันไปทั้งนาโค
และน่าน้ำฝนฟางลอย แต่การที่เรียกตามประเมินน่าน้ำฝนฟาง
ลอยและเรียกตามจำนวนในตราแดงและนาโคโค่นั้น ยังคงอยู่ตามเดิม
ไม่ยกย้าย ก็เมื่อใดฝนแล้งน่าน้อยฤๅนมากเกินประมาณ ราษฎร

เจ้าของนาคโคที่ต้องเสียตามจำนวนตราแดง มักร้องทักข่าทำนา
โคผลน้อย จะทนเสียค่านาตามจำนวนตราแดงไปไม่ได้ ที่เป็นไพร่หลวง
ผพายและพวกพ้องของพวกผพายมาเข้าชอกันถวายฎีกาในกรุงเทพ ฯ
บ้าง ก็การที่สำเร็จแก่ผู้ร้องนั้นเป็นไปต่าง ๆ เหนื่อยมลงไม่ได้
บางทีก็โปรดให้ยก ให้ลดให้แก่ไพร่หลวงกรม ผพายที่ลงมารับราชการ
บางทีก็โปรดให้ประเมินเรียกเอาแต่ตามที่ได้ทำ บางทีก็โปรดลดให้
ไร้อะไรไปบ้างในบางหนนั้น ตามครั้งคราวที่เป็นใหญ่เป็นน้อยหาหน
ลงเป็นอย่างนี้ จนมาถึงชวตจิตวาศก (พ.ศ. ๒๓๘๕) เป็นปีที่ ๒
ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ฝนแล้งน้ำน้อยคล้ายกับในชวต (พ.ศ. ๒๔๐๗) น
โคที่ทรงพระราชดำริห์พร้อมกันท่านเสนาบดีก่อนแต่ยังไม่มีการร้องว่า
ในนั้นฝนแล้งน้ำน้อยจะเรียกค่านาคโคเสียไร้อะไรลงเพื่องตามจำนวน
ในตราแดงเห็นจะมีผู้มาร้องเป็นแน่ เมื่อต่อเมื่อผู้มาร้องแล้วจึงจะให้ไป
ประเมินเรียกแต่ตามที่ได้ทำก็จริงเป็นแน่ได้ยากไป เพราะกว่าจะได้
ประเมินนาตลอดเสียแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งเจ้าพระยา
พลเทพ สรรพพลเสพเสนาบดี ขึ้นไปตั้งกองอยู่ที่กรุงเก่าแต่งข้าหลวง
เสนาออกไปประเมินนาคโค ให้รู้จำนวนว่าทำโคเท่าไร ทำไม่ได้
เท่าไร ค่าเส้นเชือกที่ประเมินนั้นก็ไม่ได้คิด ครั้นประเมินเสร็จแล้ว
ก็โปรดให้เรียกค่านาไร้อะไรลงเพื่องแต่ที่ได้ทำ ที่ไม่ได้ทำโปรดยกพระ
ราชทานให้ ครั้นมาถึงเกาะสัตยตศก (พ.ศ. ๒๓๘๘) โปรดให้เดินนา
ทำตราแดงใหม่ จึงโคที่ทรงพระราชดำริห์พร้อมกันความคิดท่านเสนาบดี
เห็นว่านาคโคที่ต้องเสียไร้อะไรลงเพื่องเสมอตามจำนวนในตราแดงนั้น เสีย

เปรียบน้ายกอยู่ เพราะน้ายกเสียแต่ตามที่ใด ซึ่งแต่ก่อนมีอย่าง
 ธรรมเนียมบังคับให้นาคโคเสียตามจำนวนในตราแดงเล่มอนั้น ก็เห็น
 ว่านาหว่านมีผลมากกว่าน้ายก ถึงในฝนแล้งน่าน้ำฝนฟางลอยเสีย
 ทำให้ไม่ได้ น้าเห็นอู่มากนาคโคก็ทำได้ อนึ่งประสงค์จะกตเจ้าของนา
 ให้สู้ลำทำนาให้เต็มภูมิ จึงได้บังคับให้เรียกเสมอตามจำนวนในตรา
 แดงไม่มีประเมิน

ครั้นเมื่อพิจารณาเห็นว่าโคถึงมีผลมากกว่าเข้าที่ต่ำกว่าเข้านาสวน
 น้ายก คิดก็พอซัดเซบกั้น และซึ่งประสงค์จะกตให้ราษฎรทำนาให้เต็ม
 ภูมินั้น เห็นว่าคนเขาก็คงเปิดให้ขายคนต่างประเทศไม่ได้ ปีคเหมือน
 อย่างแต่ก่อน ราษฎรคงพอใจทำเต็มภูมิอยู่เอง ซึ่งราษฎรเจ้าของนา
 คโคต้องเสียไร่ละสลึงเพื่อเสมออยู่นั้น เปนอันเสียเปรียบน้ายกอยู่
 ถ้าฝนและน้ำทำเป็นปรกติทำนาได้เต็มภูมิเสียแต่น้อยก็จะยอมเสียไป
 ถ้าเมื่อใดฝนแล้งน่าน้อยก็คงจะร้องว่าทนค่านาไม่ได้ เพราะฉะนั้นควรจะ
 ลดค่านาคโคทั้งปวงบรรดาซึ่งเรียกตามจำนวนในตราแดงนั้น พระราช
 ทานให้ไร่ละเพียงทศไปเสมอไป ใช้เนื้อล่งนำแทนส่วนของนาที่ทำไม่ได้
 ในลางบมข้างครึ่งข้างคราวเมื่อฝนแล้งน่าน้อยนั้นทีเดียว เมื่อฝนแล้ง
 น่าน้อยก็ดเป็นปรกติที่ดี ให้เรียกแต่ไร่ละสลึงตามจำนวนในตราแดง
 เหมือนกับให้ราษฎรเข้าชื้อทำนาผูกขาดตามจำนวนในตราแดงทีเดียว ไม่
 มีช่องที่จะร้องเพราะได้ลัดไว้ให้ต่ำกว่าน้ายกอยู่แล้ว ถ้าใครยังเห็นอยู่ว่า
 จะทนเสียค่านาไปไม่ได้ ก็ให้เวรนาแก่กรรมนาผูกเป็นหลวงเสียทีเดียว

การทไ้ปรคให้ลคค่านาตราแคง พระราชทานราษฎรเพือไม่ให้
 เลียเปรียบในฝนแล้งน้าน้อย ซึ่งจะมีบางคร้งบางคราวล้งน้ามาไว้
 ตั้งแต่ปีคีนนาใหม่ันได้ ถึง ๑๐ ปี ๑๑ ปีมาแล้ว ราษฎรเข้าใจฤาไม่ ?
 แต่ก่อนใครไม่เข้าใจให้ คคให้เข้าใจด้วยคำประกาศนี้ การทลคค่านา
 พระราชทานให้ราษฎรเจ้าของนาคโคไร่ละเพือในแขวงกรุงเก่า อ่างทอง
 ลพบุรี สพรรณบุรีนั้น คคจำนวนนาถึง ๓๒๐,๐๐๐ ไร่เศษ เมื่อลคพระ
 ราชทานให้ ไร่ละเพือทุกปีเป็นเงิน ๕๐๐ ซึ่งขึ้นไป เพราะ ๓๒๐,๐๐๐ เพือ
 เป็นเงิน ๔๐๐๐ บาท คค ๕๐๐ ซึ่งทุกปี ๑๐ ปีเป็นเงินถึง ๕๐๐๐ ซึ่ง
 ว่าคนี้ราษฎรเห็นด้วยฤาไม่ ? อีกอย่างหนึ่งค่านา ๓๒๐,๐๐๐ ไร่นั้น
 เมื่อเรียกไร่ละสลึงเพือโคเงินปีละ ๑๕๐๐ ซึ่ง เมื่อเรียกไร่ละสลึง
 โทเงินแต่ปีละ ๑๐๐๐ ซึ่ง ก็ในฝนแล้งน้าน้อยจะคงเรียกอยู่ไร่ละ
 สลึงตามธรรมเนียมไม่ไ้หรือ ? ราษฎรไ้เปรียบในหลวงกว่าแต่ก่อน
 มาถึง ๙ ปี ๑๐ ปีแล้ว

อนึ่งในฝนเมื่อเดือน ๑๑ เล้คชันไปทอดพระเนตรน้ากรุงเก่า
 ทรงเห็นว่าน้อย ได้มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้กะเกณฑ์ข้าราชการ
 ไปยคนี้ แล้วจ้หน้าพระราชทรัพย์แจกเป็นเงินค่ากับเข้าค้ทำการคน
 ละบาท และจ่ายเข้าสารเสยียงคนละ ๑๐ ทนาน และจ่ายจ้คชอไม้
 เพิ่มเติมไม้เกณฑ์คคให้ท้นการ ล้นพระราชทรัพย์ ๕๐ ซึ่งเศษ โดย
 ทรงพระมหากรุณาช่วยนาของราษฎรทั้งแขวงกรุงเก่าและลพบุรี และ
 อ่างทองตามกำลังจะทำได้ เป็นพระเดชพระคุณแก่ราษฎรอยู่ ควร
 ราษฎรจะคคถึงพระเดชพระคุณบ้าง ขย้าให้ต้องลำบากนัก

ครั้งนั้นพระบรมราชโองการให้บัญชาท่านเสนาบดี เห็นพร้อมกัน
กราบทูลพระกรุณาทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ พร้อมกันว่า
แต่ก่อนราคาข้าวถูกเกี่ยวนละสิบบาทเกี่ยวนละ ๓ ตำลึงราษฎรทำนาก็น้อย
ค่านาก็เรียกไร่ละสลึงเพียงตั้งแต่ ๙ ปี ๑๐ ปีมาโปรดเกล้าฯ เปิดเข้าให้
ราษฎรได้ซื้อข้าวไปแก่ลูกค้าต่างประเทศ ราคาเข้าก็ขึ้นถึงเกี่ยวน
ละห้าตำลึงเป็นพัน ราษฎรทำนาก็มากขึ้น ค่านาคู่โคลดเรียกแต่ไร่
ละสลึงราษฎรได้เปรียบเงินค่านามากกว่าน้ำฝนฟางลอยอยู่แล้ว แต่
นาคู่โคเป็นนาผูกขาดเรียกค่าที่ไร่ละสลึงตามน้ำโฉนดตราแดง ฅบชวค
ฉกคณแล้งราษฎรทำไม่ได้มภูมิ ข้าหลวงเสนาจะไปเรียกเงินค่านา
ตามน้ำโฉนดตราแดงราษฎรก็คงจะร้อง ถ้าถึงเกาะกุมเร่งรัดก็จะพา
กันได้ความเดือดร้อน ขอร้องพระราชทานให้มีหมายประกาศแก่ราษฎร
ให้ทราบทั่วกันว่า ถึงกำหนดข้าหลวงเสนาจะมาเรียกเงินค่านาคู่โค ถ้า
ราษฎรยอมเสียตามน้ำโฉนดตราแดง ก็ให้ข้าหลวงเสนาเรียกเงิน
ค่านาให้เต็มไร่ละสลึง ถ้าราษฎรขายโคจะขอเสียเงินค่านาให้แต่ที่ใด
เก็บเกี่ยวไร่ละสลึงก็จะยอมรับ ที่ไม่ได้เก็บเกี่ยวจะขอค้างไว้นั้นก็จะยอม
ให้ค้าง แต่ที่คางนั้นจะเป็นเนื้อที่มากน้อยเท่าใด ต้องให้ข้าหลวงเสนา
ประเมิน ถึงขลุ่ยปลัดคก (พ.ศ. ๒๔๐๘) จะเรียกเอาเงินค่านาที่ค้างไร่ละ
สลึงเพียง เพราะด้วยเหตุ ๓ ประการ ประการ ๑ เพราะต้องบ่วยการ
ข้าหลวงเสนาประเมิน ประการ ๑ เงินหลวงค้างไปนานถึงยหนึ่ง
ประการ ๑ ราคาเข้าก็แพงกว่าแต่ก่อนเกี่ยวนหนึ่งถึง ๕ ตำลึง ๖ ตำลึง
เป็นพัน เพราะคิงนั้นจึงต้องเรียกไร่ละสลึงเพียงเหมือนประเมินนาฟาง

ลอบ แต่หนังสือประกาศนั้นขอให้สำหรับข้าหลวงเสนาไปด้วยจงทก
นาย ซึ่งจะมีแต่ของตราถึงเจ้าเมืองกรมการนั้น ราษฎรจะไม่รู้ทั่วกัน
ก็จะเข้าใจไปต่าง ๆ เห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมดังนี้ ควรมิควรแล้ว
แต่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ”

เพราะฉะนั้นคนให้ประกาศเป็นคำสั้น ๆ ดังนี้ บ่นเพราะฝนแล้ง
น้ำน้อย นาหว่านคั่วโคแขวงกรงเก่า แขวงอ่างทอง ลพบุรี สุพรรณบุรี
ก็ให้คงเรียกเสมอไร่ละสลึงตามเคย เต็มตามจำนวนมีในตราแดง
สำหรับนาคั่วโคอย่างแต่ก่อน แต่ให้กรมการข้าหลวงเสนากำนัน
นายอำเภอพร้อมกันสันผ่อนหย่อนตามใจราษฎรซึ่งเป็นเจ้าของนา คือ
ผู้ใดยอมส่งค่านาไร่ละสลึงเต็มตามจำนวนในตราแดงตามเคย ก็ให้รับ
ทำใบเสร็จให้เป็นแล้ว ถ้าผู้ใดร้องว่าขัดสนเงินไม่มีจะเสียเต็มตามจำนวน
มีในตราแดง เพราะบ่นทำนาไม่ได้ผล จะขอค้างไปก็ให้ยอมให้ค้าง
ถ้าจะขอค้างทั้งจำนวนได้ทำและไม่ได้ทำ ก็ให้ทำบัญชีตั้งค้างไว้ ให้แน่
ถ้าจะขอเสียแต่ที่ทำได้ จะขอค้างในที่ไม่ได้ทำก็ให้ประเมินได้จำนวน
แน่แล้ว ก็ให้เรียกไร่ละสลึงตามแต่ที่ได้ทำ จำนวนที่ไม่ได้ทำก็ให้ตั้ง
ค้างไว้ เมื่อส่งต่อไปจึงให้ใช้รายค้าง แต่รายคางนั้นจะต้องขอเรียก
ให้ใช้ไร่ละสลึงเพื่อ เพราะเงินหลวงคั่งค้างข้อย และต้องลำบาก
ข้าหลวงเสนาที่ประเมิน ราคาเข้าเคยหนักขายแพงกว่าแต่ก่อน ใน
หลวงก็ไม่ได้ทั้งพิกัดอัตราสำรวจจวนขึ้นอะไรเลย ตามใจราษฎรจะตั้ง
ราคาขายกัน ขายไปต่างประเทศก็ได้ไม่ได้ปีค ชาวนาได้เงินมากกว่า
แต่ก่อน ซึ่งจะเรียกไร่ละสลึงเพื่องนั้น ให้เรียกแต่นาที่ค้างขยับไป

ก็ค่านาในจำนวนสำหรับขยับต่อไป คงเรียกไร่ละสลึงขึ้นตามจำนวน
ในตราแดง และตามอย่างที่มีมาแล้วในขลุ่ยหลัง ๆ แต่นานออกจำนวน
บวกในนาโคโคมีในตราแดงในแขวงทั้ง ๔ นั้น ถ้าเป็นนาขึ้นในเร็ว ๆ
ให้เรียกตามลักษณะนาขึ้นเร็ว ๆ ถ้าเป็นนาเก่ายังไม่ได้บวกในตราแดง
ก็ให้ข้าหลวงเสนาประมาณเรียกตามแต่ที่ได้ทำได้ในขลุ่ยหลัง ในขลุ่ยหลัง
ให้ราษฎรเข้าใจตามคำประกาศนี้ อย่าหลงด้วยเรื่องค่านาค้างและค่านา
สำหรับขยับเข้าใจให้ผิดไปเลย

ประกาศมาฉวันพอ เดือนยี่ ขึ้นค่ำ ๑ บัณฑิตคัก คักวาช ๑๒๒๖
(พ.ศ. ๒๔๐๗) ฤาเป็นวันที่ ๔๙๗๗ ในราชกาลปัจจุบันนี้.

อธิบาย

คำที่เรียกว่า “นาโคโค” ข้าพเจ้าพึงพบอธิบายเมื่อไปเห็น
ประเพณีเก็บค่านาที่เมืองขัตตานี เข็มเขาไม่ใช้รางวัดที่ดินที่เกี่ยว
สำรวจเอาจำนวนโคที่ใช้ทำนาตั้งเป็นหลักของอัตราค่านา โคคู่ ๑ ก็เก็บ
ค่านาเท่านั้น ๆ เห็นจะเป็นวิธีสำหรับเก็บค่านานาทาง วิธีที่เรียกว่านาฟาง
ลอบนั้น แต่เดิมเห็นจะสำหรับเก็บค่านานาตอนที่ทำแห่งละเล็กละน้อย
จึงใช้สิ่งเกดตอฟางที่ปลูกเข้าออกผลเกี่ยวเกี่ยว คิดรางวัดเป็นเนื้อที่ไร่
งาน เป็นอัตราค่านา วิธีทั้ง ๒ อย่างนี้เข้าใจว่าจะใช้กันมาแต่โบราณ
ก่อนกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ภายหลังที่ในกรุง ฯ มาเลิกเก็บตาม
จำนวนโคโคเสีย ใช้รางวัดที่เหมือนกันทั้ง ๒ อย่าง แต่คนทั้งหลาย
ยังคงเรียกชื่ออยู่อย่างเดิม นาทุ่งจึงยังคงมีชื่อเรียกว่านาโคโคสืบมา

ตำนานอากรค่าน้ำ

หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาถึงเจ้าเมืองกรมการกรุงเก่า เมือง
อ่างทอง เมืองพรหมบุรี เมืองสิงห์บุรี เมืองสรรคบุรี เมืองลพบุรี
เมืองไชยนาท เมืองนครสวรรค์ เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครไชยศรี
เมืองระยอง เมืองปราชญ์บุรี เมืองนครนายก เมืองอินทบุรี
เมืองพิศตร เมืองพิษณุโลก เมืองพิไชย เมืองสวรรคโลก เมือง
สุโขทัย และกรมการทั้งหลาย

ด้วยพระศรีชัยยานทำเรื่องรวบมาขึ้นแก่เจ้าจำนวนพระคลังมหา
สมบัติว่า อากรค่าน้ำจินน้ำเค็ม มีนายอากรรับผิดชอบเก็บเงินส่งทอง
พระคลังสืบมาแต่ก่อน ครั้นเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกอากรค่าน้ำเสีย หามีผู้ใด
เป็นเจ้าของพิทักษ์รักษาข้อ ห้วย หนอง คลอง บึงบ่างไม่ ราษฎร
ทุกภาษาพากันทำป่าฉานตึกทุกแห่งทุกตำบล ตั้งยึดทำนบอริคิน้ำ
ข้อห้วยหนองคลองบึงบ่าง ปลาเล็กน้อยก็พลอยตายสูญพันธุ์ไปเสีย
โดยมาก ราคาปลาซึ่งราษฎรซื้อขายกันทุกวันจึงได้แพงกว่าแต่ก่อน
แล้วก็ไม่เป็นประโยชน์แก่แผ่นดิน พระศรีชัยยานจะขอรับพระราชทาน
ทำอากรค่าน้ำจินน้ำเค็มในแขวงกรุงเทพ ฯ และหัวเมือง ๓๗ เมือง
๘ ตำบลเก็บค่าน้ำตามพิศัดเดิม บ้างหนึ่งเป็นจำนวนเงินอากรชนพระคลัง
มหาสมบัติ ๓๑๔ ชั่ง ชนพระคลังเดิม ๒๐ ชั่ง ชนพระบวรราชวัง ๓๐ ชั่ง

ข^๓นกรมสมเด็จพระเทศาภิกร ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ข^๓นกรมพระพิพิธโภค
ภ^๓ยนทร์ ๑ ชั่ง ข^๓นกรมพระพิทักษเทเวศร์ ๑ ชั่ง ข^๓นกรมหลวงวงษาเนตร
นรินทรฤทธิ ๑๐ ตำลึง ข^๓นกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑ ชั่ง ข^๓นกรม
ข^๓นสรพศิลป์ปรีชา ๑๐ ตำลึง ข^๓นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้านพวงศ์
๑๐ ตำลึง รวม ๓๗๐ ชั่ง

พระศรีชัยยานจะขอแต่งตั้งให้จันอินเป็นอากร เรียกค่าน้ำน^๓กรงเทพฯ
ตำบลบางแวก ๑ บางบอน ๑ บางโพรก ๑ หัวกระบือ ๑ แสนแลบ ๑
รวม ๕ ตำบล และเมืองนนทบุรี เมืองปทุมธานี เข้ากัน ๓ เมืองเป็น
จำนวนเงินอากรข^๓นพระคลังมหาสมบัติ ๓๒ ชั่ง ข^๓นกรมสมเด็จพระเทศา
ภิกร ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ข^๓นกรมพระพิพิธโภคภ^๓ยนทร์ ๑ ชั่ง ข^๓นกรมพระ
พิทักษเทเวศร์ ๑ ชั่ง ข^๓นกรมข^๓นสรพศิลป์ปรีชา ๑๐ ตำลึง รวม ๓๖ ชั่ง

ขอแต่งตั้งให้จันชุ่มเป็นนายอากรเรียกค่าน้ำน^๓กรงเก่า อำเภอนคร
อำเภอเสนา อำเภออภัย รวม ๓ อำเภอ เมืองอ่างทอง เมืองอินทบุรี
เมืองพรหมบุรี เมืองสิงห์บุรี เมืองสรรคบุรี เมืองลพบุรี เมืองไชยนาท
เมืองนครสวรรค์ เมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมือง
สุพรรณบุรี เมืองพิไชย เมืองสวรรคโลก เมืองนครไชยศรี เมืองราชบุรี
เข้ากัน ๑๖ เมือง เป็นจำนวนเงินอากรข^๓นพระคลังมหาสมบัติ ๑๕๔ ชั่ง
๑๕ ตำลึง ข^๓นพระคลังเดิม ๒๐ ชั่ง ข^๓นพระบวรราชวัง ๓๐ ชั่ง
รวม ๒๐๔ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

ขอแต่งตั้งให้จันหนเป็นนายอากร เรียกค่าน้ำน^๓กรเมืองสมุทรสงคราม
เมืองสาครบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองประเทว เมืองชุมพร เมืองไชยา เมือง

สงขลา เมืองพัทลุง ๘ เมือง เป็นจำนวนเงินอากรขนพระคลังมหาสมบัติ ๕๘ ชั่ง ๕ ตำลึง ขนกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ ๓๐ ตำลึง ขนกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑ ชั่ง รวม ๕๘ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

ขอแต่งตั้งให้จันสีเป็นนายอากรเรียกค่าน้ำ เมืองนครนายก เมืองปราจีนบุรี เมืองฉะเชิงเทรา เมืองสมุทรปราการ เมืองชลบุรี เมืองบางละมุง เมืองระยอง เมืองจันทบุรี เมืองตราด ๘ เมืองเป็นจำนวนเงินอากรขนพระคลังมหาสมบัติ ๖๘ ชั่ง ขนพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้านพวงศ์ ๓๐ ตำลึง รวม ๖๘ ชั่ง ๓๐ ตำลึง

เข้ากัน ๓๗ เมือง ๘ ตำบล เป็นเงินอากรบดระ ๓๗๐ ชั่งก่อน แต่ในจำนวนบชวตจิตวาสก (พ.ศ. ๒๓๘๕ อันเป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๔) พระศรีชัยยานจะส่งเงินอากรให้ครบ ถ้าทำอากรครบเงินอากรมีภาษีจะบวกทูลเกล้า ฯ ถวายขึ้นอีก

จึงได้นำเรื่องราวพระศรีชัยยาน ขึ้นปลุกยากรมสมเด็จพระเทศาภิตร กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท และสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ วรุตมพงศ์นายก สยามคิลกโลกาณุปาลนาถ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ นรเนตรนาถราชสุริยวงศ์ และเสนาบดีข้าราชการปลุกยาร่วมกันว่า พระราชทรัพย์ของหลวงซึ่งจะไถ่มาใช้สอยในราชการทำนุบำรุงกรุงเทพ ฯ และถวายนิตยภัตรเงินเดือนใช้ ในการพระราชกุศล และแจกเบิหวัดพระประยุรวงศ์คานวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั่วไป ได้มาแต่ภาษีอากรสมพิศสรซึ่งราษฎรทำ

มาหากินในพระราชอาณาเขต และราษฎรทำสวนปลูกต้นไม้ทำ
ไร่ปลูกถั่วปลูกผักต่าง ๆ และทำนาทำกินหาผลประโยชน์ซื้อขายเลี้ยง
ชีวิตโดยสืบทอดมาช้านาน ก็ต้องเสียทางเข้าค่านาอากรสมปักสทั้งสิ้น ซึ่ง
ราษฎรทำการป่าณาติยาตหาผลประโยชน์เลี้ยงชีวิตโดยมีฉ้อฉลจะไม่
ต้องเสียอากรค่านานั้น เห็นว่าเหมือนหนึ่งย่นกด้วยคนทำป่าณาติยาต
หาควรมิ ซึ่งพระศรีชัยยานทำเรื่องร่ำว่า จะขอรับพระราชทาน
ทำอากรค่านานี้ก็ขอขอยแล้ว ผู้ซึ่งทำมาหากินในพระราชอาณาเขต
จะไต่เสียอากรเสมอกัน ท้าว ทนong คลอง บึง บาง มีนายอากรเป็น
เจ้าของหวงแหนอยู่แล้ว การป่าณาติยาตที่ราษฎรจะทำซื้อขายแก่กัน
ก็เลือกทำเอาแต่ที่ควรจะซื้อขายกันไต่ ปลาเล็กน้อยที่ไม่ควรจะซ่อ
ขายกัน ก็จะได้มีชีวิตเหลืออยู่เป็นพืชพันธุ์ต่อไป

พระยาพิพิธโกไคย จมนครสวรรค์ จึงนำเรื่องร่ำและคำบัญชา
พระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีข้าราชการ ขนกราบบังคมทูลพระ
กรุณาให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระบรมนาถราชพิตร พระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วมีพระบรมราชโองการตรัสเหนือเกล้า ฯ โดย
พระราชดำริที่ว่า ๑ อากรค่านานี้ก็เป้นทางที่ให้เกิดพระราชทรัพย์
อย่างหนึ่ง สำหรับแผ่นดินในสยามประเทศนี้มีมาแต่โบราณสืบ ๆ กาล
พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนทุก ๆ พระองค์ แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเก่ามา
จะได้ยินว่าในแผ่นดินพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดองค์หนึ่งจะให้เลิกถอนเสียนั้น
หามิได้ เพราะคนชาวประเทศไทยมีปรกติตั้งธรรมเนียม มีเนื้อและปลา

๑ ความก่อนไปเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ไปกับเข้าเป็นนิจทุกตัวคนทุกคำบลทุกแห่ง จะเป็นคนกินแต่ของ
 เครื่องเค็มและเต้าหู้ซึ่ง^๕เป็นสิ่งมีใช้^๕เนือปลาไปกับเข้าดังเงินยางจำพวก
 กี้^๕ก็ ฤาเป็นคนกินนมเนยถั่วไปกับเข้าดังพราหมณ์และคนชาวมัชฌิม
 ประเทศโดยมากก็^๕หามิ^๕ไม่ เพราะฉะนั้นท่านผู้ครองแผ่นดินมาแต่ก่อน
 จึงได้เก็บอากรแก่คนหา^๕กุ้ง ห่าปลาเหมือนเก็บค่านาสมพิศ^๕สรแก่ผู้^๕ทำนา
 ทำไร่ ทำสวน เสมอกันไปทั้งพระราชอาณาเขต รวบรวมพระราชทรัพย์
 มาใช้จ่ายเป็นการทำนุบำรุงแผ่นดิน คัมครองราษฎรทั้งปวงไว้ให้อยู่เย็น
 เป็นสุข ก็และประเพณีรักษาแผ่นดินอย่างประเทศไทยนี้ ก็เห็นว่า
 สมควรแก่กาลและประเทศอัน^๕อยู่^๕แล้ว เพราะพระเจ้าแผ่นดินกรุงไทย
 สืบมาแต่บรรดาองค์^๕ใดองค์^๕หนึ่งซึ่งจะมีบุญญาธิการเหลือ^๕ล้นนัก จนถึง
 ชุนคลัง^๕แก้วมีทิพจัก^๕ษเห็น^๕ทรัพย์แผ่นดิน หยิบเอาทรัพย์ในแผ่นดินขึ้นมา
 ถวายได้ทุกขณะทุกเวลา เหมือนชุนคลัง^๕แก้วของบรมจักรพรรดิ^๕นั้น^๕ก็^๕
 และจะมีบุญฤทธิ์วิเศษยิ่งจนบันดาล^๕ท่า^๕ฝน^๕แก้ว^๕๗ ประการให้ตกลงมาได้
 ดังพระฤทธิ^๕ยปรารถนา เหมือนพระเจ้า^๕มุนี^๕ศา^๕ตรา^๕ชและพระ^๕เพส^๕ยัน^๕ตร^๕ก็^๕
 หามิ^๕ไม่แต่สักพระองค์^๕หนึ่ง

ครั้นมาเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้^๕ถึง
 ถวิลราชสมบัติแล้ว มีพระบรมสันตทาน^๕เพ^๕ลิต^๕เพ^๕ลิตในการพระราชกุศล
 ทรงสั^๕กย^๕เรื่อง^๕ราว^๕โบราณ^๕นิ^๕ทาน^๕ชา^๕ต^๕กและ^๕อื่น ๆ มากแล้ว มีพระราช
 ประสงค์จะให้^๕ภิกษุ^๕สงฆ์^๕และ^๕สั^๕ปรุ^๕ส^๕ใน^๕พระ^๕พุทธ^๕สา^๕สนา^๕สร^๕อง^๕สร^๕เร^๕วิ^๕ญ
 นิ^๕ย^๕ถ^๕ว่า^๕เป็น^๕มหา^๕สั^๕พ^๕ญ^๕ญ^๕โพธิ^๕สั^๕ต^๕ว์ มหัตถรรยกว่าพระเจ้าแผ่นดิน
 พระองค์^๕อื่น ๆ จึงทรงพระราชดำริ^๕ห^๕ัต^๕ริ^๕ต^๕ร^๕อง^๕จะ^๕ท^๕ร^๕ง^๕ป^๕ฏิ^๕บ^๕ัติ^๕ให้^๕เหมือน

พระโพธิสัตว์ผู้มีเรื่องราวมาในชาตก ซึ่งกล่าวด้วยพระโพธิสัตว์เป็น
 กระษัตริย์ เสด็จสมยัตในเมืองพาราณสีและเมืองอื่น ๆ ในมัชฌิม
 ประเทศที่มีประชาชนกินนมเนยและถั่วมาเป็นกับเข้านั้น เสด็จมาเป็น
 พระอรหันต์ว่า พระโพธิสัตว์แต่ก่อนได้เสด็จสมยัตแล้วพระราชทาน
 อภัยให้แก่สัตว์ในป่า นกบินอยู่บนฟ้า ปลาในน้ำทั้งสิ้น ไม่ให้ใครทำ
 ปาณาติบาตเลยที่เดียวได้อย่างไร การอย่างนั้นจะทรงปฏิบัติได้บ้าง
 อนึ่งทรงระแวงแคลงไปว่า เมื่อคังนายอากรไปให้เป็นเจ้าของ
 เขตแดนห้วยหนองคลองบึงบางและเกาะในชล เสด็จนายอากรจะเก็บ
 เอาทรัพย์สินที่เกิดด้วยปาณาติบาตของราษฎรมารวบรวมมาส่งเป็นพระราช
 ทรัพย์แล้ว พระมหากษัตริย์จะทรงใช้สอยพระราชทรัพย์นั้นก็จะเป็
 นิจฉาชีพไปด้วย จึงโปรดให้เลิกอากรฟองจันละเม็ดในชล และ
 ค่าน้ำเสียให้หมด แต่ครั้งบจโจชูก จุลศักราช ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๖๙)
 มา ในขณะนั้นเคยโปรดให้มีข้าหลวงขึ้นไปเก็บกระบังรังเผือก ซึ่งราษฎร
 รับแต่นายอากรรับห้วยหนองคลองบึงบางไว้ ปล่อยปลาอยู่ในที่ซึ่ง
 ให้พันธุ์ไป แล้วทรงประกาศการอันนั้นให้พระสงฆ์ราชาคณะอนุโมทนา
 สาธุการ เป็นพระเกียรติยศครั้งหนึ่งเท่านั้น

(เมื่อบมโรงอุศุค พ.ศ. ๒๓๘๘ มีประกาศในรัชกาลที่ ๔ ว่าด้วย
 เรื่องอากรค่าน้ำฉบับ ๑ ประกาศนั้นก็เป็พระราชนิพนธ์ ทรงบรรยาย
 เรื่องตำนานอากรค่าน้ำครั้งรัชกาลที่ ๓ ทำนองเดียวกับความในท้องตรา
 ฉบับนี้ แต่มีผลความบางข้อซึ่งมิได้ปรากฏในท้องตราฉบับนี้ คือ

ข้อ ๑ ว่าเงินอากรค่าน้ำในรัชกาลที่ ๓ เมื่อก่อนจะเลิกอากรนั้น
เป็นจำนวนเงินนายอากรนำส่งพระคลังปีละ ๗๐๐ ชั่ง

อีกข้อ ๑ ทรงสืบทราบว่านายอากรไปเก็บอากรค่าน้ำ แล้วคัด
ตอนขายหนองคลองบึงบาง เป็นคลองเงินให้แก่ราษฎรเป็นเจ้าของที่
ต่าง ๆ จึงผู้ซึ่งซื้อตอนท้องปวงนั้นปิดพนลงกระบังรังเผือกกันคลอง
บึงบางรวมเอาปลากักขังไว้ในส่วนของตัวๆ ปลาจะว่ายไปมาตลอด
ไปในที่นั้นทั้งปวงตามธรรมดาที่ไม่ได้ คนที่มีประโยชน์จะเดินเรือก็
เดินไม่ได้ จึงทรงพระกรุณาฯ ปลาวาเป็นสัตว์มีชีวิต อย่าให้ของ
ติดขัดจำตายเลย และจะให้คนที่มีความประโยชน์เดินเรือไปมาได้คล่องไม่
ต้องเข็นข้ามพนลงและเผือก เป็นเหตุให้มีทะเลาะวิวาทกันนั้นด้วย จึง
โปรดให้มีข้าหลวงขึ้นไปเปิดกระบังรังเผือก ซึ่งราษฎรรับแต่นายอากร
ปิดห้วยหนองคลองบึงบางไว้ ปล่อยปลาอยู่ในที่ซึ่งให้พ้นไป ให้นาย
อากรเก็บค่าน้ำต่อไปแต่โดยพิถีพิถันตามเครื่องมืออย่างเดียว อย่าตัด
ตอนขายต่อไปเลย เมื่ออากรจะขาดสักเท่าไร ก็ให้นายอากรมาร้อง
ขาดเถิดจะลดให้ ฝ่ายนายอากรก็มาร้องขาด ให้ลดเงินอากรลงบึ่งหนึ่ง
๓๐๐ ชั่งเศษ คงเงินอากรอยู่แต่ปีละ ๔๐๐ ชั่งเศษ ครั้นภายหลังมายัง
ทรงรังเกียจกลัวบาปต่อไป ด้วยทรงแคลงว่าเพราะมีค่าน้ำ คนจึงหา
ปลามากขึ้น จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมอีกครั้งหนึ่งให้ยกอากรค่าน้ำ
ที่เคยเรียกไปเป็นเงินอากรเพียงปีละ ๔๐๐ ชั่งเศษนั้นเสียทีเดียว)

ครั้นกาลภายหลังต่อมาทรงพระราชดำริเห็นว่า ครั้นจะห้ามการ
ปลาตามทุกแห่งทุกตำบล ด้วยพระราชอาชญาหาเหตุและเขตร

ยมิได้ก็ไม่ควร การจะไม่สำเร็จ จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีตราออกไปให้
 กรมการหัวเมืองฝ่ายตะวันออกซึ่งชนกรมท่า แต่งกองจับออกจับคนผู้หา
 ฟองจีนละเมิดในทะเล จับตัวได้ให้เอามาทำโทษและเรียกค่าปรับใหม่
 โดยสมควร แต่การหาถึงหาปลาในน้ำให้ห้ามแต่ในเขตรเสาศีลา ซึ่งปัก
 ไว้แต่ก่อนเป็นอากรพิกัดขึ้นปีศาจทุกทิศในเขตพระนคร ถ้าใครทำปาณา
 ติยาตในเขตพระนครแล้วให้กรมเมืองจับปรับเอาทนายทำวัด การที่มี
 ผู้ทำปาณาติยาตในที่อื่น ๆ นอกจากเสาศีลาเขตพระนครนั้น เป็น
 แต่ตรัสประภาษไว้ว่าเมื่อไม่มีใครเป็นเจ้าของห้วยหนองคลองบึงข้างแล้ว
 ราษฎรก็จะแย่งกันทำปาณาติยาตในที่นั้น ๆ ก็จะเกิดวิวาทขึ้น แล้วจึงจะ
 ยึดเอาที่นั้นเป็นที่หลวงเสีย แล้วจึงจะได้ห้ามมิให้ใครทำปาณาติยาต
 ในที่นั้นต่อไป ที่นั้น ๆ จะทำปาณาติยาตของราษฎรก็จะน้อยแคบเข้า
 ทุกที ก็จะเป็นที่เจริญอุทัยานเป็นการพระราชกุศลเสมอไป ความขึ้น
 เป็นแต่ตรัสประภาษไว้ตั้งแต่ปีจอชุก (พ.ศ. ๒๓๖๘) มาจนถึงบขโทศก
 (พ.ศ. ๒๓๘๓) เป็น ๑๕ ปี ก็ไม่มีใครซึ่งแย่งกันจนถึงเกิดความจนถึง
 ได้ยึดเอาที่นั้นเป็นที่หลวง แม้ถึงจะเกิดวิวาทกันบ้างก็ชำระแล้วไป
 แต่ในเจ้านายเท่านั้น ไม่เป็นไปได้ตามพระราชประสงค์ ซึ่งมีพระราช
 ใองการรับสั่งให้กรมการหัวเมืองจับผู้หาฟองจีนละเมิดในทะเล และให้
 กรมเมืองจับผู้หาถึงหาปลาในภายในเขตรเสาศีลานั้น เมื่อมีรับสั่ง
 ครั้งหนึ่งแล้ว ก็ทรงไปด้วยราชการอื่น ๆ ด้วยว่ามีราชกิจเป็น
 การใหญ่ ๆ มาก มิได้ทรงดึกเตือนตรวจตราประการใดอีก การนั้น

ก็จก้างไป ผู้ที่ทำปาณาติบาตก็โทษของที่จะทำกำเริบขึ้น เพราะฉนั้น
 ที่เลิกอากรค่าน้ำเสียขึ้น ไม่เป็นคุณอันใดแก่แผ่นดินและพระพุทธศาสนา
 และตัวสัตว์คือกุ้งปลาในน้ำ กลับเป็นคุณแก่ผู้ที่ทำปาณาติบาตเป็น
 คนขายนั้นยิ่งกว่าคนที่เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรม คือทำไร่นาเรือกสวน
 ทั้งปวงนั้นเสียอีก เป็นการไม่เสมอในการที่จะถือเอาส่วยแต่ราษฎรทั้ง
 ปวงไป ซึ่งเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ได้ปรึกษาพร้อมกันจะให้ มีอากร
 ค่าน้ำขึ้นตามเดิมที่เคยได้ มีมาแต่ก่อน ตามธรรมเนียมบ้านเมือง
 นั้นชอบแล้ว ตามแต่เจ้านายผู้ใหญ่และเสนาบดีที่เป็นผู้ช่วยทำนุบำรุง
 แผ่นดินจะเห็นควรนั้นเถิด ก็ให้ตั้งพระศรีชัยยานเป็นนายอากรไปตาม
 คำปรึกษาและเรื่องราวพระศรีชัยยาน และพระบรมวงศานุวงศ์และเสนา
 บิดีข้าราชการเห็นพร้อมกัน ๑

เจ้าจำนวนไท่เรียกเอานายประกันพระศรีชัยยาน จันอิน จันทุม จันทุน
 จันสี ไว้มั่นคงสมควรแก่เงินอากรของหลวงอยู่แล้ว ตั้งพระศรีชัยยาน
 เป็นนายอากรเรียกค่าน้ำนครกรุงเทพ ฯ และหัวเมือง ๓๗ เมือง ๘ ตำบล
 ตั้งแต่จำนวนยชวตจิตวาสัก เป็นเงินอากรจำนวนยละ ๓๗๐ ซึ่งสืบไป

พระศรีชัยยานแต่งให้จันอินเป็นหมื่นเทพอากร ไปเรียกค่าน้ำ
 นครกรุงเทพ ฯ ตำบลบางแวก บางบอน บางโตรitic หัวกระบือ แล
 แล็บ รวม ๕ ตำบล เมืองนนทบุรี เมืองประทุมธานี รวม ๓ เมืองเป
 จำนวนเงินอากรขึ้นพระคลังมหาสมบัติ ๓๒ ซึ่ง ขนกรมสมเด็จพระเดช

ทิศ ๓ ซึ่ง ๓๐ ตำบล ขันกรมพระพิพิธโภคภณเฑร์ ๑ ซึ่ง ขันกรมพระ
พิทักษ์เทเวศร์ ๑ ซึ่ง ขันกรมขุนสรพศิลป์วิชา ๓๐ ตำบล รวม ๓๖ ซึ่ง
แต่งตั้งให้เงินชู้มเป็นหมื่นวิสูตรอากร ไปเรียกค่าน้ำนครกรุงเก่า
อำเภอ นคร อำเภอเสนา อำเภอทัญ รวม ๓ อำเภอ เมืองอ่างทอง
เมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี เมืองสิงห์บุรี เมืองสรรคบุรี เมืองลพบุรี
เมืองไชยนาท เมืองนครสวรรค์ เมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก เมือง
สุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองพิชัย เมืองสุพรรณ เมืองนครไชยศรี
เมืองราชบุรี ๑๗ เมือง เป็นจำนวนเงินอากรขันพระคลังมหาสมบัติ
๑๕๔ ซึ่ง ๑๕ ตำบล ขันพระคลังเก็บ ๒๐ ซึ่ง ขันพระบวรราชวัง ๓๐ ซึ่ง
รวม ๒๐๔ ซึ่ง ๑๕ ตำบล

แต่งตั้งให้เงินหนเป็นหมื่นอินทรอากร ไปเรียกค่าน้ำเมืองสมุทร
สงคราม เมืองสาครบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองประเทว เมืองชุมพร เมือง
ไชยา เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ๘ เมือง เป็นจำนวนเงินอากรขัน
พระคลังมหาสมบัติ ๕๘ ซึ่ง ๕ ตำบล ขันกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ
๓๐ ตำบล ขันกรมหลวงวงศ์วชิราวุธ ๑ ซึ่ง รวม ๕๙ ซึ่ง ๑๕ ตำบล
แต่งตั้งให้เงินสี่เป็นหมื่นศรีอากร ไปเรียกค่าน้ำเมืองนครนายก
เมืองปราจีนบุรี เมืองฉะเชิงเทรา เมืองสมุทรปราการ เมืองชลบุรี
เมืองบางละมุง เมืองระยอง เมืองจันทบุรี เมืองตราข รวม ๘ เมือง
เป็นจำนวนเงินอากรขันพระคลังมหาสมบัติ ๖๘ ซึ่ง ขันพระเจ้าลูกยาเธอ
พระองค์เจ้านพวงศ์ ๑๐ ตำบล รวม ๖๘ ซึ่ง ๓๐ ตำบล เข้ากัน ๓๗ เมือง
๘ ตำบล ๒ แห่งเป็นเงินอากรจำนวนบิล ๓๗๐ ซึ่งสับไป

ให้พระศรีชัยยาน หมั่นเทพ หมั่นวิสูตร หมั่นอินทร์ หมั่นศรี
 ส่งเงินอากรค่าน้ำคึกคักจำนวนยี่สิบชั่งตัวคึกคัก ส่งเงินอากรแก่เจ้าจำนวน
 ยี่สิบชั่งตัวคึกคัก เดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ ยี่สิบชั่งตัวคึกคักตัวหนึ่ง เป็นเงิน
 ๓๗๐ ซึ่งจงทวงกวตทุกปีสืบไป อย่าให้เงินอากรขาดค้ำล่วงงวกล่วงบ
 ไปไต่เป็นอันขาดทีเดียว และให้พระศรีชัยยาน หมั่นเทพ หมั่นวิสูตร
 หมั่นอินทร์ หมั่นศรี เรียกอากรค่าน้ำแก่ราษฎรตามพิภพทิศตรา ซึ่ง
 สรรพการในชนไว้ ให้นายอากรเรียกค่าน้ำแก่ผู้ทำกินน้ำจืดโพพงพาง
 ละ ๓ ตำลึง เรือแหพานลำนละ ๒ ตำลึง ๒ บาท เรือแหโป่งลำนละ
 ๑ ตำลึง ๒ บาท เรือแหทอดลำนละ ๑ บาท ช้อนใหญ่ลำนละ ๒ สลึง
 ช้อนเล็กลำนละ ๑ สลึง สุ่มเรียกคนละ ๑ สลึง กักชุกคนละ ๑ บาท
 ช่ายกักปลาตะเพียนคนละ ๑ บาท แทงตะกรบคนละ ๑ สลึง ฉมวก
 คนละ ๑ เฟื้อง ลอบยื่นคนละ ๑ บาท ๒ สลึง ลอบยอนคนละ ๑ บาท
 กักตุ้มคนละ ๑ สลึง กักไซคนละ ๒ สลึง กักลิ้นคนละ ๑ เฟื้อง
 เข้ตราวคนละ ๒ สลึง ตกเข้ตปลาช่อนปลาชะโทคนละ ๑ เฟื้อง สวิงกั้ว
 สวิงปลาคนละ ๑ เฟื้อง อวนลำนละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ยกยอขึ้นช่อ
 ปากกว้างตั้งแต่ห้าหน้ชไปให้เรียกลำนหนึ่งวาละ ๑ บาท เชนงเลงให้
 เรียกคนละ ๑ บาท ยกยอเล็กปากกว้างต่ำกว่า ๔ ศอกลงมาให้เรียก
 คนละ ๑ สลึง กักจันให้เรียกคนละ ๑ สลึง ฉะนางให้เรียกคนละ ๒ สลึง
 ตกเข้ตทรวง ๑๐๐ ละ ๒ สลึง

น้ำเค็มรวีระกักคอกลำนละ ๒ ตำลึง ๒ บาท รวีระกักกลำนละ
 ๑ ตำลึง ๒ บาท เรือฉลอมอวนลำนละ ๒ ตำลึง ๒ บาท เรือไซมาน

ลำละ ๓ ตำลึง เบ็ดลากลำละ ๒ บาท ๒ สลึง ชุกันรวู้ไช้มาทางหนึ่ง
 บละ ๑ ตำลึง ทโงฟางปากน้ำ ๑ ตำลึง ทโงฟางถัดขึ้นมา ๓ บาท
 ทโงฟางถัดมา ๒ บาท รวู้กางเคยบายเหยบลำละ ๑ บาท ๒ สลึง
 ทอคเหตเลลำละ ๑ บาท เบ็ดกเวา ๑ สลึง แทงรวู้ป ๒ สลึง สองคน
 ลากอวนคนละ ๑ บาท เบ็ดวางต๊บ ๆ ละ ๒ สลึง ช้อนกั้งช้อนปลา
 คนละ ๑ เฟือง รุนกั้งทะเล ๒ บาท รวู้โงฟางลากปลาในคลองลำละ
 ๒ สลึง รวู้โงฟางลำละ ๑ ตำลึง รวู้ตักปลาลำละ ๒ สลึง ประกักคอก
 ล้อมฉลากยกนายเรือเสียนอกนั้นเอาคนละ ๑ บาท ไส้กั้งใส่เคยคน
 หนึ่งบละ ๒ บาท ๒ สลึง ครึงบ ๑ บาท ๒ สลึง เกือนหนึ่งเปนเงิน ๒ สลึง
 เรือกางกั้งกางเคยน้ำกินาเคยรวู้ละ ๑ บาท เบ็ดลากกระเบนลำละ
 ๓ บาท เบ็ดควาสายลากเบ็ดลำละ ๑ บาท ๒ สลึง เบ็ดล่อกระพงคนละ
 ๒ สลึง เบ็ดราวหางกัว ๒ สลึง เบ็ดสายหางกัว ๑ สลึง แทงปลาหมอน้ำ
 ลำละ ๑ สลึง อวนลากยกนายเรือนอกนั้นเอาคนละ ๑ บาท รวู้ไช้มารอง
 คลองละ ๓ ตำลึง รวู้ไช้มาริมคลองละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ฉลอมกเวา
 ๑ ตำลึง ประกักคอกตะพงลำละ ๑ ตำลึง ๒ บาท อีชุนน้อยใส่เคยริมฝั่ง
 คนละ ๑ สลึง กระตานถีบหอยคนละ ๑ สลึง (กระตาล้างปลา) หมัก
 ๒ สลึง ขุดหอยปากเป็ด ๒ สลึง ฉมวกคนละ ๑ สลึง สลึงตักกั้งไม้
 คน ๑ เฟือง เรือหาหอยแครงคนหนึ่ง ๑ สลึงเฟือง เรือหาหอยกระพง
 คนหนึ่ง ๑ เฟือง เรือหาหอยแมลงภู่คนหนึ่ง ๕๐๐ เปย เรือหาหอยหลอด
 คนหนึ่ง ๕๐๐ เปย

ซึ่งราษฎรชักหน้ากว่าลงกระบังรังเผือกห้วยหนองคลองบึงบางบ่อ
หลุมเอาตัวปลานี้ บางที่ทำบ่อหลุมน้อยก็มีบ้างใหญ่ก็มีบ้าง ที่ชัก
หน้ากว่าลงกระบังรังเผือก ที่ใหญ่ยาวกว้างบ้างเล็กบ้างไม่เสมอกัน
นอกจากพิกัดนั้นเป็นอย่างธรรมดาเนี่ยมสืบ ๆ มา สู้แต่่นายอากรกับ
ราษฎรผู้ทำกินจะเห็นพร้อมยอมกัน แล้วแต่่นายอากรจะเรียกราษฎร
จะผูกแก่กันตามสมควรจะยอมกันนั้นเถิด ถ้านายอากรยอมให้ทำก็ได้
ถ้านายอากรไม่ยอมให้ทำ ก็อย่าให้ราษฎรลักลอบทำเป็นอันขาด จะ
กำหนดลงในพิกัดด้วยไม่ได้ ให้นายอากรเรียกอากรค่าน้ำตามพิกัดมี
มาในท้องตราแต่เท่านี้ ห้ามอย่าให้นายอากรเรียกอากรค่าน้ำล่วงแขวง
ล่วงอำเภอให้ล่าเหลือ ผิดด้วยพิกัดอย่างธรรมเนียมแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

ประการหนึ่งถ้าพรรคพวกบ่าวและทาส ซึ่งไปทำอากรด้วยกันนั้น
เกิดวิวาทแก่กันเป็นแต่เนื้อความเล็กน้อย ก็ให้นายอากรสุมักสุมาน
ว่ากล่าวให้สำเริงแต่ในกันเอง ถ้าเป็นเนื้อความมหันตโทษข้อใหญ่
ก็ให้ส่งไปยังผู้รักษาเมือง กรมการ พิจารณาว่ากล่าวตามพระราช
กำหนดกฎหมาย ถ้าและราษฎรฟ้องหากกล่าวโทษสุมักพรรคพวกนาย
อากร ก็ให้นายอากรส่งตัวผู้ต้องคดีให้ผู้รักษาเมือง ให้กรมการ
พิจารณาว่ากล่าว ถ้าคดีต้องตัวนายอากร ก็ให้แต่งตั้งนายไปว่าต่าง
ไปแก้ต่าง อย่าให้ขัดขวางคดีของราษฎรไว้

อนึ่งห้ามอย่าให้ผู้รักษาเมือง กรมการ แขวงนายบ้านนายอำเภอ
เกาะกุมนายอากรพรรคพวกบ่าวและทาส ซึ่งไปทำอากรด้วยกันนั้น

กะเกณฑ์ไปใช้ราชการเปิดเสรีซึ่งมิได้เป็นพนักงาน และเก็บยืมเรือ
จังกัดกันเชื่องล่อพายเครื่องสำหรับเรือ ไปให้บวญการท่าอากรแต่สิ่งใด
สิ่งหนึ่งใด และให้นายอากรกำชับห้ามปรามว่ากล่าวแก่พรรคพวกบ่าว
และทาส อย่าให้กระทำความเหิงฉกชิงช้อกระบิรทำการข่มเหงราษฎร
และเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์เอาพัสดทองเงินเครื่องอัญมณีของสมณะช้
พราหมณาณาประชาราษฎร ไพร่บ้านพลเมืองลูกค้ำพานิช ทำลาย
พระพุทธรูปพระสถูปเจดีย์พระศิวมหาโพธิ พระอโยสถพระวิหารการ
บเรียนวักวาอาราม ชำช้า้งเฮงาและชนายฆ่าสัตว์อันมีคุณ และห้าม
อย่าให้รับช้อเอาฝิ่นขายฝิ่นให้แก่กรมการราษฎร ไทย มอญ ลาว เขมร
แขก ญวน พม่า ทวาย ฝรั่งเศสพทกเคตเคิม ซึ่งเป็นกำลังราชการและ
ทหารสำหรับไปณรงค์สงครามนั้น ช้อขายสิ่งของต้องห้าม ทำให้ผิด
ด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่ แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งใด

ครั้นลของตรานไซร์ ถ้ามีตรานกวางยักยัก มีหนังสือเจ้าจำนวน
นำตังมาด้วยฉบบยหนึ่ง เรืองราวจำนวนเงินต้องกันแล้ว ก็ให้เจ้าเมือง
กรมการ ลอกเอาท้องตรานไว้ แล้วให้ประทอนส่งตรานให้แก่พระศรี
ชัยบัน หมื่นเทพ หมื่นวิสูตร หมื่นอินทร์ หมื่นศรี ผู้เป็นนายอากร
เข้าเรียกอากรค่าน้ำจืดน้ำเค็ม แต่จำนวนบชวดจัตวาศกกลับไป ตาม
ท้องตราและรับสั่งมานิงทุกประการ

สารตรามาณวันเสาร์ เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ บชวดจัตวาศก
จุลศักราช ๑๒๑๔ (พ. ศ. ๒๓๕๕)

ตำนานอากรสวนใหญ่

หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาถึงเจ้าเมืองกรมการ.

ด้วยท่านอรรคมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ ๆ ปลูกษาพร้อมกันกราบ
บังคมทูลพระกรุณา แก่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
สมเด็จพระเทพฯ วงศาธิบดีวรกระษัตริย์ วรขัตติยราชนิกรโศภน จาตุรนต์
บรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมราชาธิราชบรมนาถพิตร พระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าแต่ก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในแผ่นดิน
ซึ่งล่วงแล้วมา เมื่อเสด็จขึ้นถวัลย์ราชอาภิเศกเสวยสิริราชสมบัติ ครอบ
ครองพระราชอาณาจักรอันนี้ได้ ๓ ปีแล้ว เคยโปรดเกล้าฯ ให้แต่ง
ข้าหลวงออกไปรังวัดสวน ตรวจนบัดนี้ไม่มีผลในสวนของราษฎรจังหวัด
กรุงเทพพระมหานคร อมรรัตนโกสินทร์มหินทรายุธยา และเมือง
นนทบุรี เมืองนครเขื่อนขันธ์ เมืองสมุทรปราการ เมืองนครไชยศรี
เมืองฉะเชิงเทรา เมืองสาครบุรี เมืองสมุทรสงคราม เมืองราชบุรี
เมืองเพชรบุรี ทำนาโฉนดเสียใหม่เรียกเงินอากรส่งเข้ายังพระคลัง
มหาสมบัติตามนาโฉนดใหม่นั้นเป็นราชประเพณีมา ครั้นพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐเสด็จ
เถลิงถวัลย์ราชบรมราชาภิเศกสำเร็จบรมราชาธิราชวรยาธิปัตติ ครอบ
ครองพระราชอาณาจักรมาถึงปี ๓ ในปีฉลูเบญจศกนี้ เป็นกาลอันควร

จะแต่งข้าหลวงออกเดินสวน ทำนาโหนดใหม่ตามบุรณราชประเพณีนั้น
การอันนี้สุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ๕

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ คำว่า ๑ การ ๒ อย่าง
คือการสักเลขหมายหมู่ทำทะเบียนทางว่าไว้ แล้วเกณฑ์ข้าราชการ
ตามจำนวนทะเบียนทางว่าอันนั้นไปหลายปี และหักหนี้ตายเป็นแต่
คราว ๆ นาน ๆ นั้นอย่างหนึ่ง การเดินสวนเดินนานนับต้นไม้มีผลและ
กระทรงนาให้แน่นอนแล้ว ทำนาโหนดตราแดงให้ไว้แก่เจ้าของสวนเจ้า
ของนา แล้วเก็บอากรสวนและทางเข้าค่านาตามจำนวนนาโหนดตรา
แดงฉบับหนึ่งนั้นไปหลายปี จึงเดินสวนเดินนาใหม่ต่อกาลนาน ๆ นั้น
อย่างหนึ่ง เห็นจะเป็นการบังเกิดเป็นอย่างธรรมนิยมมาแต่พระราช
บัญญัติของพระมหากษัตริย์พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ที่ทรงพระสติปรีชา
ปัญญา และข้าราชการที่ปรึกษาอันเป็นปราชญ์ฉลาดในการที่จะทำ
บำรุงแผ่นดินให้เจริญเรียบร้อยง่ายสะดวก และการสักเลขหมายหมู่
ทะเบียนทางว่าตัวเลขตายหนี้ชราพิการฤๅยวชเป็นภิกษุ เจ้าพนักงาน
ยังไม่หักขานัญจำหน่าย ก็คงเกณฑ์ราชการอยู่เสมอตามทะเบียนเดิม
ตลอดมาจนสักราชชนกมีมาก เจ้าหม้อยังไม่ได้นำเข้ามาสักคงเหลือ
อยู่โดยมาก และนาของราษฎรที่เป็นนาโค ข้าหลวงรังวัดแล้วทำ
ตราแดงให้ไว้แก่เจ้าของนาเป็นสำคัญ เจ้าของนาจะได้ทำและมีได้ทำ
กัก มีอย่างธรรมเนียมมาเมื่อถึงข้าหลวงเสนา่ก็คงเรียกทางเข้าค่า
นาเต็มตามตราแดงที่ในบัญชี ที่เจ้าของนาเอาตราแดงไปเวรส่ง

๑ ความต่อไปนี้เข้าใจว่า เป็นพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว

แก้กำนันนายอำเภอแล้ว ฤๅอพยพทิ้งนาให้ร้างไว้ ถึงภายหลังกลางแห่ง
จะแต่งอวยบายให้ญาติพี่น้องเข้าทำในทุ่งนาเวร ข้าหลวงเสนาก็ได้เรียก
ค่านาแต่ที่ทำได้ฤๅแต่ตามตราแดงบาญชีตั้งคง ค่านาตกขาดจากภูม
ตราแดงโดยมาก

และสวนของราษฎรนั้นเล่า ด้วงสวนต้นผลไม้หักโค่นตายเสีย
เจ้าของสวนเก็บजरันหาปลูกซ่อมแซมเพิ่มเติมขึ้นใหม่ เจ้าพนักงานก็
คงเรียกอากรเต็มหน้าโฉนด ที่ปลูกต้นผลไม้นั้นใหม่กว่าหน้าโฉนดเดิมก็
มิได้บวกเงินอากรขึ้น การทงนท่แตกควรจะให้เจ้าพนักงานชำระบาญชี
ไล่ตัวเลขลูกหม่อมเข้ามาสักและหักบาญชีจำหน่ายแล้ว จึงเกณฑ์ข้าราชการ
การตามตัวเลขที่ผิดจริงทุกคราวเกณฑ์ และแต่งข้าหลวงออกตรวจค่น
เงินสวนของราษฎรให้เสมอทุกปีทุกคราวเก็บอากรสวนและหางเข้าค่าน
นั้นจึงจะชอยเป็นการเสมอทั่วหน้า แต่ถ้าทำอย่างนั้นก็จะเป็นการพินเผือ
จะต้องชำระบาญชีเก่าใหม่ซ้ำซ้อนทบทวนมา เมื่อย่านเมืองมีราชการ
ทัพศึกฤๅราชการอื่นใหญ่ ๆ สิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้น ก็จะต้องเดินไม่เรียบร้อย
ง่ายสววก จะลำบากแก่เจ้าพนักงานนัก จึงมีธรรมเนียมใช้แต่
การที่ใกล้ต่อความเสมอสมานดังนั้น แต่ครั้นถ้าการชำระเลขและเดิน
นาเดินสวนใหม่นั้นเสีย นานไปการที่ใกล้ต่อที่จริงที่เสมอสมานนั้นจะห่าง
จะไกลไปทุกปี บั้กับการสักเลขลูกหม่อมสกรรจขึ้นใหม่ กับชำระตัวเลข
ที่จะต้องหักบาญชีจำหน่ายนั้น กรมพระสัสดีก็ได้อั้งการดัดแปลงและ
ชำระอ่ยแล้ว และการเดินนาเดินสวนนั้นก็ควรให้เป็นไปใกล้ความเสมอ
ศุจากการสักเลขเหมือนกัน เจ้าของนาเจ้าของสวนจะได้มีความอุสาหะ

ปลูกต้นไม้ผลทำไร่นาให้มากขึ้น เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองและเข่น
 คุณแก่แผ่นดิน และเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ในรัชกาลเอกศก (พ.ศ. ๒๓๗๒) โปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงออกเดินสวน
 ครั้งหนึ่ง ครั้นถึงเกาะตรีศก (พ.ศ. ๒๓๗๔) น้ำมากท่วมต้นไม้
 ตายเสียมาก ใต้ทรงพระกรุณาแก่ราษฎรเจ้าของสวนจะไม่ให้ได้ความ
 เด็ดครั้น ฅบมะโรงจัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๗๕) จึงโปรดเกล้าฯ ให้
 เดินสวนอีกครั้งหนึ่ง แต่บมะโรงจัตวาศกมานั้นได้ ๒๐ ปีล่วงไปแล้ว
 ซึ่งเสนาบดีผู้ใหญ่ ๆ ปรึกษาพร้อมกันเห็นว่ากาลนานมา จะขอให้แต่ง
 ข้าหลวงออกเดินสวนในรัชกาลเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๗๖) นั้นก็ชอบด้วย
 ราชการอยู่แล้ว แต่ซึ่งจะถือเอาเป็นธรรมเนียมว่าเปลี่ยนแผ่นดินใหม่
 ได้ ๓ ปีแล้ว จึงให้เดินสวนเดินนาและชำระสักละนั้นไม่ควร เมื่อเหตุ
 มีขึ้นถาษานานไปหลายปีแล้ว ก็ควรจะต้องจัดแจงการเสียใหม่ให้ใกล้
 จริงและเสมอเข้าครั้ง

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชภักดีศรีรัตนราช
 สมบัติพิริยพาหะ กับพระยาพิพิธโกโคสวรย์ จมื่นศรีสรรักษ์หัวหมัน
 มหาเล็กเป็นแม่กองใหญ่ชำระความ และชำระบาญชีต้นไม้ผลควร
 ตรงอากรให้แน่นอน แล้วทำนาโหนดแจกให้แก่ราษฎรเจ้าของสวน
 แขวงกรุงเทพพระมหานครอมรัตนโกสินทร และหัวเมือง อย่าให้เกิด
 วิวาทแก่กันขึ้นได้ โปรดเกล้าฯ ให้แต่งข้าหลวงเดินสวนแขวงกรุงเทพ
 มหานคร และเมืองนนทบุรี เมืองนครเขื่อนขันธ์ เมืองสมุทรปราการ

๑. เข้าใจว่าหมดพระราชนิพนธ์เพียงนี้

ฝั่งเหนือข้าหลวงในพระบรมมหาราชวัง พระยาสิทธิราชเคไชโยไชย
อภัยพิริยบวรกรมพาหุ แม่กอง ๑ พระยาราชสงครามจางวางทหาร
ในขวา ๑ พระยาสมุหบัญชีบาลเจ้ากรมพระคลังในขวา ๑ หลวงศักดิ์
นายเวรมหาเล็ก ๑ หลวงอภิบาลภวนาถเจ้ากรมรักษาพระองค์ขวา ๑
จมนมหาสนิทยปลัดกรมพลพันขวา ๑ รวม ๖ พระบวรราชวังนั้น พระ
ยาประเสริฐสุสาทรจางวางกรมหมอ ๑ หลวงรัตนรักษาเจ้ากรม
แสงในซ้าย ๑ รวม ๒ รวมฝั่งเหนือ ๘

ฝั่งใต้ข้าหลวงในพระบรมมหาราชวัง พระยาเพชรพิไชยจางวาง
ล้อมพระบรมมหาราชวังแม่กอง ๑ พระยาสามภพฝ่ายจางวางกรม
ทหารในซ้าย ๑ พระยากาญจนานิกิจ ๑ จมนสรพรหมภักดีหัวหมื่น
มหาเล็ก ๑ จมนจรักษาองค์เจ้ากรมพระตำรวังซ้าย ๑ หลวง
วิจารณ์ราชรักษ์ปลัดจางวางรักษาพระองค์ ๑ รวม ๖ พระบวรราชวัง
พระยาวิเศษศักดิ์จางวางทหารชั้นใหญ่ ๑ พระจ้านสรไกรปลัดจางวาง
เกณฑ์หัตถยนแดง ๑ รวม ๒ รวมฝั่งใต้ ๘

เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองสมุทรสงคราม เมืองนครไชย
ศรี เมืองสาครบุรี ข้าหลวงในพระบรมมหาราชวัง พระเทพาธิบดี
เจ้ากรมพระสัสดีซ้าย ๑ พระจันทราทิตยเจ้ากรมสนมพลเรือนขวา ๑
จมนราชาบาลปลัดกรมพระตำรวนอกซ้าย ๑ หลวงมโหฬสวรยศ ๑
หลวงสุวรรณภักดี ๑ หมื่นเสพสวัสดิ์ปลัดกรม ๑ ข้าหลวงในพระบวร
ราชวังพระยาอร่ามมณฑัยรจางวางทหารใน ๑ พระฤทธิเดชเจ้ากรม
พระตำรวนอกซ้าย ๑ รวม ๘ รวมทั้งสิ้น ๒๔ นาย และส่วนเมืองพระ

พลค่างทองกลาง สูง ๗ ศอก ๘ ศอกขึ้นไปให้เอาเป็นใหญ่ & ค่าง
 เพื่อง ๑ ร้อยละ ๓ บาทเพื่อง สูง ๕ ศอก ๖ ศอกเอาเป็นเล็กขาล
 ๗ ศกจึงจะเรียกเงินอากร

ทุเรียน มะม่วง วัดแต่โคนต้นขึ้นไปสูง ๓ ศอกขึ้นไปเพียงตา
 โอกรอบ ๓ ถ้าเอาเป็นใหญ่ ทุเรียนต้นละ ๑ บาท มะม่วงต้นละเพื่อง
 ใหญ่รอบไม่ถึง ๓ ถ้าลงมาจน ๒ ถ้าเอาเป็นเล็กขาล๗ศกจึงจะเรียกเงิน
 อากร

มังคุด ลางสาก วัดแต่โคนต้นขึ้นไปสูงศอกคืบนี้ของเพียงตา
 โอกรอบ ๒ ถ้าเอาเป็นใหญ่ เรียกต้นละเพื่อง ใหญ่รอบไม่ถึง ๒ ถ้าลง
 มาจนกำหนดหนึ่งเอาเป็นเล็กขาล๗ศกจึงจะเรียกเงินอากร

มะปราง วัดแต่โคนต้นขึ้นไปสูง ๓ ศอกขึ้นไปเพียงตา โอกรอบ ๓
 ถ้าเอาเป็นใหญ่ ๒ ต้นเพื่อง โอกรอบ ๒ ถ้าเอาเป็นเล็กขาล๗ศกจึงจะ
 เรียกเงินอากร

แต่ส้มโอ ส้มแก้ว ส้มเกลี้ยง ส้มเทพรส ส้มมะขาม ส้มจุก
 ส้มเปลือกบาง ๗ สิ่งนั้น โปรดเกล้าฯ ให้ยกไม่ให้เรียกอากร และต้น
 ทุเรียน มะม่วง มังคุด ลางสาก มะปราง ๕ สิ่งนี้ ถ้าต้นเป็นโพรง
 ยอดตายมีแต่กิ่ง ๓ สองกิ่งให้ทั้งเป็นโคนหาอากรมิได้ ถ้าโคนต้น
 ๒ ต้น ๓ ต้นเคียงชิดกันให้เอาแต่ต้นหนึ่ง ถ้าห่างกันทั่วโคโลตกได้
 ให้เรียกเรียงต้น ถ้าและสวนผู้ขายทำสร้างขึ้นใหม่หาต้นผลไม่มีก็หัก
 และต้นไม้เก่ามีอยู่อากรต่ำกว่าเดิมของ ให้เรียกแต่ปีเดิมของเป็นหลวง
 ๗ ๖๐๐ เป็บ ให้นำโคตรตราแดงไว้

อนึ่งราษฎรรู้ว่าข้าหลวงจะเดินสวน และราษฎรบังอาจลักตัดต้นไม้อาหาร ซึ่งนายบรรวางประกาศห้ามแล้วให้ขาดอาหารของหลวงไปให้ปรีชั้ใหม่อาหารคันหนึ่งเป็น ๓ คัน สักหลังไว้ ในโฉนดเป็นใหม่ไทยแล้วอย่าให้หักสียลกให้กับราษฎรผู้กระทำผิดคนนั้นเลย ให้ผูกอาหารกับไม้ใหญ่สียไปอย่าให้หักเยื้องอย่างกัน แล้วห้ามอย่าให้เรียกเอาค่าฤชาตลาการแก่ราษฎรผู้ลักตัดต้นไม้เลย

และห้ามอย่าให้ข้าหลวงกองเดินเอาเนื้อความแฝงอาญาอุทธรณ์นครบาลซึ่งเป็นสินไหมพินัย ไว้พิจารณาว่ากล่าวเป็นอันขาดทีเดียว

และให้ข้าหลวงลงเส้นเชือกรั้ววัดสวนของราษฎร ให้รู้กว้างยาวลงไว้ในโฉนดทุกสวน

และเมื่อแรกวันจะลงมือรั้ววัดสวน ให้ราษฎรทำบายศรีบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่สำหรับหนึ่ง กรงพาลสำหรับหนึ่ง ศิระสังกรค์หนึ่ง ราคาศิลง ๕ ศิลง เสืออ่อนผนหนึ่ง ราคาเฟือง ๑ ผ้าขาวผนหนึ่ง ราคาศิลงเฟืองรองเชือกรั้ววัดขึ้นล่างหน้าใบหนึ่ง ราคาเฟืองหนึ่งสำหรับเสกน้ำประพรมที่สวน ค่าเสกน้ำเฟืองหนึ่ง ค่ารั้ววัดหิวเชือกศิลง ทางเชือกเฟืองรวม ๒ บาทศิลงเฟือง แต่แรกลงมือแขวงกรงเทพ ๗ สวนหนึ่ง เมืองนนทบุรีสวนหนึ่ง และเมืองนครเขื่อนขันธ์สวนหนึ่ง เมืองสมุทรปราการสวนหนึ่ง เมืองนครไชยศรีสวนหนึ่ง เมืองสาครบุรีสวนหนึ่ง เมืองฉะเชิงเทราสวนหนึ่ง เมืองเพชรบุรีสวนหนึ่ง เมืองราชบุรีสวนหนึ่ง เมืองสมุทรสงครามสวนหนึ่งแต่เท่านั้น

และเงินของซึ่งราษฎรเสียไปกับข้าหลวงนั้น ให้นำบรรวางหักเงิน
อากรของหลวง ซึ่งจะเรียกในส่วนนั้นหักให้แก่ราษฎรผู้เสียของและเงิน
คิดเบ็ดเสร็จเงิน ๒ บาทสลึงเฟื้องนั้นแต่ขี้เดียว

ถ้าข้าหลวงนับได้ไม่ใหญ่ไม่เล็ก ส่วนพระคลังสวนวัดได้เท่าใด
ให้แม่กองเดินผู้ใหญ่เขียนนำโดนคยาขึ้นตราประจำต้นผลไม้ให้ไว้เป็น
คุ่มมือของราษฎรจงทุกสวนอย่าให้เรียกเงินค่าโดนคยาแก่ราษฎร ให้เรียก
แต่มะพร้าว ๒ คู่ พลุ ๒ กลุ่ม หมากทลาย ๑ คิดเป็นเงินสลึงเฟื้อง
เป็นหัวมือของทุกสวน แล้วให้ราษฎรเจ้าของสวนและนายบรรวางเอาโดนค
มาส่งแก่แม่กองให้ผู้ชำระ จะได้อายุสวนจำนวนต้นผลไม้ ให้ถูกตาม
บาญชี จะได้ทำโดนคใหญ่ขึ้นตราให้ไว้กับเจ้าของสวนเป็นสำคัญ

แต่ก่อนนั้นข้าหลวงได้เดินสวน ๕ ครั้งแล้ว และเมื่อข้าหลวงเดิน
สวนนั้นเป็นส่วนของผู้ใด ให้ราษฎรเจ้าของสวนคิดให้เงินค่าหัวมือสวน
ละสลึงเฟื้อง เบี้ยเลี้ยงสวนละ ๒ สลึง สวนหนึ่งเป็นเงิน ๓ สลึงเฟื้อง
ไว้แก่ข้าหลวงนั้น ให้ข้าหลวงเดินสวนทำตามข้าหลวงเดินสวนมาแต่
ก่อน

ครั้นถึงวันพระ ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ให้ข้าหลวงมีชื่อออกเดิน
เอาบาญชีเดินทุ่งมาส่งให้กองบาญชี แล้วให้กองเดินกองบาญชีและ
ทนายผู้ขึ้นต้นผลไม้พร้อมด้วยแม่กองใหญ่ เข้าไปณอุโบสถวัดพระศรี
รัตนศาสดาราม สำนัลด้วยพระพักตร์พระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกต
และพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก พระพุทธรูปเลิศล้ำกาลย์ ว่าเรณีย์ต้น
ผลไม้ของราษฎรและบาญชีแต่ตามสัจตามจริง อย่าให้เอาของหลวง

เป็นของราษฎร ๆ มาเป็นของหลวงมากเป็นน้อย ๆ เป็นมาก ไม่ใหญ่
ว่าเล็ก ๆ ว่าใหญ่ และเบี้ยบั้งเฮลันจั่งสินบลเป็นอาณานิคม
เป็นอันชาติที่เดียว

และให้กองยาญซึ่งคืออากรไม้ ใหญ่และหมากกรอกซึ่งมากขึ้นกว่า
เดิม ให้นายระวางเรียกเงินอากรค่าหมากกรอกซึ่งขึ้นใหม่ในจำนวนปี
ฉลุเบญจศกส่งเข้ายังพระคลังมหาสมบัติ ถ้าต้นผลไม้ชำระค่าลงกว่า
เดิมให้หักเงินอากรและหมากกรอกลงเสีย ยังคงไม้ ใหญ่และไม่เล็ก
เท่าใด หักสิบลดหนึ่งพระราชทานให้แก่ราษฎรเจ้าของสวน คงนาย
ระวางเรียกอากรไม้ ใหญ่ไม้เล็กหมากกรอกได้เท่าไร ให้นายระวางเรียก
ส่งพระคลังส่วน ๆ ส่งเข้ายังพระคลังมหาสมบัติ จำนวนปีขาดฉลุคตาม
นำโฉนดเสียไป

ให้กองยาญซึ่งเขียนโฉนดขึ้นกระต่ายรายต้นผลไม้ จำนวนเงินเป็น
อักษร อย่าให้บุบฉลุลายปีศตราข้าหลวง ๘ นายไว้จึ่งทุกสวน ครั้นเดิน
สวนเสร็จแล้ว ให้ราษฎรเอาโฉนดเข้ามาสอบทานกับโฉนดใหญ่ต้องกัน
แล้ว ให้กองยาญซึ่งเอาโฉนดเข้าเก็บไว้ส่งโฉนดใหญ่ให้แก่ราษฎร แล้ว
ให้นายระวางเรียกเงินค่าโฉนดไว้ ใบละ ๑ บาท ๒ สลึง จึ่งทุกสวนแต่ปี
เดียว และเงิน ๑ บาท ๒ สลึงนั้นให้แก่นายระวางเป็นค่าสมศ ค่ากระ
ต่าย ค่ากินสอสำหรับทำยาญซึ่งในการเดินสวน ๑ สลึง ให้แก่ผู้ทำยาญซึ่ง
บุโฉนด ๑ เพื่อ ให้แก่ผู้เขียนโฉนดเพื่อ ๑ ยกเป็นค่าตรา ๑ บาท
แล้วให้กองยาญซึ่งทำยาญซึ่งจำนวนสวนจำนวนไม้ จำนวนเงิน จำนวน

หมากกรอกยื่นให้แม่กองใหญ่ให้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา แล้วให้
เจ้าพนักงานรักษาไว้ในพระคลังมหาสมบัติ

อนึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสว่า ไม้ ๓ จำพวก คือ ไม้มะเกลือ
เป็นไม้ค่า ๓ ไม้ล้มคัสตาเป็นไม้แดงเนื้อละเอียด ๓ ไม้จันทน์เป็นไม้
ขาวเนื้อละเอียด ๓ ไม้ ๓ จำพวกนี้ถึงมีผลราษฎรซื้อขายกันโตบ้างก็ไม
ได้เรียกอากรมาแต่ก่อน ครั้นนี้ต้องพระราชประสงค์จะใคร่ทรงทราบ
จำนวนไว้ และเมื่อขึ้นหักโค่นประการใดจะต้องพระราชประสงค์แก่นมา
เลื่อยจักตัดออกใช้ราชการ เพราะฉะนั้นเกินสวนครั้งนี้ให้ข้าหลวงและ
เจ้าพนักงานไม้ ๓ จำพวก คือ ไม้มะเกลือ ไม้ล้มคัสตา ไม้จันทน์ ให้รู้
จำนวนตามเล็กและใหญ่ได้นำโฉนดไว้ แต่อย่าให้ เรียกเขาค่าธรรมเนียม
เมื่อนับและทำบัญชีต้นไม้ ๓ อย่างนี้เป็นอันขาดทีเดียว เป็นแต่ให้
ประกาศมอบหมายแก่เจ้าของสวน และผู้รับนำโฉนดไว้ว่า ถ้าต้นมะเกลือ
และต้นล้มคัสตาจันทน์ที่มีแก่นแล้วจะล้มสวนเอง ฤๅคร่ำครว้า เจ้าของจะ
ใคร่ฟันเสียก็ให้มายกแก่เจ้าจำนวนก่อนแล้วจึงตัดฟัน แล้วนำเขาลำไม้
มีแก่นมามอบให้เจ้าจำนวนนำมาทูลเกล้าฯ ถวาย จะพระราชทานราคา
ให้ตามราคาไม้แก่นแสงพวงโดยสมควรราชการ แล้วมอบไม้ให้
รักษาไว้ในพระคลังในखाสำหรับใช้ ถ้าเจ้าต่างกรมยังไม่มีกรม
และขุนนางเจ้าขุนมูลนายของชาวสวน จะใคร่ตัดเอาไม้ ๓ อย่างนี้แต่
อย่างใดอย่างหนึ่งไปใช้ราชการ ถ้าเจ้าของสวนจะยอมให้ตัดก็ให้ตัด
แล้วเอามามอบแก่เจ้าพนักงานก่อนแล้วจึงมารับไป เมื่อเจ้าพนักงาน
ได้รู้เห็นทวยดังนี้แล้ว ก็ให้สลักหลัขนำโฉนดลงบัญชีลง แต่ต้น

เล็กน้อยยังไม่แน่นอนนั้น ถ้าลมตายก็ให้เจ้าของปลูกซ่อมแซมขึ้นใหม่
 ล่วง ๓๐ ปี ๒๐ ปีจะบวกเป็นไม้ใหญ่

ห้ามอย่าให้ข้าหลวงมีข้อเสียบนทนายยาวไพร่ซึ่งไปด้วยกันนั้น ทำ
 ข่มเหงแก่ราษฎรชาวสวน ขึ้นเก็บเอาผลไม้และสิ่งของในสวน และเครื่อง
 อัญมณีต่าง ๆ กระทำให้ราษฎรได้รับความยากแค้นเดือดร้อนแต่สิ่งใด
 สิ่งหนึ่งใดเป็นอันขาดที่เคี้ยว ถ้าผู้ใดมีฟังก์กระทำให้ผิดด้วยพระราช
 บัญญัตินี้ มีผู้มาร้องฟ้องว่ากล่าวพิจารณาเป็นสัจ จะเอานายและไพร่
 ผู้กระทำความผิดเป็นไทย โดยไทยนานไทย และให้ข้าหลวง เจ้าเมือง กรม
 การ ทำตามท้องตราและรับสั่งมานิจทุกประการ.

หนังสือมาฉวันอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๓๐ ค่ำ ปีฉลูเบญจศก

(พ.ศ. ๒๓๙๖)

ตำนานอากรรักษาเกาะ

หนังสือหมื่นวิเศษอักษรนายเวรกรรมท่าเจ้าจำนวน มายังท่าน
พระยาวิชยาธิบดี พระระยอง พระยาสาครสงคราม พระยาพิพิธภัย
พระพิไชยชลธิ ด้วยเงินกิมตุ้นทำเรื่องรวบยื่นให้กราบบังคมทูลพระกรุณา
ว่าเดิมเงินแป๊ะผู้เป็นทนายรักษาสมุทรคีรีเป็นนายอากรเจ้าของเกาะในทะเล
ฝั่งตะวันออกที่ขนอยู่ในแขวงเมือง บางลมุง ระยอง จันทบุรี เมืองตราข
เมืองขจรจันทรคีรีเขตรวังสลตคีตรเข้าพักอาศัยในเกาะ และหาสิ่งของ
ซึ่งเกิดในการซื้อขายทำมาหากินแต่พรรคพวกของตัวฝ่ายเดียว ขอ
ถวายกำไรที่ขอหาได้ ให้เป็นประโยชน์แก่แผ่นดินชละ ๓๓ ซึ่ง ขุนรักษา
สมุทรคีรีรักษาเกาะหาสิ่งของซื้อขายได้ ๒ ปีแล้ว มีกำไรหาบวการเงิน
ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายไม่ เงินกิมตุ้นเห็นว่ายังมีกำไรอยู่ ขอประมวล
เงินขึ้นทูลเกล้าฯ อีก ๑๐ ตำลึง รวมเติมประมวลเป็นเงิน ๓๓ ซึ่ง
๑๐ ตำลึง ถ้ารักษาเกาะซื้อขายสิ่งของครบปีกำไร จะบวการเงินขึ้นทูล
เกล้าฯ ถวายอีกนั้น ได้ให้ทนายรักษาสมุทรคีรีนายอากรรักษาเกาะ
คนเก่ามาว่ากล่าวให้สู้ประมวล ขุนรักษาสมุทรคีรีนายอากรคนเก่าว่า
อากรส่งอยู่แล้วไม่รับประมวล ยอมให้เงินกิมตุ้นรับทำตามเรื่องรวบนั้น
ให้นำเรื่องรวบเงินกิมตุ้นและคำขุนรักษาสมุทรคีรีนายอากรคนเก่าขึ้นกรา
บบังคมทูลพระกรุณาทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระบรม
ราชโองการตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ได้เสด็จออกไปประพาสในทะเล

ฝั่งตะวันออกจนถึงเมืองตราด ฝั่งตะวันตกจนถึงเมืองสงขลา ไท่ทอก
 พระเนตรเห็นฝั่งและเกาะในทะเลฝั่งตะวันตก ตะวันออก ทุกแห่ง ทุกตำบล
 และทรงพระราชดำริเห็นว่า เกาะในทะเลเป็นทิวเขาย้ายสลักศัศตรจะ
 เข้าพักอาศัยแอบแฝงอยู่ได้ แต่เกาะในทะเลฝั่งตะวันตกนั้นมีรังก
 นายอากรรังกแต่งคนออกไประวังรักษาอยู่ ถ้ามีสลักศัศตรมาเมื่อใด
 ใ้รู้เร็ว แต่เกาะในทะเลฝั่งตะวันออกนี้ แต่ก่อนมีนายอากรฟองเต่าตะน
 คอยระวังรักษาอยู่ อ้ายสลักศัศตรไปมาอาศัยก็เป็นที่เกรงความบัง
 และเมื่อในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราช
 ดำริเห็นว่ามิใช่นายอากรเก็บฟองเต่ามาซื้อขายเป็นการขาย โปรด ๆ ให้
 ยกเลิกเสีย ตั้งแต่นั้นมาเกาะในทะเลฝั่งตะวันออกไม่มีผู้ใดระวังรักษา
 พวกสลักศัศตรกำเริบเข้าอาศัยได้เรื่อยมาได้ ไปเนื่อง ๆ ตัวเต่าที่อาศัย
 ขนถ่ายฟองในเกาะนั้นพวกจีนไหหลำมาตั้งกองจับฆ่าเอาเนื้อทำเค็มออก
 ไปซื้อขายจนเป็นสินค้าได้ และคนในกรุงเทพ ฯ คนหัวเมืองก็พากัน
 เอาอย่างจับตัวเต่าตัวกระฆ่ากินและซื้อขายบ้าง จนตัวเต่าตัวกระในเกาะ
 สลายสูญไปเกือบจะหมดอยู่แล้ว การก็ไม่เป็นประโยชน์สิ่งใดกับแผ่นดิน
 จึงโปรดเกล้าฯ ให้บัญชาท่านเสนาบดีทั้งปวงว่าเกาะในทะเลนี้ จะทิ้งไว้ให้
 เป็นที่เปลี่ยวดีฤจะให้มีเจ้าของคอยระวังรักษาอยู่เหมือนอย่างแต่ก่อนดี
 ท่านเสนาบดีทั้งปวงก็ให้กราบบังคมทูลพระกรุณามีผู้รักษาเป็นเจ้าของ
 นั้นดี มีคุณหลายประการ ทั้งไว้ไม่มีเจ้าของระวังรักษานั้นไม่มีคุณ
 และประโยชน์สิ่งใด และซึ่งชนรักษาสมาทริรักษาเกาะมาถึง ๒ บแล้ว
 มักรา ไม่ยวกรเงินขึ้นให้เป็นประโยชน์แก่แผ่นดิน จึงมีคตุนเห็นว่า

ขุนรักษาสมุทรคีรีให้รีบก่อนไปลักลอบตัดฟันและหาสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะ
และจับตัวเต่าตัวกระ และซุฟองเต่าไปชื้อขาย ขุนรักษาสมุทรคีรีพยปะ
จับได้ก็ให้เอาตัวมาส่งยังผู้ว่าราชการเมืองกรมการ คดีเช่นนั้นฝ่ายจำเลย
จะแก้ตัวว่าซุฟองเต่ามาได้ก็หาศ ทฬัง และจับตัวเต่า ตัวกระในน้ำใน
หาดนั้นไม่ได้ ต้องปรับไหมให้แก่ขุนรักษาสมุทรคีรี เพราะเหตุนี้จะตัดสิน
ไปเป็นอันยากไม่มีพยาน ต้องเอาสิ่งของที่จับได้เป็นสำคัญจนถึงปรับ
๑๐ ต่อและค่าสินบลด้วย ประการหนึ่งของในนํ้าราษฎรมีเครื่องมือได้เสีย
อากรนํ้าแล้ว จะหากินในท้องทะเลที่แห่งใดตำบลใด ห้ามมิให้ขุนรักษาส
มุทรคีรีห้ามปรามเกาะกุม ประการหนึ่งเรือลูกค้าและเรืออื่น ๆ จะไป
มาอาศรัยเข้าถักนํ้า ตัดฟัน ในเกาะไปใช้สอยไม่ได้ ชื้อขายเป็นอาณา
ประโยชน์ ก็อย่าให้ขุนรักษาสมุทรคีรีจับกุมเอาพัสดุดองเงินให้ราษฎร
ลูกค้าใดก็ตามเคอตร้อน ถ้าขุนรักษาสมุทรคีรีจับตัวผู้ลักลอบหาสิ่งของ
ซึ่งเกิดในเกาะและตัดฟันได้แขวงเมืองใด ก็ให้เอาตัวไปส่งยังผู้ว่า
ราชการเมืองกรมการชำระว่ากล่าวตัดสิน อย่าให้ขุนรักษาสมุทรคีรี
ปรับไหมเอาเองตามอำเภอใจ และให้ขุนรักษาสมุทรคีรีตั้งไรรักษากะ
โดยดีข้อสุจริต อย่าให้ขุนรักษาสมุทรคีรีและพรรคพวกซึ่งรักษากะ
ด้วยกัน จับตัวเต่า ตัวกระซึ่งอาศรัยทฬังและที่เกาะฆ่ากินชื้อขาย ให้ตัว
เต่าตัวกระสาธุสัญญาพิณณ์ไปได้ ให้ทนายารงให้เกิดพิณณ์ขึ้นให้
มากจะได้เป็นผลประโยชน์กับแผ่นดินไปข้างนํ้าอีก ถ้ามีผู้ฟ้องร้อง
ว่าขุนรักษาสมุทรคีรีและพรรคพวกฆ่าตัวเต่าตัวกระกิน และชื้อขาย

พิจารณาเนนสัจจะปรียาใหม่ทำโทษจงหนัก ถ้าขุนรักษาสุมทศิรีจะขอ
 ขาสิ่งของซึ่งเกิดในการให้ผู้ใดไป ก็ให้ทำตัวฎีกาประทับตราให้ไว้
 แก่ผู้ขอเป็นสำคัญจงทราบ อย่าให้เคลื่อนแปลงพาลพาโลจับกุมเป็น
 สองซ้ำได้ ถ้าผู้ใดขอของไปได้ตัวฎีกาแล้ว ของนั้นไม่ได้ขอขายไป
 กลางทางเป็นเหตุต่าง ๆ ตัวฎีกาแยกหน้าและหาไปก็ตีระมาขอตัวฎีกา
 ใหม่อีก ถ้าของยังไม่ได้จำหน่ายจริง ก็ให้ขุนรักษาสุมทศิรีทำตัวฎีกาให้
 ใหม่อีกอย่าให้ชักขวาง และให้ขุนรักษาสุมทศิรีกำชับว่ากล่าวห้ามปราม
 บุตรภรรยาบ่าวทาสและสมัคพรรคพวกซึ่งรักษาเกาะด้วยกันนั้น อย่า
 ให้คบหากันเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์เรือลูกค้า ฉ้อกระบิตรเอาพิสด
 ทองเงินแก่ลูกค้าพานิชสมณชีพราหมณ์อาณานิคมประชากรมรร ซึ่งไปมา
 อาศรัยอยู่ในเกาะกระทำผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปราม
 เก่าใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เป็นอันขาด อนึ่งผู้ใดเจ้าอาณานิคมขาดส่ง
 เงินเข้าท้องพระคลังแล้ว ห้ามขุนรักษาสุมทศิรีคบหากันลักลอบซ่อน
 ขาผู้ใด ก็นั้นผู้ใดเกาะใดเป็นอันขาดทีเดียว ประการหนึ่งถ้าราษฎร
 ฟ้องหากว่าโทษพรรคพวกขุนรักษาสุมทศิรีซึ่งไปรักษาเกาะด้วยกันนั้น
 ด้วยข้อคดีสิ่งใด ๆ ก็ให้ส่งตัวผู้ต้องคดีไปให้ผู้ว่าราชการเมืองกรมการ
 ดำระว่ากล่าวตามพระราชกำหนดกฎหมาย ถ้าคดีต้องตัวขุนรักษาสุม
 ทศิรีก็ให้แต่งทนายไปว่าต่างแก่ต่าง อย่าให้ชักขวางคดีของราษฎรไว้
 เน้นช้า อนึ่งถึงพระราชพิธีตรุษสารทก็ให้ขุนรักษาสุมทศิรีไปพร้อมด้วย
 ผู้ว่าราชการเมืองกรมการกำนันนายอำเภอจนพระอุโบสถอารามโคอาราม
 หนึ่ง ซึ่งเคยกระทำสัตยาณุสัคย์ให้ ไปพร้อมกันที่อารามนั้น แล้วอย่า

หน้าต่อกรุงเทพ ฯ ทั้งสี่ตำบลก็ได้อำนาจของภูมิลิขิตพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาบัตร ๒ ครั้ง
 จงทุกบ่ออย่าให้ขาดได้ ถ้าผู้ว่าราชการเมืองกรมการลี้หนีสิ้นแล้วมี
 ตราโกษาธิบดีตั้งมาด้วยฉบับหนึ่ง เรื่องราวจำนวนเงินต้องกันแล้วให้
 ยึดเอาต้นตราโกษาธิบดีไว้ แล้วให้หมายยกขุนรักษาสมุทศิริคนเก่า
 ออกเสียจากที่ผู้รักษาเกาะ แล้วให้ประทอนส่งต้นหนังสือเจ้าจำนวนให้
 แก่ขุนรักษาสมุทศิริคนใหม่เข้ารับรักษาเกาะตามท้องตราสืบไป หนังสือ
 มาณวันอังคาร ขึ้นค่ำ ๑ เดือน ๕ ปีมะโรงยังเป็นนพศก (พ.ศ. ๒๔๓๐)

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ขอพระราชทานกราบ
 บังคมทูลพระกรุณาให้ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ไม่ขออนลักรับเดิม
 เป็นพนักงานกรมพระคลังในขวาใต้ซ้าย จักขอตามช่วงที่ราษฎรช้อขาย
 ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพนักงานหา
 ไม่จ่ายไม่ทันพระราชประสงค์ จึงโปรดเกล้าฯ สั่งเจ้าพระยาบดินทรเดชา
 ให้ตั้งเจ้าภาษีเก็บภาษีจักขอไม่ขออนลักรับ เจ้าพระยาบดินทรเดชา
 กราบทูลให้พระยาศรีสุทเทพ เพ็ง เป็นเจ้าภาษี เก็บภาษีไม่ขออนลักรับ
 กับราษฎรผูกช่วงมาช้อขาย ๑๐ ซัก ๒ พระยาศรีสุทเทพตั้งให้นายเข้ม
 เป็นทนายจำเรณูสมบัติ ขึ้นไปเก็บภาษีอยู่ณเมืองไชยนาท เงินภาษี
 ๒ แห่งทั้งวังหลวงวังหน้าเป็นเงิน ๒๐๐ ชั่ง ถ้าไม่จ่ายราชการไม่พอก็ให้
 เจ้าภาษีช้อส่ง แล้วเบิกเงินหลวงให้กับเจ้าภาษีราคา ๒ พิกัด พระยา
 ศรีสุทเทพทำภาษีไม่ขออนลักรับได้ประมาณ ๒ บัญ ๓๒ จึ่งให้ผู้เป็นทนาย
 ศรีชัยบานบนเรือนราวประมูลเงินขึ้นอีก เจ้าพระยาบดินทรเดชาตัดสิน
 ให้พระยาศรีสุทเทพรับประมูลทำทอลเกล้าฯ ๑ ถวาย รวมเงินภาษีไม่
 ขออนลักรับหนึ่งเงิน ๓๓๑ ชั่ง ๑ ตำลึง ๑ บาท พระยาศรีสุทเทพทำมาจน
 ถึงแก่กรรม โปรดเกล้าฯ ให้หลวงเสนากิจกิจ ฝั่ง ผู้บุตรพระยาศรีสุทเทพ
 ทำต่อมา ก็เข้าไม่เบิกทำการไม่ใคร่จะได้ จึ่งโปรดเกล้าฯ ให้พระ
 ยามหาเทพรับทำภาษีต่อมา พระยามหาเทพตั้งให้พระสรวิศเตยวนเป็น

ทช^๑น^๑บ^๑าร^๑ง^๑ส^๑ม^๑บ^๑ค^๑ข^๑น^๑ไป^๑เก^๑บ^๑ภ^๑า^๑ษ^๑ณ^๑เม^๑อง^๑ไ^๑ช^๑ย^๑น^๑า^๑ท^๑ ทำ^๑ภ^๑า^๑ษ^๑เ^๑ค^๑เ^๑น^๑ ๑๒
 ข^๑น^๑ค^๑า^๑ ๑ บ^๑ม^๑ะ^๑ม^๑เ^๑น^๑พ^๑ศ^๑ก^๑ ถ^๑ง^๑เ^๑ค^๑เ^๑น^๑ ๔ พ^๑ระ^๑ย^๑า^๑ม^๑ห^๑า^๑ท^๑พ^๑ถ^๑ก^๑ย^๑บ^๑ง^๑แ^๑ก^๑เ^๑ร^๑ร^๑ม^๑
 จ^๑ง^๑ไ^๑ป^๑ร^๑ค^๑ใ^๑ห^๑เ^๑้า^๑พ^๑ระ^๑ย^๑า^๑น^๑ิ^๑ก^๑ร^๑บ^๑ค^๑ิ^๑น^๑ท^๑ร^๑บ^๑ทำ^๑ภ^๑า^๑ษ^๑เ^๑ค^๑เ^๑น^๑ เ^๑้า^๑พ^๑ระ^๑ย^๑า^๑น^๑ิ^๑ก^๑ร^๑บ^๑ค^๑ิ^๑น^๑ท^๑ร^๑
 ต^๑ง^๑ใ^๑ห^๑ห^๑ล^๑ว^๑ว^๑ค^๑น^๑ส^๑ม^๑บ^๑ค^๑เ^๑ค^๑ย^๑ว^๑น^๑เ^๑น^๑ท^๑ี่^๑ข^๑น^๑จ^๑ำ^๑เร^๑ือ^๑ย^๑ส^๑ม^๑บ^๑ค^๑เ^๑ก^๑บ^๑ภ^๑า^๑ษ^๑ณ^๑เม^๑อง^๑
 ไ^๑ช^๑ย^๑น^๑า^๑ท^๑ เ^๑้า^๑พ^๑ระ^๑ย^๑า^๑น^๑ิ^๑ก^๑ร^๑บ^๑ค^๑ิ^๑น^๑ท^๑ร^๑บ^๑ว^๑ย^๑ ไ^๑ป^๑ร^๑ค^๑ใ^๑ห^๑เ^๑้า^๑พ^๑ระ^๑ย^๑า^๑ร^๑า^๑ช^๑ว^๑ร^๑า^๑น^๑ก^๑ล^๑
 ท^๑ก^๑ว^๑น^๑น^๑ย^๑ง^๑เ^๑น^๑พ^๑ระ^๑น^๑าย^๑ค^๑ิ^๑ร^๑ส^๑ร^๑ร^๑ก^๑ิ^๑ษ^๑ำ^๑ค^๑เ^๑น^๑ ค^๑ร^๑้^๑ง^๑น^๑น^๑ำ^๑พ^๑ระ^๑ท^๑น^๑ั^๑ง^๑เ^๑น^๑น^๑ค^๑ส^๑มา^๑
 ค^๑ม^๑ข^๑ิ^๑ค^๑ไ^๑ เ^๑้า^๑ภ^๑า^๑ษ^๑เ^๑ค^๑ไ^๑ห^๑ำ^๑ย^๑ไ^๑ห^๑เ^๑ก^๑น^๑พ^๑ระ^๑ร^๑า^๑ช^๑ป^๑ระ^๑ส^๑ง^๑ค^๑ ข^๑ำ^๑พ^๑ระ^๑พ^๑ท^๑เ^๑้า^๑
 ก^๑ล^๑ย^๑ม^๑า^๑ก^๑า^๑ท^๑พ^๑เ^๑ม^๑เ^๑อง^๑เ^๑ย^๑ง^๑ค^๑ง^๑ จ^๑ง^๑ไ^๑ป^๑ร^๑ค^๑เ^๑ล^๑ำ^๑ ๗ ว^๑่า^๑ข^๑ำ^๑พ^๑ระ^๑พ^๑ท^๑เ^๑้า^๑ไ^๑ป^๑
 เ^๑ม^๑เ^๑อง^๑เ^๑น^๑เ^๑ค^๑ม^๑า^๑เ^๑น^๑จ^๑ะ^๑เ^๑้า^๑ไ^๑ก^๑เ^๑น^๑การ^๑ไ^๑ห^๑ำ^๑ข^๑อน^๑ล^๑ก^๑ จ^๑ง^๑ไ^๑ป^๑ร^๑ค^๑เ^๑ล^๑ำ^๑ ๗ ใ^๑ห^๑เ^๑้า^๑
 พ^๑ระ^๑พ^๑ท^๑เ^๑้า^๑ร^๑บ^๑ทำ^๑ภ^๑า^๑ษ^๑ไ^๑ห^๑ำ^๑ข^๑อน^๑ล^๑ก^๑ ท^๑ง^๑เ^๑ล^๑ำ^๑ไ^๑ห^๑เ^๑ก^๑เ^๑น^๑เ^๑ล^๑ำ^๑ห^๑ั^๑ม^๑เ^๑ล^๑เ^๑ก^๑ ข^๑ำ^๑พ^๑ระ^๑
 พ^๑ท^๑เ^๑้า^๑ก^๑ทำ^๑ฉ^๑ล^๑อง^๑พ^๑ระ^๑เค^๑ษ^๑พ^๑ระ^๑ค^๑ณ^๑ ต^๑ง^๑เ^๑ก^๑เ^๑น^๑เ^๑ล^๑ำ^๑เ^๑าะ^๑ส^๑ี^๑ป^๑ค^๑ค^๑ก^๑เ^๑น^๑ย^๑ก^๑น^๑
 เ^๑ย^๑ญ^๑จ^๑ศ^๑ก^๑ ข^๑ำ^๑พ^๑ระ^๑พ^๑ท^๑เ^๑้า^๑ค^๑ง^๑ข^๑น^๑จ^๑ำ^๑เร^๑ือ^๑ย^๑ส^๑ม^๑บ^๑ค^๑เ^๑น^๑ท^๑ี่^๑ห^๑ล^๑ว^๑ว^๑ค^๑น^๑ส^๑ม^๑บ^๑ค^๑
 ย^๑ง^๑เ^๑ย^๑ก^๑ว^๑น^๑น^๑เ^๑ก^๑บ^๑ภ^๑า^๑ษ^๑เ^๑ย^๑เ^๑น^๑เม^๑อง^๑ไ^๑ช^๑ย^๑น^๑า^๑ท^๑ ข^๑ำ^๑พ^๑ระ^๑พ^๑ท^๑เ^๑้า^๑ว^๑ย^๑ จ^๑ง^๑ทำ^๑
 เ^๑ร^๑เ^๑ง^๑ร^๑า^๑ว^๑ท^๑ล^๑เ^๑ล^๑ำ^๑ ๗ ถ^๑ว^๑ย^๑ค^๑น^๑ภ^๑า^๑ษ^๑ จ^๑ง^๑ไ^๑ป^๑ร^๑ค^๑เ^๑ล^๑ำ^๑ ๗ ใ^๑ห^๑เ^๑้า^๑พ^๑ระ^๑ย^๑า^๑
 ภ^๑า^๑ว^๑ร^๑า^๑ภ^๑ย^๑ร^๑บ^๑ทำ^๑ค^๑เ^๑น^๑ ๗

๑ คือเจ้าพระยารัตนบดินทร์ (รอด ถัดจากมิตร์) ในรัชกาลที่ ๕
 เปนบุตรเจ้าพระยานิกรบดินทร์

ตำนานภาษีเงิน

ตั้งเมื่อขงกน พ. ศ. ๒๓๕๔

หนังสือเจ้าพระยาจักรีมาแจ้งผู้ว่าราชการเมือง

ด้วยหลวงเสน่หว่านนิช หลวงอนรรักษ์วานิช ขุนศรีสมบัติ
ขุนเทพอากร หลวงพิทักษ์ทศกร ขุนวิเศษภักดี ขุนทิพสมบัติ
ทำเรื่องรวบมาขึ้นแก่เจ้าพนักงาน ขอให้นำขึ้นกรวยบังคับมณฑลแต่พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
ว่าแต่ก่อนห้ามปรามมิให้ผู้ใด ซ้อฝืน ขายฝืน สืบฝืน ถ้าผู้ใดมีฟ่ง
จับได้ให้ปรับไหมแล้วลงพระราชอาญาผู้ซึ่งลอบลัก ซ้อฝืน ขายฝืน
สืบฝืน ลูกค้าไทย ลูกค้าจีน ก็ลักลอบซ้อฝืน ขายฝืน สืบฝืน
ก็มีอยู่เป็นอันมาก และผู้ซึ่งลักลอบซ้อฝืน ขายฝืน สืบฝืน นั้นเป็น
พวกจีนมากกว่าภาษาอื่น ๆ หลวงเสน่หว่านนิช หลวงอนรรักษ์วานิช
ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร จะขอรับพระราชทานเป็นเจ้าภาษี หลวง
พิทักษ์ทศกร ขุนวิเศษภักดี ขุนทิพสมบัติเป็นผู้เข้าส่วนทำภาษีเงิน ซ้อ
ขายกันสืบแต่ตามพวกเงินซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ และหัวเมืองปากใต้ฝ่าย
เหนือ พวกไทย และมอญ ลาว เขมร แชก ญวน พม่า ทวาย พราหมณ
พุทธเกตเดิมจะไม่ขายให้ ถ้าและไทย มอญ ลาว เขมร แชก พม่า

ทวายเป็น ๗ พราหมณ์ ฝรั่งพทศกเศเดิม เปนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินซึ่งห้าม
มิให้สืบพันธุ์กันนั้น จะจ้างวานเงินให้ไปซื้อพันธุ์โรงภาษีไปกินไปสูบ
ชำระไต่ความจริงเป็นสัจแล้ว ขอให้เอาโทษเสียให้เช็ดหลาย เจ้าภาษี
จะขอซื้อขอขายเอง ทำภาษีทูลเกล้าฯ ถวายในแขวงกรุงเทพ ฯ และ
หัวเมืองบหนึ่งเป็นเงินชนเจ้าจำนวนในพระบรมมหาราชวัง ๑๘๐๐ ซึ่ง
ในพระบรมราชวัง ๑๐๐ ซึ่ง ขันต่างกรม ๑๐๐ ซึ่ง เข้ากันเป็นเงินภาษี
ปลง ๒๐๐๐ ซึ่ง ทำภาษีครบทุกปีจะบอกภาษีทูลเกล้าฯ ถวายขึ้นอีก

เจ้าพนักงานไต่พาเอาเรื่องราวปฤกษา สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหา
ประยูรวงศ์ วรุตมพงศ์นายก สยามคิลกโลกลานาปาลนานาถ สมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ นรเนตรนาถราชสุริวงค์ เจ้าพระยา
นิกรยทินทร์ มหิณทรมหากัลยาณมิตร และลูกขุนณศาลาแล้วกราบ
ทูลกรมสมเด็จพระเทศาภิเศก กรมพระพิพิไลโกเศศกเบณทร์ กรมพระ
พิทักษ์เทเวศร์ กรมหลวงภาณุเศตรนรินทรฤทธิ กรมหลวงวงศาธิราช
สนิท พิจเราะห์ศุภความในเรื่องราวเห็นพร้อมกันว่า ผันเปนของชั่ว
ผู้ไต่สับผันกินผันคืบแล้ว ให้เกิดโทษในสันดานกระทำการทุจริตต่าง ๆ
สมเด็จพระมหากระษัตริราชเจ้าแต่ปางก่อน มีพระราชบัญญัติห้าม
ปรามก็หลายแผ่นดินมาแล้ว ผู้ซื้อผัน ขายผัน สับผัน ก็มีได้ทศถอย
น้อยลง ไทยจีนซึ่งเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็พากันสับผัน กินผัน มากขึ้น
ทุก ๆ แผ่นดิน จนผันแผ่ฟ่านไปทุกบ้านทุกเมือง ไทยจีนที่เป็นคนซื้อ
ผัน ขายผัน ก็ลอบลักเอาเงินตราไปซื้อผันเข้ามา จนเงินในบ้านใน
เมื่อร้อยหรือน้อยไปทุกปี ชั่งหลวงเส้นหัวานิช หลวงอนรัักษ์วานิช

ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร จะขอรับเป็นเจ้าภาษี หลวงพิทักษ์ทศกร
 ขุนวิเศษภักดิ์ ขุนทิพสมบัติ เป็นผู้เข้าส่วนทำภาษีฝิ่น จะแบ่งเบิกทาง
 ขอบชายกันแต่ตามพวกจีน จะมีไต่ขายให้แก่ไทย และมอญ ลาว เขมร
 แชก ญวน พม่า ทวาย พราหมณ์ ฝรั่งเศสทุกเทศกัน ซึ่งเป็นไพร่
 ฟ้าข้าแผ่นดินอยู่ในพระราชอาณาเขต เป็นทาสทาสีทาสีสำหรับที่จะไต่
 ส่วยกับข้าศึกศัตรูนั้นก็ชอยอยู่ กับประการหนึ่งเงินตราในบ้านในเมือง
 ซึ่งไทยจีนลักลอบเอาออกไปชื้อฝิ่น เงินออกไปเสียนอกประเทศ
 ยี่หนึ่ง ๆ ก็มีเป็นอันมาก ฝิ่นมีภาษีขึ้นแล้ว เจ้าภาษีเอาสินค้าแลก
 ผ่านกัน เงินตราในบ้านในเมืองก็จะไต่คงอยู่ มีข้อความในเรื่องราว
 และคำปฤกษาเป็นหลายประการ

เจ้าพนักงานจึงนำเอาเรื่องราวและคำปฤกษา พระบรมวงศานุวงศ์
 เสนาบดีผู้ใหญ่ ลุกลงณศาลาขนกวางยังคมทูลแก่พระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
 ทราบไต่ถามของมูลพระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการตรัสเหนือ
 เก้าว่า ซึ่งหลวงเสน่หว่านิช หลวงอนรรักษ์วานิช หลวงพิทักษ์
 ทศกร ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร ขุนวิเศษภักดิ์ ขุนทิพสมบัติ ทำ
 เรื่องราวขึ้นแก่เจ้าพนักงาน จะขอรับทำภาษีฝิ่นตั้งโรงกงส่วยขายกัน
 แต่พวกจีน พระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีผู้ใหญ่ปฤกษาเห็นพร้อม
 กันว่า จะไม่เกี่ยวข้องเป็นไทยกับแผ่นดินแล้ว ก็ให้ตั้งหลวงเสน่
 หวานิช หลวงอนรรักษ์วานิช ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร เป็นเจ้าภาษี
 ฝิ่นไปตามเรื่องราวและคำปฤกษานั้นเถิด เจ้าพนักงานได้เรียกเอานาย

ประกันไว้มันคง สมควรจ่ายเงินภาษีของหลวงอยู่แล้ว จึงตั้งให้หลวง
เส้นหัวนาฬ หลวงอนรรักษ์นาฬ ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร เป็นเจ้า
ภาษี หลวงพิทักษ์ทศกร ขุนวิเศษภักดี ขุนทิพสมบัติ เป็นผู้เข้าส่วน
เข้ารับทำภาษีเงิน ตั้งแต่เดือนเดือนยยขึ้นค่ำ ๑ ปกุนตรขึ้นศกสืบไป

ให้เจ้าภาษีส่งเงินภาษีแก่เจ้าจำนวนบดละ ๔ งวด ๆ เดือน ๔ งวดหนึ่ง
เงิน ๕๐๐ ซึ่ง งวดเดือน ๗ งวดหนึ่งเงิน ๕๐๐ ซึ่ง งวดเดือน ๑๐ งวดหนึ่ง
เงิน ๕๐๐ ซึ่ง งวดเดือนธันวาคมหนึ่งเงิน ๕๐๐ ซึ่ง ถ้าปีใดเป็นอธิกมาส
ก็ให้บวกเงินภาษีขึ้นอีกเดือนหนึ่งเงิน ๑๖๖ ซึ่ง ๓ คำถึง ๑ บาท ให้เจ้า
ภาษีส่งเงินภาษีของหลวงให้ครบจงทุกงวดทุกปี อย่าให้เงินภาษีของ
หลวงขาดค้างล่องงวบล่องไปแต่จำนวนหนึ่งได้ ถ้าทำภาษีครบปีมีกำไร
ไร ก็ให้บวกภาษีมูลเกล้า ๆ ถวายขึ้นอีก และภาษีเงินแรกมีเป็นการ
ใหญ่ต้องลงทุนรอนมาก อย่าให้ผู้ใดชิงแย่งเอาภาษีไปทำใน ๓ ปี ให้
เจ้าภาษีตั้งโรงกงสีซื้อขายเองควรแก่ราคาจะซื้อขายกัน ห้ามอย่าให้
เจ้าภาษีขายเงินให้กับไทย มอญ ลาว เขมร ญวน พม่า ทวาย แชก
พราหมณ์ ฝรั่งพุทธเกตเดิมเป็นอันขาดทีเดียว ถ้าเจ้าภาษีลักลอบ
ขายเงินให้กับไทย มอญ ลาว เขมร ญวน พม่า ทวาย แชก พราหมณ์
ฝรั่งพุทธเกตเดิม มีผู้มาว่ากล่าวพิจารณาเป็นสัจจะเอาตัวเจ้าภาษี
เป็นไทยตามกฎหมาย

ถ้าพวกไทย มอญ ลาว เขมร พม่า ทวาย แชก ญวน พราหมณ์
ฝรั่งพุทธเกตเดิม จะจำรวางเงินผู้ใดไปซื้อสินค้าโรงภาษีมาสู้รบ จับได้

พิจารณาเป็นลัทธิ จะเอาตัวเงินผู้ไปซื้อเงินเป็นไทยจึงหนัก ตัวผู้จ้างวาน
 เงินให้ไปซื้อเงินนั้น จะกระทำโทษตามพระราชบัญญัติหมายประกาศห้าม
 หนึ่งถ้าผู้ใดลอบลักเอาเงินไปขายที่บ้านเรือนของตัว และเข้าแอบ
 แฝงซื้อขายที่บ้านชนนางและวังเจ้าต่างกรมหากกรมมิได้ เจ้าภาษีสืบจับ
 ได้ ให้เจ้าภาษีริบเอาเงินเสีย แล้วให้เจ้าภาษีเอาตัวจำไว้ ณ โรงภาษี
 ให้เช็ดทลาย ถ้าจะมีผู้รับสินบนนำเจ้าภาษีไปจับเงิน ถ้าจับเงินมาได้
 เจ้าของเงินจะต่อสู้เถียงว่า ผู้นำจับและพวกเจ้าภาษีเอาเงินไปใส่ไว้ แล้ว
 แกล้งพาลพาไปจับโดยสาเหตุต่าง ๆ ก็จะทำให้ตระลาการไปสืบพยาน
 รังวัดเพื่อนบ้าน ถ้าพยานเบิกความว่าคนที่ยึดเงินเป็นคนซื้อเงิน ขายเงิน
 สืบเงินแล้ว ให้เจ้าภาษีปรับไหมเอาตัวทำโทษจำไว้กว่าจะเช็ดทลาย
 ถ้าพยานเบิกความว่าเป็นคนดี ไม่เป็นคนซื้อเงิน ขายเงิน กินเงิน สืบเงิน
 จะเอาโทษปรับไหมผู้นำจับให้กับผู้ซึ่งต้องจับเสมอโทษลักลอบขายเงิน

ประการหนึ่งเจ้าภาษีจะต้องจ้างเรือและคน ให้ไปลาดตระเวนใน
 ท้องทะเลข้างฝั่งตะวันตกตะวันออก พบปะเรือเล็กมีแต่เงินตราเงินเหรียญ
 ออกไป ไม่มีหนังสือเบิกกล่องไม่มีหนังสือนามเมือง และเงินมากกว่า
 หนังสือเบิกกล่องหนังสือนามเมืองเกินกำหนด ก็จะไปซื้อสินค้าผิด
 ประหลาด ถ้าให้กองตระเวนจับเป็นเรือเอาเงินไปซื้อเงิน เอาตัวไปส่ง
 ต่อเจ้าพนักงานให้ชำระตามลัทธิตามธรรมเนียม ชำระได้ความจริงว่าเอาเงิน
 ไปซื้อเงินแล้ว ก็ให้ปรับไหมเอาเงินในลำซึ่งจับให้เป็นยำนหนึ่งแก่ผู้จับ
 ตัวเงินเจ้าของเงินนั้นให้ปล่อยเสีย ถ้าจับได้เงินในลำมากน้อยเท่าใด
 ก็ให้กองตระเวนเอาเงินมาส่งกับเจ้าภาษี ให้เจ้าภาษีคิดราคาเงินให้เป็น

บ่าเห็นแก่ผู้รับ ตัวเจ้าของฉันนั้นให้เจ้าภายจำไว้ ใช้การงานให้เช็ด
หลาย อย่าให้ผู้ใดลักลอบเอาเงินไปซื้อฉันเข้ามาได้

ประการหนึ่งเจ้าภายและชนนางแต่งสลับกำปั่น ลำเภาเรือ
ปากไต้ไปค้าขายเมืองต่างประเทศ จะซื้อฉันเข้ามาเป็นสินค้าโดยมาก
เพียง ๕ บั๊กลงมา เจ้าภายรับซื้อเอาฉันไว้ คิดราคาให้บั๊กละ ๓๐ ซึ่ง
ถ้าเรือลำใดซื้อฉันมากกว่า ๕ บั๊กขึ้นไป ก็ให้เจ้าภายรับซื้อฉันไว้
ทั้งสิ้น แต่ให้คิดเงินให้แค่ ๕ บั๊กก่อน ฉันนอกจาก ๕ บั๊กขึ้นไปนั้นให้
ค้างไว้บหนึ่ง จึงให้เจ้าภายคิดเงินให้ ๆ ครบ

ประการหนึ่งห้ามมิให้เรือปากไต้ซื้อฉันเมืองใหม่ เมืองเกาะ
หมาก เข้ามาถ้ายล่ายบรรทุกลำเภาไปเมืองจีน ถ้าเจ้าภายซึ่งแต่งลำเภา
เรือปากไต้ ซื้อฉันเข้ามาถ้ายล่ายบรรทุกไปเมืองจีน ก็ให้เจ้าภาย
ปรับใหม่เอาอย่างลูกค้าผู้ลักลอบซื้อฉัน ขายฉันในท้องที่ และกำปั่น
หลวงนายกำปั่นเป็นเงิน จะซื้อฉันเข้ามาให้ ซื้อมาแต่ในกำหนด ๕ บั๊ก
ให้ขายให้แก่เจ้าภายตามราคาลูกค้าในกรุงเทพ ฯ ซอขายกัน อย่าให้
เขาไปขายให้ลูกค้าอื่น แต่กลาส์ลูกเรือฉันนั้นเป็นคนอยู่ในท้องห้าม อย่า
ให้ซื้อฉันเข้ามาเป็นสินค้า ถ้านายกำปั่นหลวงกลาส์ลูกเรือมีฟัง
เจ้าภายสับจับได้ ให้เจ้าภายปรับใหม่นายกำปั่นหลวงเหมือนอย่าง
ลูกค้าในกรุงเทพ ฯ กลาส์ลูกเรือฉันนั้นจะเอาโทษตามพระราชบัญญัติ
ซึ่งห้าม

อนึ่งกำปั่นลูกค้าชาติอังกฤษ วิลันดา พทเกต ฝรั่งเศส มรกัน
ซึ่งเข้ามาค้าขายในกรุงเทพ ฯ และหัวเมืองชายทะเล และอังกฤษ พม่า

มอญ ของชู้ ลูกค้าเมืองเมะลำเลิง เข้ามาทางบกค้าขายเมือง
ฝ่ายเหนือ จะมีฝนเข้ามา มากน้อยเท่าใด ให้ชักยานชู้กับเจ้าพนักงาน
และกรมการเจ้าภาษีให้รู้จักก่อน ถ้าเจ้าภาษีจะชื้อฝนไว้ก็ให้เอาสินค้าแลก
เปลี่ยนเอาฝนไว้ อย่าให้ชื้อด้วยเงิน เจ้าของจะขายให้ก็ตามใจ
ไม่ขายให้จะเอากลับออกไปก็ตามใจ ห้ามอย่าให้เอาฝนไปขายกับ
ลูกค้าทั้งปวง ห้ามอย่าให้ลูกค้าทั้งปวงไปลักลอบชื้อฝนที่กำนันชาติ
อังกฤษ วิลันดา พุทธเกต ฝรั่งเศส มรืกัน เรือจีนนอกประเทศและลูกค้า
ต่างประเทศมาทางบกเป็นอันขาด ถ้านายกำนันและลูกค้าคบหากันลัก
ลอบชื้อฝนขายฝนให้แก่กัน เจ้าภาษีสืบจับได้ให้เอาไปส่งต่อเจ้าพนักงาน
กรมท่า ชำระไต่ความจริงแล้วให้ รัยเอาฝนในลำกำนันเผาไฟเสีย
ให้สิ้น ตามหนังสือสัญญาปักปันหน้ศรัยารัน ทำไว้เมื่อศักราช
ฝรั่ง ๑๘๒๖ บัจออัสติก พวกลูกค้าผู้ชื้อนั้นให้เอาโทษปรับไหมตามพิกัต
ลักลอบชื้อฝนขายฝน

อนึ่งเจ้าภาษีจะแต่งให้จีนผู้ใดเป็นหลงจู รับช่วงรับคำขลไปชื้อ
ฝนขายฝนในแขวงกรุงเทพ ฯ และหัวเมืองปากไคฝ่ายเหนือก็ให้
เจ้าภาษีเลือกสรรเอาที่คนดีคนธรรม อย่าให้เอาคนเจ้าฉ้อขมความ
สันดานเป็นพาลทุจริตโลภฉ้อเหลือประมาณ มาตั้งเป็นเจ้าภาษีรับช่วง
รับคำขลไป ก็ให้เจ้าภาษีกำชัยกำซาจันซึ่งจะรับช่วง รับคำขลไป
อย่าให้คิคุอขายลักลอบขายฝนให้แก่ไทย และมอญ ลาว เขมร แวก พม่า
ทวาย ญวน พราหมณ์ ฝรั่งพุทธเกตเดิม ซึ่งมีพระราชบัญญัติห้าม

ถ้าและเจ้าภานุเห็นแต่จะไต่ถามไถ่ถามมาก ก็คอยบายยักย้ายขายผันให้
 คนซึ่งอยู่ในพระราชบัญญัติห้าม มีผู้ร้องฟ้องว่ากล่าวชำระเป็นสัจแล้ว
 ก็ระเอาราคาผันซึ่งขายให้กับคนต้องในพระราชบัญญัติห้ามไปมากน้อย
 เท่าใดขึ้นตั้งปรับใหม่ ๓๐ ต่อ เป็นสินไหมกึ่งพินัยกึ่ง สินไหมให้เป็น
 บำเหน็จแก่ผู้เอาความมาว่ากล่าว พินัยนั้นเป็นหลวงแล้ว ให้มีโทษ
 ทวนแก่ผู้ลักลอบซื้อขายผันด้วยคนละ ๓๐ ที่

อนึ่งลูกค้าวานิชไพร่บ้านพลเมืองซึ่งมิได้เป็นคนซื้อผัน ขายผัน
 กินผัน สับผัน ก็อย่าให้เจ้าภานุคิดคอยเอาผันไปใส่จับกุมเอาตัวมา
 กระทำโทษปรับใหม่ ให้ไต่ความยากแค้นเดือดร้อนแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
 ได้เป็นอันขาดทีเดียว แล้วให้เจ้าภานุกำชับห้ามปรามเสมียนนายหลงจ
 จันตงและจันผู้รับช่วงรับคำบลไป อย่าให้คบหากันเป็นโจรผู้ร้ายขลิบ
 สกมภ์อกระบิตรเอาพัสดุทองเงิน เครื่องอัญมณีของสมณชีพราหมณ์
 อาณาประชาราษฎร์ลูกค้าวานิชให้ไต่ความยากแค้นเดือดร้อน กระทำ
 ให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่ แต่สิ่งใดสิ่ง
 หนึ่งได้

ประการหนึ่งเจ้าภานุสับไต่ความว่า มีผู้ลักลอบขายผันที่บ้านใด
 คำบลใดในแขวงกรงเทพ ฯ ก็ให้เจ้าภานุขอกำนันนายอำเภอต่อเจ้า
 พนังงานกรมเมืองกำกับไปจับจงทุกครั้งที่ ถ้าแขวงหัวเมืองปากใต้ฝ่าย
 เหนือ ก็ให้บอกแก่เจ้าเมืองกรมการ ขอกำนันนายอำเภอกำกับไป
 ให้พระราชรองเมือง หลวงเทพฉลุ เจ้าเมืองกรมการ แขวงกำนัน
 นายอำเภอกำกับไปดูแลผิดและชอบ อย่าให้เกิดวิวาทกันได้

อนึ่งถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้เจ้าภาษาไปพร้อมด้วย
เจ้าเมืองกรมการณพระอาราม กราบถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับพระราชทานถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา
บระ ๒ ครั้งอย่าให้ขาดไ้

ครั้นลุสัการณไ้ ถ้ามีตราพระคชสีห์ พระราชสีห์ ตราบัวแก้ว
นำตังมาด้วยฉบบหนึ่ง เรื่องราวจำนวนเงินตังกันแล้ว ก็ให้พระราช
รองเมือง หลวงเทพผล เจ้าเมืองกรมการ ยกเอาตรานำตังไว้ ส่ง
ต้นตราตังให้กับเจ้าภาษาเขารับซื้อฉบบขายฉบบ ทำภาษาตามสารตรามา
นึ่งทุกประการ

แล้วให้หมายประกาศนายบ้านนายอำเภอ ไทยจีน ไพรบ้านพลเมือง
วัดวาอาราม พระสงฆ์เถรเถรศิษย์คฤหัสถ์ ให้รู้ความในท้องตรา
และหมายพระราชบัญญัติประกาศจ้งทั่ว ไ้ส่งหมายพระราชบัญญัติ
ประกาศให้ออกมาด้วยเมืองฉบบ

สารตรามาฉบบอาทิตย์ เดือนอ้าย ขน ๗ คำ บกน นกษัตริ
นิศก จุลศักราช ๑๒๑๓ (พ.ศ. ๒๓๙๔)

ตำนานอากรยาสูบ

หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาถึงพระยาสุวรรณคโลก พระยาสุโขทัย
ผู้สำเร็จราชการเมือง

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า แต่ก่อนเมื่อยังไม่ได้
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ๔๖ ปี ได้เสด็จพระราชดำเนินไปที่นั่นที่นั่น
ข้อการสุขทุกข์ของราษฎรมีประการใด ๆ ซึ่งราษฎรพูดหากันได้เคย
ทรงฟังมามาก ไม่เหมือนพระเจ้าแผ่นดินที่ล่วงแล้วแต่ก่อน เห็นเป็น
ประหนึ่งราษฎรทั้งปวงย่อมสำคัญว่าแผ่นดินปัจจุบันตามกาลนั้น ๆ ว่า
เป็นทุกข์หรือต่าง ๆ ปรารถนามุ่งหมายแผ่นดินอนาคตไปว่าจะได้
ความสุขสบายโดยมากดังนี้ ด้วยว่าปรกติของราษฎรมักคิดสั้น ๆ คิด
ถึงแต่ตัวและครอบครัวพวกพ้องของตัวเท่านั้น ไม่ได้เอาใจใส่ถึงการ
แผ่นดิน เพราะฉะนั้นเมื่อต้องเสวยภาษีอากรข้างแต่เล็กน้อย ก็มัก
บ่นว่าร้อนรนอย่างนั้นอย่างนั้น เมื่อในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ราษฎรบางพวกก็บ่นว่าร้อนด้วยภาษีอากรสมพิศสวัสดิ์ ใน
ครั้งนั้นคิดปรารถนาไปต่าง ๆ บางพวกจึงรำพึงหวังพระเดชพระคุณ
ต่อมาก็มีบ้าง เพราะเห็นและเชื่อถือว่าการประพฤติในศีลสัจกอบด้วย
เมตตาการุณาคณ และทรงทราบในทางอรรถทางธรรมมาก หวังใจและ
เล่าปากกันว่าถ้าได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว เห็นจะทรงพระกรุณา
โปรด ฯ ให้เลิกภาษีอากรสมพิศสวัสดิ์ต่าง ๆ และลดหย่อนผ่อนปรน

ไปให้น้อยลงกว่าแต่ก่อน ครั้นเมื่อได้ไปถึงฉะเชิงเทราสมทบกับกรมราช
 ภิเษกสมทบประสงค์ของคนบางพวกแล้ว ก็ได้ทรงพระราชวิตกอยู่ด้วย
 จะทำให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน แต่ครั้นจะทรงคิดอนุเคราะห์แก่ราษฎร
 อย่างเดียว พระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลลอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย
 และสมณพราหมณาจารย์ ทศเคยได้ส่งเคราะห์อันเคราะห์แต่พระเจ้า
 แผ่นดินแต่ก่อน เมื่อไม่ได้ตามเคยลดหย่อนไปเพราะภาษีอากรลดลง
 มากนัก ก็จะต้องลดเบี้ยหวัดเงินเดือนลง ท่านทั้งปวงไม่เห็นการลดออก
 ก็มีความมิวหมองรำคาญไป จะทรงจัดแจงการนั้น ๆ แต่ลำพัง
 เร็ว ๆ ก็ไม่ได้ ต้องอาศัยเห็นพร้อมยอมกันในพระบรมวงศานุวงศ์
 เสนาบดีข้าทูลลอองธุลีพระบาทซึ่งเป็นประธาน การจึงจะเรียบร้อยได้
 โดยพระราชหฤทัยยกไปด้วยพระมหากษัตริย์โปรดฟ้าผ่าแผ่นดิน จะได้
 ทำมาหากินอยู่เย็นเป็นสุขทั่วไปในพระราชอาณาเขต และภาษีอากร
 สิ่งอื่นใดที่เรียกเป็น ๒ ชั้น ๓ ชั้นอยู่นั้น ก็ทรงพระราชดำริห้อยเบื้อง
 จะให้ลดหย่อนผ่อนลงเรียกแต่ชั้นเดียวให้เสมอทั่วทั้งพระราชอาณาจักร
 แต่ทรงพระดำริห้อยด้วยราชการแผ่นดินอื่น ๆ ไป จึงยังมีได้ทรงจัด
 แจงให้เรียบร้อย.

ณ บัณฑิต (พ.ศ. ๒๓๘๘) โปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีผู้ใหญ่
 ปลุกเสกคัตวอนยกเงินภาษีอากรซึ่งเรียกเป็น ๒ ชั้น ๓ ชั้นอยู่นั้น จะให้
 เรียกแต่ชั้นเดียว (ปลุกเสกเห็นพร้อมกันว่า ซึ่งทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้าฯ นั้น) พระเดชพระคุณหาทศกิมิได้ และซึ่งราษฎรปลุกเสกสวด
 ในไว้ในชนิดขึ้นเป็นต้น ได้ผลบั้นหนึ่งคราวเดียวเหมือนต้นเข้าเปลือก

ให้เรียกเป็นค่าที่ไร้อะไรเลยเพียง ห้ามมิให้เรียกเรียงหลุมเป็นพันหลุม
 ต่อ ๓ บาทอย่างแต่ก่อน ให้นำคำปฤกษาเสนาบดีผู้ใหญ่ขึ้นกราบบังคม
 ทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงมีพระบรมราชโองการ
 ดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ซึ่งเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้ช่วยทำนุบำรุงแผ่นดิน
 เห็นพร้อมยินยอมกันแล้ว ก็ให้เจ้าพนักงานพระคลังในขวาหาตัวนายอากร
 มาว่ากล่าว เจ้าจำนวนใดเรียกหาตัวเงินสอนผู้เป็นที่หมิ่นมักก็สมัค
 นายอากรคนเก่ามาหาว่า เมืองสุวรรณโลก เมืองสุโขทัย อากร
 ยาสบเค็ม ๕ ชั่ง ๕ ตำลึง ครั้นไปรตเกล้าฯ จะให้เรียกเงินอากรกับ
 ราษฎรเป็นค่าที่ตามพิกัตใหม่ไร้อะไรเลยเพียง หมิ่นมักก็สมัคจะรับทำ
 ได้สักเท่าใด หมิ่นมักก็สมัคที่ว่าเค็มรับทำอากรยาสบผูกขาดเรียกกับ
 ราษฎรพันหลุมต่อ ๓ บาท ณแขวงเมืองสุวรรณโลก เมืองสุโขทัย
 เป็นเงินอากรยาสบ ๕ ชั่ง ๕ ตำลึง ครั้นถึงบมะโรงอัฐศก ทรงพระกรุณา
 ไปรตเกล้าฯ จะให้เรียกเงินอากรยาสบแก่ราษฎร เป็นค่าที่ตามพิกัต
 ใหม่ไร้อะไรเลยเพียงนั้น เงินอากรตกลงมาก จะรับทำต่อไปได้แต่ย
 ละ ๘ ตำลึง ๓ บาท จึงนำเอาคำหมิ่นมักก็สมัคต่านายอากรคนเก่าขึ้น
 ปฤกษาเสนาบดีผู้ใหญ่ แล้วกราบบังคมทูลพระกรุณา ทรงพระกรุณา
 ตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า เติมนักก็สมัครับทำอากรยาสบผูกขาด
 ณแขวงเมืองสุวรรณโลก ณแขวงเมืองสุโขทัย จำนวนยละ ๕ ชั่ง ๕ ตำลึง
 มาณบมะโรงอัฐศกยกพิกัตเก่าเสีย ให้เอาตามพิกัตใหม่เป็นค่าที่ไร
 ้อะไรเลยเพียง หมิ่นมักก็สมัคจะรับทำได้แต่ยละ ๘ ตำลึง ๓ บาทนั้น
 ก็ให้เงินสอนผู้เป็นที่หมิ่นมักก็สมัคต่านายอากรคนเก่าขึ้นมาเรียกอากรยา

สยผลขาดคนแขวงเมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย ทั้งแต่จำนวนยี่มะโรง
อัฐศก บัลดะ ๘ คำดัง ๓ บาทสยไป

และเงินอากรชนพระคลังในขวา ๘ คำดัง ๒ สลึงเฟื้อง ๕๓๗ เปย
ชนพระคลังเดิมพระบวรราชวัง ๒ สลึงเฟื้อง ๗๕๔ เปย ขนกรมชนกัลยา
ณสนทรเฟื้องหนึ่งกับ ๓๓๕ เปย ขนกรมหมื่นอมเรนทรบดินทร ๒ สลึง
เฟื้องกับ ๗๕๔ เปย ขนกรมหมื่นอัครปลักษณสมบัติ ๒ สลึงเฟื้องกับ
๒๐ เปยรวมกันเข้าเป็นเงิน ๘ คำดัง ๓ บาท และให้หมื่นนักษัตร

ส่งเงินอากรยาสูบทั้งแต่จำนวนยี่มะโรงอัฐศกสยไป บัลดะวท ๆ เกือน ๔
ยี่มะโรงอัฐศกวงหนึ่ง ส่งเงินแก่เจ้าจำนวนกรมพระคลังในขวาให้ครบ
บัลดะ ๘ คำดัง ๓ บาทจงทงกวดทุกยี่สยไป อย่าให้เงินขาดค้างล่องยี่ไป
ไ้เป็นอันขาดที่เคี้ยว ให้หมื่นนักษัตรเรียกอากรยาสูบแก่ราษฎร
ตามพิภคใหม่ไว้ละสลึงเฟื้อง อย่าให้เรียกพันหลุมต่อ ๑ บาทเหมือน
อย่างแต่ก่อน ถ้าและราษฎรปลุกยาสูบเกิน ๘ หลุม ๓๐ หลุมนั้น ห้าม
มิให้เรียกเอาอากรเป็นอันขาดที่เคี้ยว ถ้าปลุกทสี่พระสี่สงฆ์ให้นาย
อากรมีบาญชีไว้ต่างหาก จะไ้ยกไว้เป็นเงินเกณฑ์บุญ

อนึ่งให้หมื่นนักษัตรเรียกอากรแต่โดยสัจโดยจริงตามพิภคอัตรา
ห้ามอย่าให้หมื่นนักษัตรเรียกอากรล่องแขวงล่องอำเภอให้ล้ำเหลื่อมิต
ด้วยพิภคอัตราแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งไ้เป็นอันขาดที่เคี้ยว

อนึ่งสมัคพรรคพวกบ่าวและทาสหมื่นนักษัตร ซึ่งไปเรียกอากร
ด้วยกันนั้นถ้าเกิดวิวาทแก่กันเป็นแต่เนือความมโนสำเร่ ก็ให้หมื่นนักษัตร
สมบัติว่ากล่าวในกันเอง ถ้าเป็นเนือความมโนหันโทษข้อใหญ่ ก็ให้

ส่งไปยังผู้รักษาเมืองกรมการพิจารณา ว่ากล่าวตามพระราชกำหนด
กฎหมาย ถ้าและราษฎรฟ้องหากว่าโทษหมิ่นนักก็สมบัต ก็ให้แต่ง
ทนายไปว่าไปแก้ต่าง อย่าให้ชั้ชววงคดีของราษฎรไว้

อนึ่งห้ามอย่าให้ข้าหลวงผู้ไปมาภิราชการ และผู้รักษาเมือง
กรมการแขวงนายบันนายอำเภอเกาะกุ่มหมิ่นนักก็สมบัต และพรรค
พวกข่าวและทาสซึ่งไปเรียกอากรด้วยกันนั้นกระเกณฑ์ไปราชการเย็ด
เสร็จ ซึ่งมีได้เป็นพนักงาน และเก็บเรอымเรอแจจึ่งถูกต่อพายเครื่อง
สำหรับเรือไปให้บ่วยการทำอากรแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งใด.

อนึ่งให้หมิ่นนักก็สมบัตก็กำชับห้ามปรามว่ากล่าวแก่พรรคพวกข่าว
และทาสซึ่งไปเรียกอากรด้วยกันนั้น อย่าให้กระทำความเหิงฉกชิงฉ้อ
กระบัตการไชกราษฎรเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์เอาพัสดุทองเงินเครื่อง
อัญมณีของสมณชีพราหมณ์อาณานิเคราะห์ราษฎรทางบกทางเรือ และ
สับฉน ก็นฉน ซ้อฉน ขายฉน ทำลายพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์
พระศรีมหาโพธิ์ พระอุโบสถ พระวิหาร การปเรียญ วัควาอาราม
ฆ่าช้างเอางาและขนาย ฆ่าสัตว์อันมีคุณ ซ้อขายสิ่งของต้องห้าม
กระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่แต่สิ่งใดสิ่ง
หนึ่งใดเป็นอันขาดทีเดียว

ถ้าถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้หมิ่นนักก็สมบัตมา
พร้อมด้วยเจ้าเมืองกรมการ กราบถวายบังคมรับพระราชทานน้ำพระ
พิพัฒน์สงจุยละ ๒ ครั้งตามอย่างธรรมเนียมจทุกปี

ครั้นที่องค์ท่านมาถึงวันใด ถ้ามีความเจ้ากรรมพระคลังในขวา
ถ้ามีหนังสือเจ้าจำนวน มาด้วยเรื่องราวจำนวนเงินต้องกันแล้ว ก็ให้
พระยาสุวรรณคโลก พระยาสุโขทัย ลอกเอาตราไว้ แล้วก็ให้
ประทอนส่งทั้งตราให้แก่นายสอนผู้เป็นที่หมื่นภักดีสมบัติคนเก่า ขึ้นมา
เรียกอากรยาสยผูกขาดแก่จำนวนบ่มะโรงอิฐคกสไป ตามหนังสือ
และรับสั่งมานิจทุกประการ.

หนังสือมาฉวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๘ ค่ำ บ่มะโรงอิฐคก
จุลศักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๓๘๘)

ตำนานภาษีถ่วงปลาทุ

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงเจ้าเมืองกรมการ กรุงเก่า เมือง
อ่างทอง เมืองสระบุรี.

ด้วยเงินมีชอหลายพวกหลายวาย ทำเรื่องราวมาขึ้นแก่เจ้าจำนวน
กรมพระคลังสินค้า ให้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระบรมนาถพิตร
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ว่าราษฎร
ลูกค้าไทยจีนและภาษาต่าง ๆ ในพระราชอาณาเขต ชักชวนกัน
บรรทุกถ่วงกันตาย ถ่วงเขี้ยว ถ่วงทอง ถ่วงขาว ถ่วงคำ ถ่วงละสัง รวมตาก
แห้ง ๒ อย่าง งามเม็ด ๑ กุ้งน้ำเค็ม กุ้งตากแห้ง กุ้งเค็ม ๑ ปลาทุน้ำ
ปลาทุแห้ง ๑ รวมของ ๘ สิ่งนี้เข้ามาซื้อขายแก่กันเป็นประโยชน์แก่
ราษฎรฝ่ายเดียว ยังหาผู้ใคร่รับเรียกภาษีทูลเกล้า ฯ ถวายช่วยราชการ
แผ่นดินไม่ จะขอเก็บเป็นภาษีสยลกหนึ่งทูลเกล้า ฯ ถวายเงินขึ้นทูล
พระคลัง แต่เรื่องราวของเงินชงย่นไว้นั้น จำนวนเงินมากหรือน้อย
ยังหาเสมอกันไม่ และเรื่องราวเงินมาขึ้นดังนี้มาหลายครั้งนานมาแล้ว

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ดำรัสว่า ภาษียานักมี
เจ้าภาษีรับเรียกภาษีอยู่กับลูกค้าผู้บรรทุกลำเภารือปากใต้ ไปจำหน่าย
นอกประเทศมีมาแต่ก่อนอยู่แล้ว ชั่งเงินหลายรายมาขึ้นเรื่องราวจะขอ
เก็บภาษีในประเทศจะมีเป็น ๒ ชั่วไปฤฯ ให้คิดเรียกแต่ฝ่ายเดียว ถ้า
เห็นว่าจะเรียกในประเทศดีกว่านอกประเทศ ก็ให้ยกภาษีนอกประเทศ

เสีย สิ่งของในประเทศจะมีมากน้อยประการใดยังหาทรงทราบณดไม่
ให้สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ นรเนตรนาถราชสุริยวงศ์หา
จันทระหลวงขุนหมื่นเจ้าภาษีผู้ใหญ่ และจันลูกค้ามีหน้ามาถามว่าสิ่ง
ของซึ่งเงินหลายรายมาบนเรือรวจะขอเก็บเป็นภาษีนั้น สิ่งของทั้งนี้
ลูกค้ามาซื้อขายแก่กันพอจะควรเก็บเป็นภาษีไ้แล้วฤมิไ้ ถ้าเงินเจ้า
ภาษีผู้ใหญ่เห็นว่าควรจะเก็บเป็นภาษีไ้แล้ว ก็ให้เสนาบดีปรึกษา
กันคิดตั้งเป็นพิกัตเรียกภาษีลง แต่ให้ต่ำกว่าสิบลตหนึ่ง เพราะเป็น
ของยังไม่เคยมีภาษี

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ นรเนตรนาถราชสุริยวงศ์
ไ้ให้หาเงินเจ้าภาษีและลูกค้าผู้ใหญ่มารวมไ้ความแล้ว จึงนำข้อความ
กับเรือรวจเงินซึ่งบนมาเป็นหลายฉบับไปกราบทูลปรึกษา กรมสมเด็จพระ
พระเทชาทิศร์ และพระเจ้าฟ้าเธอต่างกรมทุกพระองค์ กับไ้กราบ
เรียนสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ วรุตมพงศนายก สยามทิลก
โลกานุปาล (น) นาถ และท่านเสนาบดี เจ้าพระยานิกรบดินทรหมื่นทรม
มหาภิลาธณมิตรเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมันตพงศ์พิสุทธมหาบุรุษ
รติโนตม ผู้สำเร็จราชการในกรมพระกลาโหม เจ้าพระยาอรรคมทีก
(ฉาธิ) บกั เจ้าพระยาผู้ช่วยสำเร็จราชการในกรมท่า เจ้าพระยาพลเทพ
ปรึกษาพร้อมกันเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระบรมนาถพิตร์ พระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ก็ตั้งพระไทยทรงทำ
นําร่างพระบรมพุทธศาสนา และอาณาประชาราษฎร์ให้อยู่เย็นเป็นสุข
ทั่วไ้ทั้งสิ้นด้วยกัน จึงทรงปรึกษาราชทรัพย์ออกซ่อมแซมในการ

วัดเก่าซึ่งชำรุด กับทรงสร้างขึ้นใหม่อีกหลายพระอาราม แล้วทรง
พระราชอุทิศถวายนิคมวัดแก่พระสงฆ์สามเณร ซึ่งเล่าเรียนพระไตร
ปิฎกและให้ทานแก่คนชราคนพิการ ใช้จ่ายในการพระราชกุศลต่าง ๆ
กับโปรดเกล้าฯ ๑ ชยเสด็จพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งมีกรมมาแต่ก่อนให้
ยกเป็นกรมใหญ่ขึ้น เจ้าที่ยังไม่มีกรมทรงตั้งเป็นกรมขึ้นโดยลำดับ
ข้าราชการในพระบรมมหาราชวัง ในพระบวรราชวัง ที่ขาดตำแหน่งก็
ตั้งแต่งขึ้นทุกหมู่ทุกกรมทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน พระราชทานเบี้ยหวัดเพิ่ม
เงินเดือนก็มาก แล้วให้ชดชดลงตั้งบิณฑบาตกำแพงพระนครออกไปอีก
ชั้นหนึ่ง กับให้ผูกหัตถ์ทหารบันใหญ่น้อย พระราชทานเบี้ยเลี้ยงเงิน
เดือนและใช้จ่ายใช้สอยเงินทำการพระนครต่าง ๆ มากกว่าแต่ก่อน ซึ่งเงิน
หลายพวกจะขอเก็บภาษีของ ๘ สิ่งซึ่งซื้อขายแก่กันนั้น ก็เห็นพร้อมกัน
ว่าควรอยู่ ด้วยเป็นแบบอย่างแผ่นดินสืบ ๆ มาแต่ก่อน สิ่งของอันใดเกิด
ขึ้นในพระราชอาณาเขตบริบูรณ์แล้ว ควรจะเรียกแต่ในพระราชอาณา
เขต ขอให้ยกภาษีปากสำเภาเรือปากใต้ซึ่งบรรทุกออกไปนอกประเทศ
นั้นเสีย

ด้วยเหตุว่าเรียกภาษีหาเสมอกันไม่ จึงผูกษาพร้อมกันตั้งเป็น
พิกัดสิ่งของให้เรียกภาษี แต่ในประเทศตามราคาส่งของซื้อขายขึ้นลง
แก่กัน ถั่วตันต่าย ๑ ถั่วเขียว ๑ ถั่วทอง ๑ ถั่วขาว ๑ ถั่วดำ ๑
ถั่วละสง ๑ งาเม็ด ๑ กุ้งแห้งกุ้งเค็ม ๑ ของ ๘ สิ่งนี้ให้เรียกภาษี
เหมือนกัน ๑๒ เก็บ ๑ แต่ปลาทน้ำ ปลาตากแห้ง ลูกค้าซื้อขาย
กันในประเทศให้เรียกภาษี ๑๓ เก็บ ๑ ถ้าลูกค้าจะเอาปลาทน้ำปลาตาก

แห่งบรรพทกล้ำเอวเรือปากไต่ออกไปจำหน่ายนอกประเทศ ให้เรียกภาษี
 เพิ่มขึ้นอีก ปลาทูมันตัวเป็นภาษีสิ่งหนึ่ง เจ้าภาษีเรียกภาษีกับผู้ซื้อ
 ผู้ขายเป็นสิ่งที่ของๆ จะเรียกตามจำนวนเงินซึ่งซื้อขายแก่กัน ตามแต่
 จะยอมกัน ให้เรียกภาษีกับผู้ซื้อผู้ขายแต่ฝ่ายหนึ่ง อย่าให้เรียกภาษี
 เป็น ๒ ฝ่าย ถ้าราษฎรทำสิ่งของมาเลี้ยงบุตรภรรยา และเข็นเลียบ
 เกินทางไปกิจราชการ และเป็นกำนัลของถวายบ้างเล็กน้อย ราคาก็ยัง
 กิ่งต่ำลงเงินลงมา ถ้ามีใบซื้อขายแล้วก็อย่าให้เรียกภาษีเลย จึง
 ให้เงินเจ้าภาษีผู้ใหญ่ประกาศกับลูกค้าทั้งปวงว่า ผู้ใดมีภาคภูมิ
 บัญญาที่ควรจะรับทำภาษีใด ก็ให้หาเรื่องราวมาขึ้นต่อเจ้าจำนวนกรม
 พระคลังสินค้า ตามคิดเห็นจะทำได้เท่าไรตามพิกัด

จีนเนียมจะเป็นเจ้าภาษี จีนเซยจะเป็นผู้เข้าส่วน จึงทำเรื่องรวาม
ยื่นแก่เจ้าจำนวนกรมพระคลังสินค้า ให้กราบเรียนสมเด็จพระเจ้าพระยาบรม
มหาพิชัยญาติ นรเนตรนาถราชสรีวงศ์ ขอร่านไต่ถามเอาเรื่องรว
จีนเนียม จีนเซยผู้เข้าส่วน ขึ้นกราบบังคมทูลแต่พระบาทสมเด็จพระ
นาถยพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทราบได้ผลของอุทิศพระบาท
ว่าจีนเนียม จีนเซยผู้เข้าส่วน จะขอรับพระราชทานเกียภาษีด้วย งามเ็ด
กึ่งน้ำ ปลาตแห้ง กีบลูกค้าไทย จีนลาว เขมร มอญ และภาษาต่าง ๆ
เข้าช่วยกำนัลของถวายไพร่หลวงมีตราภูมิ ซึ่งบรรทกเรือแพเลื่อนเกวียน
และสัตว์ต่าง ๆ หายค้อนมาซื้อขายแก่กันตามพิภคคลังของนั้น ให้เรียก
ภาษีเป็นจำนวนเงินบหนึ่งทลเกล้า ๆ ถวาย ขึ้นพระคลังสินค้าในพระ
บรมมหาราชวังเงิน ๓๐๖ ชั่ง ขึ้นพระคลังเดิมเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นพระเจ้า

ลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกเธอ
 เจ้าฟ้าชาย (๑) เงิน ๒ ชั่ง ขึ้นหม่อมเจ้าพรณรายเงิน ๔ ชั่ง ขึ้น
 พระคลังสินค้าในพระบรมราชวังเงิน ๑๐ ชั่ง รวมเงิน ๑๒๖ ชั่ง ถ้าและ
 ทำภาษีศรของนครบั้งมีกำไรอยู่ จะบวกเงินภาษีที่ลดเกล้าฯ ถวายขึ้นอีก
 เจ้าพนักงานกรมพระคลังสินค้าได้นำคำปรึกษากรมสมเด็จพระเทศาภิบาล
 กับพระเจ้าพญาเธอทุกพระองค์ และคำท่านเสนาบดีผู้ช่วยท่านบำรุง
 แผ่นดิน ซึ่งเห็นพร้อมกันกับเรื่องราวเงินเนียม เงินเชยผู้เข้าส่วน
 ชนกราบยังคมทูลแต่พระบาทสมเด็จพระบรมนาถปิตร พระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัว ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว
 จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสว่าซึ่งเงินเนียม เงินเชยผู้เข้าส่วน
 จะขอเก็บภาษีของ ๘ สิ่งกับผู้ซื้อขายแก่กันนั้น ทรงพระราชดำริเห็น
 ว่าสิ่งของที่ตั้งอยู่ในพิภพให้เรียกภาษีนั้นจะแพงขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่มิได้
 เปนอันลำเอียงกับผู้ใด ทั่วเป็นของใช้สอยกินอยู่ด้วยกันทั้งผู้ดีและไพร่
 ใครใช้ใครกินก็ต้องเสีย ใครไม่ใช้ไม่กินก็แล้วไป ซึ่งผูกษา
 พร้อมกันเห็นว่า กาลบัดนี้ต้องใช้สอยเงินมากขึ้นกว่าแต่ก่อน จะให้ยก
 เจ้าภาษีนอกประเทศเสียจะเรียกภาษีแต่ในประเทศนั้นชอบอยู่แล้ว ควร
 จะให้เงินเนียม เงินเชยผู้เข้าส่วนทำภาษีในประเทศตามแบบอย่างแผ่นดิน
 มาแก่หลัง เก็บเงินภาษีเพิ่มเก็บขึ้นใช้สอยจ่ายราชการนั้นก็ชอบอยู่
 ทั่วควรขึ้นเมืองเงินเกดศึกไม่เปนอันซื้อขายแก่กัน ผู้ที่จะแต่งลำเรือออก
 ไปค้ากันน้อยลง เจ้าภาษีซึ่งเคยเก็บภาษีปากลำเภามาแต่ก่อนก็ทำ

(๑) คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เรื่องราวมาร้องขอ ขาดเงินภาษีลงเป็นหลายราย ตัวเงินจะใช้สอยก็
ขาดลงมาก ซึ่งเจ้าต่างกรมใหญ่และเสนาบดีผู้ช่วยทำนุบำรุงแผ่นดิน
เห็นว่าสิ่งของเกิดขึ้นในพระราชอาณาเขตทรงนี้ ควรจะให้เรียกภาษี
ไถ่นั้นก็ชอบอยู่ จะต้องให้เรียกภาษีขึ้นใช้สอยไปก่อน ถ้าเมืองจีน
ซื้อขายแก่กันเป็นปรกติลงแล้ว ภาษีอากรเก่าใหม่มาแต่ก่อน สิ่งใด
ที่ราษฎรเสียอยู่เป็น ๒ ซ้ำ ๓ ซ้ำนั้น ก็จะไปลดเกลา ๆ ให้ลดหย่อนลง
เสียบ้าง จึงไปลดเกลา ๆ พระราชทานสัญญาบัตรให้จีนนิยมเป็นท่ง
ขุนขี้ชากร เจ้าภาษีถือคักคินา ๕๐๐ ไร่ ให้กรมพระคลังสินค้า
ทำตราตั้งไปถาม ซึ่งพระเจ้าพญาเอกกับเสนาบดีเห็นพร้อมกันนั้นเลิก เจ้า
จำนวนพระคลังสินค้าได้เรียกเอานายประกันจีนนิยมผู้เป็นท่งขุนขี้
ชากรเจ้าภาษี จีนเซยผู้เข้าส่วนไว้มันคงสมควรด้วยเงินภาษีของ
หลวงอยู่แล้ว จึงให้ขุนขี้ชากรเจ้าภาษี จีนเซยผู้เข้าส่วนขึ้นมา
เรียกภาษี ถั่วคันตายเป็น ๑ ถั่วเขียว ๑ ถั่วทอง ๑ ถั่วละสง ๑ ถั่วดำ ๑
ถั่วขาว ๑ งาเม็ด ๑ กุ้งในน้ำเค็ม กุ้งตากแห้ง กุ้งต้มเค็ม ๑ รวม
ของ ๘ สิ่งนี้ให้เรียกภาษีเหมือนกันทุกอย่างเป็นภาษี ๑๒ ซัก ๑ ปลาทู
น้ำ ปลาทูแห้ง ลูกค้าซื้อขายกันในประเทศ ให้เรียกภาษี ๑๓ เกือบ ๑
ถ้าลูกค้าจะเอาปลาทูน้ำปลาทูแห้งบรรทุกลำภาเรือปากไต่ออกไปจำหน่าย
นอกประเทศให้เรียกภาษีเพิ่มอีก ปลาทูหมื่นตัวเป็นภาษีสิ่ง ๑ ถ้าผู้
บรรทุกช่วยกำนันลของถวายเป็นลูกค้าภาษีต่าง ๆ ซึ่งบรรทุกเรือแพ
เลื่อนเกวียนต่าง ๆ หาบคอนมาเป็นลช่วยกำนันลของถวาย และซื้อขาย
แก่กันตามพิภพสิ่งของซึ่งต้องในภาษี ให้ขุนขี้ชากร จีนเซย

ผู้เข้าส่วน เรียกภาษีกับผู้ซื้อขายแต่ฝ่ายเดียวตามแต่จะยอมกัน อย่า
ให้เรียกภาษีเป็น ๒ ฝ่าย ถ้าราษฎรทำสิ่งของมาเลี้ยงบุตรภรรยา และ
เป็นเสบียงเดินทางไปมาภิราชการ และเป็นกำนัลของถวายบ้างเล็ก
น้อย ราคาเพียงกึ่งตำลึงเงินลงมา มิได้ซื้อขายแล้วอย่าให้เรียกภาษี
เลย ถ้าราษฎรลูกค้าใดเสียภาษีแล้วจะเอาของออกซื้อขาย ห้ามอย่า
ให้เจ้าภาษีเรียกภาษีต่อไป

ให้ขุนขัญพิชการเจ้าภาษี จินเซยผู้เข้าส่วน ตั้งท่านเรียกภาษี
๘ อย่างในจังหวัดกรุงเทพพระมหานครและแขวงกรุงเก่า เมืองอ่างทอง
เมืองอินทรี เมืองพรหม เมืองลพบุรี เมืองสระบุรี เมืองสระเชิงเทรา
เมืองสุพรรณบุรี เมืองปราจีนบุรี กำหนดให้ขุนขัญพิชการเจ้าภาษี
จินเซยผู้เข้าส่วน เข้ารับเรียกภาษีแต่วันเดือน ๖ ขึ้นค่ำ ๑ บัซาลดศก
(พ. ศ. ๒๓๘๗) ไปจนวันเดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ บัซเถาส์ปัตศกครบ
๑๒ เดือนเป็นหนึ่ง เป็นเงินขึ้นในจำนวนบัซลนักษัตรลดศก เงินขึ้น
พระคลังสินค้าในพระบรมมหาราชวังเงิน ๓๐๖ ซึ่ง ขึ้นพระเจ้าลูกยาเธอ
กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสเงิน ๒ ซึ่ง ขึ้นพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชายเงิน
๒ ซึ่ง ขึ้นหม่อมเจ้าพรณรายเงิน ๔ ซึ่ง ขึ้นพระคลังสินค้าในพระ
บวรราชวังเงิน ๑๐ ซึ่ง รวมเงิน ๓๒๖ ซึ่ง แล้วให้ขุนขัญพิชการเจ้า
ภาษี จินเซยผู้เข้าส่วน ส่งเงินภาษียังเจ้าจำนวนพระคลังสินค้าบละ ๕
งวด เป็นเงินขึ้นพระคลังสินค้าในพระบรมมหาราชวัง งวดเดือน ๗ เงิน
๒๒ ซึ่ง งวดเดือน ๘ เงิน ๒๒ ซึ่ง งวดเดือน ๑๑ เงิน ๒๒ ซึ่ง งวดเดือน
อ้ายเงิน ๒๒ ซึ่ง งวดเดือน ๔ เงิน ๑๘ ซึ่ง รวม ๓๐๖ ซึ่ง ขึ้นพระคลัง

เดิมเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสเงิน
 ๒ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชายเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นหม่อมเจ้า
 พรหมรายเงิน ๔ ชั่ง ขึ้นพระคลังสินค้าในพระบวรราชวังเงิน ๓๐ ชั่ง
 รวมทั้งสิ้นเงิน ๓๒๖ ชั่ง จงทวงวาททุกปีไป อย่าให้เงินภาษีของ
 หลวงขาดค้างล่วงงวกล่วงไปแต่จำนวนหนึ่งใดไปอันขาดทีเดียว ถ้า
 ไคมีอธิกมาสก็ให้บวกเงินภาษีขึ้นทุกเกล้า ๆ ถวายขึ้นอีกเดือน ๓ ตาม
 จำนวนเงินมากและน้อย

และขุนขบถพิชการ เจ้าภาษี จินเซยผู้เข้าส่วน จะขึ้นมาเรียก
 ภาษีเองก็ให้ จะแต่งตั้งให้เสมียนนายผู้ใดขึ้นมาเรียกภาษีแทนตัวก็ดี ให้
 เรียกภาษีตามพิกัตแต่โดยสัจโดยธรรม ถ้าเรียกภาษีแล้ว ก็ให้เจ้า
 ภาษีทำคั่วตามสิ่งของมากและน้อย ให้ไว้กับเจ้าของให้หลายฉบับ จะ
 ไคแยกย้ายสิ่งของขายไปเป็นสำคัญ ของสิ่งใดที่ไคเรียกภาษีแล้ว
 จะเอาไปซื้อขายบ้านใดเมืองใด ถ้ามีคั่วเป็นสำคัญไคเรียกภาษีแล้ว
 ห้ามอย่าให้เจ้าภาษีเมืองใด ๆ เรียกภาษีอีกเป็น ๒ ชำ ๓ ชำ ไปไคไปอัน
 ขาดทีเดียว

ถ้าผู้คุมของถวายช่วยกำนัลไพร่หลวงมีตราภูมิและลูกคำพานิช
 ภาษาต่าง ๆ จะเอาสิ่งของมาซื้อขายก็ให้แะท่านเสียภาษีให้เจ้าภาษีตาม
 พิกัตมากและน้อยเสียก่อนจึงให้ซื้อขายแก่กัน ห้ามอย่าให้ผู้คุมของ
 ถวายและช่วยกำนัลไพร่หลวง มีตราภูมิและลูกคำพานิชภาษาต่าง ๆ
 เอาสิ่งของในภาษีซึ่งยังมีไคเรียกภาษีไปลักลอบซื้อขายแก่กัน หมายถึง
 จะฉ้อบังเอาเงินภาษีของหลวงไว้ ถ้าขุนขบถพิชการ จินเซยผู้เข้าส่วน

และพรรคพวกไปทำภาษีด้วยกัน จีบได้ให้ปรับใหม่เข้ากับผู้ลักขอยา
๒ ต่อตามสิ่งของมากและน้อย ซึ่งลักขอยาแก่กัน เงินปรับใหม่นั้น
ให้กับเจ้าภาษี.

อนึ่งเจ้าภาษีจะเรียกภาษีเป็น ๒ ครั้ง ๓ ครั้งให้เหลือเกินจากปกติ
ขึ้นไปอีก และราษฎรจะขัดขืนไม่ยอมเสียภาษีให้กับเจ้าภาษี ๆ กับ
ราษฎรจะวิวาทเกี่ยวข้องกันไม่ตกลงกันประการใด ก็ให้เจ้าเมืองกรมการ
ตัดสินตามพิกัตในท้องตราซึ่งโปรดเกล้า ๆ ขึ้นมา ถ้าว่ากล่าวไม่ตกลง
ก็ให้ยกส่งลงไปณกรุงเทพ ฯ จะไต่สั่งให้กรมพระคลังสินค้าเจ้าจำนวน
ตัดสินว่ากล่าวให้ตามผิดและชอบสำเร็วจน

ถ้าสมัคพรรคพวกบ่าวและทาสชนบญพิชการเจ้าภาษี จินเฮย
ผู้เข้าส่วน จะเกิดวิวาทแก่กันเป็นแต่เนือความเล็กน้อยเบ็ดเสร็จ
ก็ให้ชนบญพิชการเจ้าภาษี จินเฮยผู้เข้าส่วน สมัคสมานว่ากล่าว
ให้สำเร็จแต่ในกันเอง ห้ามอย่าให้เจ้าเมืองกรมการแขวงนายบ้าน
นายอำเภอเกาะกุมเอาไปเรียกค่าฤชาตราการ ซึ่งมีไต่ไปความ
มหันตโทษแก่เจ้าภาษีและสมัคพรรคพวกบ่าวและทาสซึ่งไต่ทำภาษี ให้
ไต่ความยากแค้นขวยการทำภาษีของหลวงแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งไต่ ถ้าเป็น
ความมหันตโทษข้อใหญ่ จึงให้เจ้าเมืองกรมการแขวงนายบ้านนาย
อำเภอหมายให้เจ้าภาษีส่งตัวผู้ต้องคดีเอาไปพิจารณาว่ากล่าวให้ตามพระ
ราชกำหนดกฎหมาย แล้วให้ผู้ (เป็น) นายไปนั่งฟังผิดและชอบด้วย
ถ้าราษฎรฟ้องหากว่าโทษเจ้าภาษี ก็ให้เจ้าภาษีแต่งตั้งนายไปว่า
ต่างแก้แทนกัน อย่าให้ขัดขวางคดีของราษฎรไว้

อนึ่งห้ามอย่าให้เจ้าเมืองกรมการและข้าหลวงไปมากิจราชการแขวง
 นายบ้านนายอำเภอเก็บ เรือข่มเรือแจวจึงถูกกันเขียงถ่อพายเชือกเสา
 เพลาใบเครื่องสำหรับเรือและเกาะกุมพรรคพวกบ่าวและทาสไปใช้ราชการ
 งานโยธาซึ่งมิได้ไปพนักงาน ให้ช่วยการทำภาษีแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้
 เป็นอันขาดทีเดียว

ถ้าถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้ขุนปญฺพิชากรเจ้าภาษี
 จีนเซยผู้เข้าส่วน และพรรคพวกผู้ซึ่งไปทำภาษีอยู่บ้านใดเมืองใด
 ก็ให้ไปพร้อมด้วยเจ้าเมืองกรมการ กราบถวายพระราชอุทิศรับ
 พระราชทานนำพระพิพัฒน์สัจจาบัตร ๒ ครั้งจงทุกปี.

อนึ่งให้ขุนปญฺพิชากรเจ้าภาษี จีนเซยผู้เข้าส่วน กำชับห้าม
 ปราบพรรคพวกบ่าวและทาส อย่าให้คบหากันเป็นโจรผู้ร้ายฉกฉกขังม้า
 โคกระบือทรัพย์สินของทองเงินเครื่องอัญมณีของสมณะชีพราหมณ์อาณา
 ประชารายฎฐกค้ำพานิช และทำลายพระพุทธรูปพระสถูปพระเจดีย์
 พระศรีมหาโพธิ์ พระอุโบสถพระวิหารการบูรณปฏิสังขรณ์อาราม ฆ่า
 ช้างเอางาและขนาย ฆ่าสัตว์อันมีคุณและซื้อขายสิ่งของต้องห้าม
 กระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้าม ปราบเก่าใหม่แต่สิ่งใด
 สิ่งหนึ่งได้เป็นอันขาดทีเดียว

ครั้นลุล่วงตรานี้ใช้ ถ้ามีตราเจ้าจำนวนต่งขึ้นมาด้วยเรือรว
 จำนวนเงินต่งกันแล้ว ก็ให้เจ้าเมืองกรมการลอกเอาต่งตรานี้ไป
 แล้วให้ประทอนส่งคืนตรานี้ให้กับขุนปญฺพิชากรเจ้าภาษี จีนเซยผู้เข้า

ส่วน แล้วให้หมายประกาศให้เจ้าภาษีชักภาษีตามพิคัตในท้องถิ่นตราและ
 รับสิ่งซึ่งโปรดเกล้า ฯ ออกมาจกทุกประการ
 หนังสือมาณวันพฤหัสบดี เดือน ๒ ขึ้นค่ำ ๑ ปีชวดฉศก

(พ.ศ. ๒๓๙๗)

